

****Mutlu ÖZGEN**

TOKAT KENTİ'NİN TİCARET MEKÂNLARI
"19.-20. yüzyılda Meydan Semtinde Ticarî Yaşam"

ÖZET

Bu çalışmada, 19. ve 20. Yüzyılda "Ortak yaşamın önemli bir parçası" olarak Tokat kent dokusunda yer alan Meydan Semtine ticarî ve sosyal açıdan bakılmaya çalışılmıştır. Kent içi hizmet ilişkileri açısından Tokat'ın önemli mekânlarından birini oluşturan "Meydan" güçlü topografik etkenler sonucunda kent içinde kendiliğinden oluşan bir alandır. Osmanlı öncesindeki konumu ve fonksiyonu hakkında yeterli bilgi bulunmayan semt için "Tokat kentinin çekirdek kısmıdır" dense yanlış olmaz. Bu konumu Meydan Semtini ticarî, dinî, kültürel aktivitelerin yapıldığı ana mekân haline getirmiştir. Kale altı yerleşimi olarak kent dokusunda yerini alması Meydan Semtini kentin nabzının attığı yegane mekân yapmıştır. Tüm Osmanlı kentlerinde karşımıza çıkan cami-çarşı birikteliği; Tokat'ın Meydan bölgesi için de geçerlidir. Hatuniye Camisi, çarşı yaşamında ticareti yönlendiren yegane birim görevindedir. Çarşının önemli dinamikleri arasında yer alan meslek grupları, esnaf ve müşteriler çarşıdaki sosyal ortamı hazırlayan unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinî ve etnik faktörler ise, Meydan Semtindeki ticareti zenginleştiren unsurlar olarak çarşı yaşamında boy göstermektedir. Tokat kentinin önemli ticaret mekânlarından olan Meydan Semtinin ele alındığı bu çalışmada; Osmanlı kentlerindeki çarşı yaşamının yalnızca ticaret üzerine kurulu birimler olmadığı, sosyal ilişkiler, dinî faktörler ve etnik yapılarıyla bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı, Meydan, Hatuniye Cami, Tokat, Çarşı, Esnaf, Ticaret, Köylü Pazarı, Topografya, Kale altı

" TRADE AREA OF TOKAT CITY" MEYDAN DISTRICT ECONOMICAL LIFE (19 - 20 CENTURY)

ABSTRACT

This study is trying to overview on the Meydan District which held an important

"Common lieving area" within the Tokat City tissue from social and commercial point. "Meydan" is a ground formed it self at end of strong topographic effects in regard with intercity services. There is not any sufficient information on this district about its position and functions before the Ottoman era "however if we say it is the core of the Tokat city" it will nor be wrong. This position makes it unique major area where all the commercial, religious and cultural activities were performed. If we say heart of the city is beating there it will not be a wrong thought. Mosque and market synergy is also valid in the Meydan district of Tokat as it was in the other Ottoman cities. Hatuniye mosque is the unique unit orientating the commerce of the market life. Other important dynamics of the market are the various vocational groups; tradesman's and customers are primâry matters preparing the social milieu. Religious and ethnic factors are showing enrichment matters of the trade in Meydan district. This study of this thesis undertaking Meydan district, is also tried to emphasize these market areas of the Ottoman cities are not units performing trade only but also must be evaluated with their social relations, religious factors and ethnic structures as a whole.

Key Words: Ottomans, Meydan, Hatuniye Mosque, Tokat, Market, Tradesman, Trade, Village Bazaar, Topography, Under castle.

TOKAT KENTİNDE TİCARİ YAŞAM

Tokat, Yeşilirmak ve Kelkit vadilerinin bereketli toprakları üzerinde kurulmuş olmasının verdiği tahminen 6000 yıllık tarihi boyunca önemli bir ticaret ve kültür merkezi olmuştur.

* Bu çalışma, "Tokat Kentinin Ticaret Mekânları ' 19. - 20. Yüzyılda Meydan Semti", (Özgen 2006) adlı Yüksek Lisans Tezinin III. Bölümünde Yer almaktadır.

** Vakıflar Genel Müdürlüğü Personeli (Uzman) ve Yeditepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü Doktor Öğrencisi. antropoloji@yeditepe.edu.tr

Anadolu Selçuklular zamanında (12. – 13. yüzyıllar) ticaret açısından 6 büyük kenti arasında yer alan Tokat, 1243 yılından itibaren İlhanlı (Moğol) baskısı altında olmasına rağmen, İlhanlı egemenliği sonuna kadar gelişmelerini sürdürmüştür. 14. yüzyıl sonunda Osmanlı hakimiyetine giren Tokat yükselme döneminde (1451-1699) de bölgenin tarım ve ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Özellikle 17. yüzyılda uluslar arası kervanların geçiş yolu üzerinde olması Tokat'a "Transit ticaret merkezi" konumunu kazandırmıştır.

Kara gümrüğünün Tokat'ta kurulması bölgesel ticaret üstünlüğü sağlamıştır. 18. yüzyılda Tokat'ta üretilen tekstil ve madeni eşyalar Rusya'dan Macaristan'a çok geniş bir sahada alıcı bulmuştur. 1846 yılında kara gümrüğünün kaldırılmasıyla bölge ölçeğinde ticaret üstünlüğünü kaybeden Tokat, ekonomik açıdan gerilemeye başlamıştır. 1863'ten sonra Sivas'a bağlı bucak, 1878'de mutasarrıflık, 1920'de bağımsız sancak ve Cumhuriyetin dönemiyle birlikte de il olmuştur.

Şehrin ticarî konumu ve işlevine baktığımızda, tarih boyunca Tokat'ın, doğuyu batıya bağlayan uluslar arası transit ticaret yolu üzerinde stratejik bir konuma sahip ender Anadolu kentlerinden biri olduğunu görürüz. Bu yol, Hindistan'dan başlayıp, Orta Asya'nın içlerinden geçerek, Tebriz'e ulaşmakta ve oradan da Erzurum – Erzincan yoluyla Tokat'a bağlanmaktadır. Tokat'ta ikiye ayrılan yoldan biri kuzeyden Kastamonu - Bolu - İzmit güzergâhıyla, diğeri güneyden Çorum-Ankara-Eskişehir-Bursa güzergâhıyla (bu yola İpek Yolu denilmektedir) İstanbul'a ulaşmaktadır. Öte yandan İstanbul'dan başlayıp Eskişehir-Konya-Adana-Antakya-Halep güzergâhıyla kutsal topraklara ulaşan "Hac Yolu" ise, Adana'dan ayrılan ve Kayseri-Sivas güzergâhını takip eden bir hat ile Tokat'a bağlanmaktadır. Doğudan Batıya doğru gelen bu transit yol, Tokat'ta ikiye ayrıldığı gibi, Batıdan Doğuya doğru da Tokat'ta ikiye ayrılır. Yollardan biri daha önce

sözü edilen, Erzincan-Erzurum-Tebriz'i kat ederken, diğeri de Sivas-Malatya-Diyarbakır hattını takip etmektedir.(Akdağ, 1985:413). Bağdat ve Tebriz hattı Tokat'ta sanki bir düğüm olurlar, sonra tekrar ikiye ayrılarak açılırlar. İstanbul'da tekrar düğüm olurlar. Bu haliyle Tokat, Kuzey ve güney doğu ile batı yollarının kesiştiği bir konuma sahiptir.

Seyahat amacı ticaret olduğu için Tokat'ı birkaç kez ziyaret eden batılı seyyah Tavernier, şehrin ticarî konumu hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Tokat'ın en dikkate değer yanı, Doğunun büyük transit merkezlerinden biri olmasıdır. İran'dan, Diyarbakır, Bağdat, İstanbul, İzmir, Sinop vs yerlerden hiç aradı arkası kesilmeden akan kervanlar buradan geçerler. İran'dan gelen kervanın, İstanbul ile İzmir yönüne gidecek kollarının birbirinden ayrıldığı yer burasıdır."(Tavernier, 1713:14).

Gerçekten de Tokat, diğer yollara nazaran daha uzun ve ulaştırma maliyeti daha yüksek olmasına rağmen, 17. yüzyıldan itibaren, daha emniyetli olması sebebiyle İran kervanlarının tercih etmeye başladığı, Erzurum-İzmir yolu üzerinde önemi bir mevkide bulunmaktadır (Mason, 1911).

17. yüzyıldan itibaren bir transit ticaret merkezi olarak doğudan gelip, İstanbul ve İzmir'e gidecek kervanların "ayrılma", aynı şehirden gelenlerinde "buluşma" noktası olan Tokat, ulaşım yolları üzerinde olması sebebiyle Anadolu yarımadasını, Sinop, Samsun ve Ünye gibi Karadeniz'in başlıca limanlarına bağlayan "bölgelerarası değişim ve dağıtım merkezi" gücüne de sahiptir.Tokat'ın 17. yüzyılda ulaşım yolları üzerinde bir mübadele merkezi olduğu hususunda Gülgün Üçel Aybet çalışmasında şunları söylemektedir: *"Tokat, bu devirlerde doğunun en büyük geçiş ve uğrak yerlerinden biriydi. Buraya Sinop, İzmir, Bağdad, Diyarbakır ve İran'dan sayısız kervanlar gelirdi. İran'a gidecek kervanlar Tokat'ta ayrılırdı. Şehrin çıkışında İstanbul'a giden kervanlar kış*

sonunda gelerek sağa doğru, İzmir'e gidecekler ise yaz sonunda sola doğru hareket ederlerdi. Kervanların sürekli gidiş-gelişleri nedeniyle Tokat, Anadolu'nun en zengin kentlerinden biri olmuştur"(Aybet, 2003:552).

Aynı şekilde 1701'de şehri gören Batılı Seyyah Tournefort'un Anadolu'yu İzmir'den başlayıp Erzurum'a kadar dolaştıktan sonra "Tokat, küçük Asya ticaretinin merkezi sayılmalıdır" hükmü, şehrin meşhur bir ticaret merkezi olduğunu açıkça göstermektedir. 18. yüzyılda Tokat'a gelen bir başka Batılı Seyyah olan İnciciyan ise Tokat'ın ticarî konumu hakkında şunları söylemektedir:

"Tokat, Türkiye'nin en faal ticaret merkezidir ve her taraftan oraya kervanlar gelir, Kayseri'den on günlük yolla gelen kervanlar, kök boya ve bir nevi sarı boya, Ankara'dan on üç günde gelen kervanlar saf ve diğer emtia, İzmir yolunu yirmi beş günde kat'eden kervanlar muhtelif mallar getirip Tokat'tan bez, bakır ve demir mâmûlatı vs. götürür. Erzurum'dan on beş günde gelen kervanlar, işlenerek mâmûl halde tekrar Erzurum'a götürdükleri bakır ve demir eşya, Diyarbakır'dan 18 günde gelen kervanda bez ve palamut getirirler. Eskiden, Musul yolu ile Hint'ten ve İran'dan da tacirler Tokat'a gelirlerdi. Fakat hayli zamandan beri artık gelmiyorlar" (Andresyan, 1964:177).

Bu derecede önemli bir mübadele kavşağı seviyesinde yükselmiş bulunduğunu kabul eden bir olgu da 1708'de Tokat'ın "iç gümrük merkezlerinden" biri haline getirilmesidir (Genç, 1990:786). Bu tarihte Asya bölgesinde, hudut ve sahillerdeki gümrük hatları dışında, sırf iç ticareti vergilendirmeğe yönelik gümrük teşkilatının, Bursa, Şam, Halep, Bağdad gibi büyük ticaret merkezi olan kalabalık şehirlerin tekelinde olduğu düşünülürse, 18. yüzyılın başlarında Tokat'ın bu büyük merkezlere yaklaşan bir gelişme düzeyine varmış bulunduğu tahmin edilebilir. Nitekim, Divan'ın iç gümrük teşkilatını kırmak için verdiği emrin gerekçesinde, Tokat'ın önemli bir ticarî kavşak

ve bütün Anadolu ile bağlantısı bulunan bir mübadele merkezi haline gelmiş bulunduğu açıkça ifade edilmiştir. Eskiden beri Hindistan, İran, Bağdad, Basra, Erzurum, Halep, Diyarbakır ve sair yerlerden gelen tüccar kabileleri İstanbul'a Karadeniz'e yada İzmir'e gitmek üzere Tokat'a uğramakta ve oradan tespit edilen güzergâhla anılan yerlere gitmek üzere yola çıkmaktadır. Ne var ki içlerinden bazıları, gümrük vergisi vermemek amacıyla İstanbul, İzmir yada Karadeniz'e gitmek üzere yola çıkan kabilelerden ayrılarak, farklı yollarla gümrüğü bulunmayan Amasya, Ankara, Kastamonu, Çankırı, Akşehir, Konya, Karaman, Kütahya, Bolu ve Kayseri yönlerinde dağılır ve mallarını oralarda satmaktadır. Diğer bir kısım ise, yüklerini bozup, ağır yükü olmayan kimselerle anlaşip gizlice İstanbul'a mallarını parça parça getirerek gümrükten kurtulmaktadır. Öte yandan İstanbul'a gitmek üzere yola koyulan tüccar kabileleri de çeşitli köy ve kasabalara dağıldığından gümrük gelirlerinde dolayısıyla hazinede büyük kayıplar meydana gelmektedir.

17. yüzyılda Anadolu'daki ticaret eylemlerinin temelini kervanlarla yapılan bölgeler arası ticaret oluşturmaktadır. 17. yüzyılda ana ulaşım kanallarını oluşturan kervan yolları üzerinde bulunan ticaret kentlerinden her biri, üretimde özelleştigi işlenmiş malları da bu kervanlarla başka bölgelere göndermektedir. At, deve, eşek ve katırlardan oluşan kervanlarda taşıma vasıtası olarak tercih edilen bu hayvanlara yüklenecek yükün ağırlığı gümrük memurlarınca tespit edilmektedir. 17. yüzyıl ortalarında Tokat'ta bulunan Tavernier, bu konuyla ilgili şunları söylemektedir:

"...Kent'in sağ ve sol tarafına doğru hareket eden kervanlardan tahsildarlar bütün yüklü deve ve atları sayarak vergi alırlar. Binek ve kumanya yüklü kervanlar bu vergiden muaftır. Tokat, kervanların daimi gidiş-gelişlerinden dolayı Türkiye'nin en iyi ve en zengin şehridir." (Tavernier, 1676:12).

Tavernier'in açıklamalarından, Tokat'taki transit ticaretin iç gümrük vergileri nedeniyle kente büyük gelir bıraktığı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde, XVIII. yüzyılda Tokat gümrüğüne getirilen her katır ve ata yüklenmiş malların dönemin ölçü birimlerinden 120 vakiyye'yi, deve yüklenmiş malların ise, 180 vakiyye'yi aşamayacağına, aksi takdirde gümrük vergisine tabi tutulacağına dair kuralların bulunduğunu öğreniyoruz. Öte yandan, tüccar kervanlarının yada kafilelerin seyahatleri esnasında devletçe tespit edilen güzergâhların dışına çıkmalarına, gümrük gelirlerinin azalacağından ötürü müsaade edilmemişse de bu kural her zaman çiğnenmiştir. Aslına bakılırsa Osmanlı Devleti XV. Yüzyıldan beri bu durumla karşı karşıya kalmıştır. II.Mehmet (1451-81) dönemine ait bir ibrişim yasağında şöyle denilmektedir:

"... Tokat'da bazı kimesneler hayli ibrişim alub yolda bel ederler... anı dahi buyurdum ki anun gibi yukarı tarzılarda ibrişim olub yolda bazısını bel'edüb mizana getürenleri kadı ve kethuda ma'rifetile tefahhis ede pek kavlen tehdid ve andlar edeler yolda ibrişim bel'edenlerin bel etdikleri ibrişimi beglik ede." (Anhegger, 1956:42).

Tokat'ta Kara Gümrüğü'nün Kuruluşu

XVII. yüzyılın sonlarına doğru Tokat'ta gümrük tesis edilmeden hemen önce İstanbul gümrüğü emirleri İran, Bağdat, Musul, Diyarbakır, Erzurum ve sair Anadolu yönüne denk bağlayıp doğru İstanbul'a gelen tüccar kafileleri gümrük vergilerini ödedikten sonra ellerine ödeme belgelerini alarak diledikleri yerlere İstanbul kara gümrüğünden fakat bir müddetten beri türlü bahanelerle resm-i gümrük ödememek için ya gümrüğü olmayan Anadolu şehirlerinde yada Karadeniz kıyılarından Rumeli'ne kaçarak bu yüzden İstanbul gümrüğü gelirlerine pek çok zarar verdiklerini dolayısıyla üstlendikleri kefil olma şartlarının bozulduğunu dile getirmişlerdir. Erzurum'dan çıkıp Tokat yoluyla İstanbul'a gelecek kafilelerin, - İstanbul'a

kadar gümrük almadığından, dolayısıyla bu kafilelerin gümrüklerinin İstanbul'da alınması gerektiğinden Tokat'tan itibaren meydana gelen kaçaklar doğrudan İstanbul gümrüğünü etkilemektedir. Bunun üzerine devlet H. 1075 / M. 1664 - 65 yılında İstanbul gümrüğü emirlerine gümrük gelirlerinin azalmasına mani olmak amacıyla Tokat'a - İstanbul'a gelenden burada denkini çözüp mallarını satan tüccardan gümrük resmi alacak - bir mübaşir, Amasya, Merzifon, Zile, Turhal, Konya, Çankırı, Karaman ve Ankara'ya birer vekil tayin etmeleri için müsaade vermiştir. Verilen hükümlerde görevlilerden yukarıda adı geçen yerlerden Tokat'a gelen tüccar kafilelerinin, "Kayıtlarının tutulması, İstanbul, İzmir ve Karadeniz'e çıkacak olanların mallarını kaydedilerek ellerine resmî tezkiresi verilmesi, tespit edilen güzergâhın dışına çıkacaklarından gümrük alınmasını istemiştir" (Cinlioğlu, 1950:25).

XVIII. yüzyılın hemen başlarında, Tokat kentinin yöneticisi İsmail ağa isteği ile, belgelerde geçtiği üzere, Tokat ahalisi, Tokat'a gelen tüccar kafilelerinin İstanbul gümrük görevlisine bağlı mübaşirce sayım ve defter ettirmeyip bu uygulamanın kaldırılmasını istemişlerdir. *"... Tokat kadimden bir kasaba misillü iken el yevm bir şehri-azim olub halkı kesri sebebiyle..."* (Cinlioğlu, 1950:27). Tokat'a gelen tüccar mallarına kendilerinin talebi olduğunu da beyan etmişlerdir. Tokat'a toplu olarak gelen tüccarların tabii olduğu gümrük vergisi İstanbul'da alındığından dolayı tüccar kafilelerinin gümrükten kaçma eğilimlerinin bilinmesi, İstanbul'a giderek gümrüğünü ödedikten sonra tekrar Tokat'a dönmenin çok zor olduğunu dile getiren Tokat halkı, Tokat'ta yada şehir dışı yerlerde dengini çözüp mallarını satmak isteyen tüccarlardan İstanbul yerine Tokat'ın merkezinde resmi gümrük alınmasını talep etmişlerdir. Bu şekilde Tokat halkı, tüccarlarca doğrudan ve güneyden getirilen malların en azından bir kısmının şehirde satılmasını garanti altına alınmasını hedeflemiştir.

TOKAT KENTİ'NİN TİCARET MEKÂNLARI

Bu talep karşısında Osmanlı yönetimi hem azalan gümrük gelirlerinin önüne geçmek hem de Tokat'ta artan ticaret ve üretim hacminden yeni vergi geliri elde etmek amacıyla Şevval H. 1119/Kasım 1707 tarihinde Tokat'ta gümrük kurulmasına ve senelik 3000 kuruş geliriyle mukataaya verilmesine karar vermiştir. Tokat gümrüğü ilk kez Zilkade H. 1119/ Ocak 1708 tarihinde 2500 kuruş yıllık hasılatıyla Ahmet ve Mustafa Ağa'ya muaccesi yine 2500 kuruş olmak üzere malikane biçiminde mukataaya verilmiştir. Buna paralel olarak Tokat'ta gümrük alınması hususu H. 1121/M. 1710 tarihli Tokat Şer'iyе sicilinde şu şekilde ifade edilmiştir:

"Hint, Acem, Bağdat, Basra, Diyarbakır, Halep, Erzurum'dan İstanbul'a geçen tüccar kafileri İstanbul'a vardıklarında gümrüklerini ödedikten sonra diledikleri yerlere gitmekte serbest idiler. Sonraları Tokat'a uğradıktan sonra anayoldan ayrılan ve sırf gümrük vergisinden kaçan bu kafileler gümrüğü olmayan yerlere uğramış, İstanbul'a gizli olarak mal satmaya başlamış, bu suretle gümrük gelirinde eksiklik yaratmışlardır. Bunu önlemek için bundan sonra bu tüccar kafilelerinin Tokat'a uğradıkları vakit eşyalarının tespit olunması, başka yerlere gidecek olanlardan gümrük vergisinin alınması, ondan sonra müsaade edilmesi uygun görülmüştür. Bu yeni vazife için Tokat gümrüğü mukataasına mutasarruf olan Mustafa ve Ahmet tarafından Gelmufat, Artova, Amasya, Merzifon, Turhal kasabalarında birer vekil bulundurulacak, İstanbul'a ve diğer gümrüğü olan yerlere gitmeyecek kervanlardan kanun üzerine gereken gümrükler alınacaktır." (Cinlioğlu, 1950:26).

Verilen hükme göre, İstanbul, İzmir yada Karadeniz'e giden tüccar kafilelerinin dışında Tokat'a gelip (amed) mallarını burada alım-satıma (bey' ve şıra') konu eden tüccarların malından kanun üzere resm-i gümrük (rüsüm-i amediye) tahsil edecektir. Tokat gümrüğü, aslen amediye gümrüğü olduğundan yani dışarıdan Tokat'a gelerek burada satılan mallara

uygulandığından dolayı, XVIII. yüzyılın başında böyle bir gümrüğün kurulması anılan şehir ve etrafının ipek ve pamuğa dayalı hammadde ve nihai mamul talebinin yüksekliğini göstermesi bakımından kayda değerdir. Bir tür ithalat vergisi diyebileceğimiz amediye resminin büyük ölçüde doğudan gelen mallardan tahsil edildiği de gözden uzak tutulmalıdır. Bununla birlikte Tokat'a gelip yüklerini çözmeyenler İstanbul, İzmir veya Karadeniz'e gitmek için yola koyulan kafilerden resim alınmayacak, fakat bu şekilde resim alınmışsa ve Tokat'ta gümrük alındığını tüccarın elinde gösterir bir tezkere bulunursa tahsil edilen resim, Tokat gümrük görevlilerince İstanbul gümrüğüne geri dönecekti.

Bununla birlikte 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Tokat, 17. yüzyıldan beri taşıdığı "bölgeler arası ticaret merkezi" niteliğini bir liman kenti olan Samsun'a kaptırmıştır. Tokat'ın bölge ölçeğinde ticaret üstünlüğünü kaybetmesine neden olan olay 1846 yılında Tokat kara gümrüğünün kaldırılmasıdır. 9 Recep 1262 (1846) tarihinde Bursa, Konya ile birlikte Tokat'ın da kara gümrüğü kaldırılmıştır (Cinlioğlu, 1973). Bu değişimin sonucu olarak Samsun kenti çok hızlı bir ekonomik gelişmeye ve nüfus artışına sahne olmuştur.

Tokat kara gümrüğünün kaldırılması, Avrupa ülkeleriyle imzalanan ticaret anlaşmalarının değişen dış ticaret ilişkilerinin bir sonucudur. Böylece Tokat, dış ticareti denetleme aracından yoksun bırakıldığı gibi, gümrük vergisi gelirlerinden de yoksun kalarak, ekonomik açıdan gerilemeye başlamıştır.

17. yüzyıldan itibaren kent merkezinde ticarî faaliyetler başlıca iki mekânda toplanmıştır. Bunlardan ilki transit ticaret merkezi olan Sulu Sokak, diğeri Meydan semtidir. Söz konusu iki ticarî mekânda en hareketli günlerini 17. yüzyıldan itibaren yaşamıştır. 1846'da kara gümrüğünün kaldırılmasıyla kentte bulunan pek çok tüccar – bunlara Ermeni ve Rum tüccarlar da dahil – bölge içinde ticaret olanağı daha gelişmiş olan Samsun'a göç etmiştir. Bölge

ölçeğinde sosyo-ekonomik yapıda bölgesel kademeleşmede ve kentsel işlevlerde ortaya çıkan değişimler sonucunda gerek Sulu Sokak'ta gerek Meydan Semtinin ticaret hizmetlerinde gerileme gözlenmektedir. Bununla beraber nüfus artmıştır. Kente yeni gelenlerin çoğunluğunun yüksek zenginler değil, dar gelirliler olması kent ölçeğinde ticaretin fazla bir gelişme eğilimi göstermemesini açıklamaktadır. Bunun en somut kanıtı 1876 harbinden beri Tokat'a sıkça gelip yerleştirilen göçmenlerdir. Büyük bir kısmı, Tokat'ın ticaret mekânlarında (özellikle Meydan semtinde) hamallık yaparak geçimlerini sağlamaktadır. Bu bağlamda Meydan Semtiyle birlikte 1846 yılından itibaren ekonomik açıdan kendi kaderine bırakılan Tokat kentindeki ticarî yaşam göz önüne sergilenecektir.

KENTİN TİCARET MERKEZLERİ

1. Ticaret Mekânlarının Oluşumunda Topografyanın Etkisi

Topografyanın doku biçimine etkilerinin en fazla yaşandığı kentlerden olan Tokat "vadi tabanlı" bir kent dokusuna sahiptir. (Arû, 1998). Vadi tabanlarının uzayan dar düzlüklerinde, genellikle de kenarlarında kıyı boyunca bir yapılaşma görülmektedir.

Kent modeli bakımından "Kaleden evrimleşmiş açık kent modeli" (Tanyeli, 1987) özelliği gösteren Tokat, yalçın bir tepe üzerine konumlanan bir kalenin eteğinde kurulmuştur. Ortaçağ'dan kalan kale daha önce bir yerleşimi barındırmadığı için yalnızca savunma amaçlı hizmet vermiştir. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak da ulaşılması güç, sarp bir tepenin üzerinde yer almıştır. Yerleşme alanı olarak tercih edilmeyen kale, kent oluştuktan sonra da eski işlevini sürdürmeye devam etmiştir. Söz konusu topografya Tokat kentini "kent" olarak nitelenmeyecek bir kalenin çevresinde yada eteklerinde kurulmaya zorlamıştır. Bu durum eski kale ile onun çevresinde oluşan yeni kentin organik bir bütünlük sağlamasını da zorlaştırmıştır. (Fot. 1)

Kent dokusunda "yerleşilebilir ortamların sıkışıklığı" kentsel mekânların kısıtlı kalması sonucunu doğurmuştur. Bu durum kentteki ticaret, din, sağlık ve idari gibi "kent içi hizmet ilişkilerinin" de gerektiği ölçüde yoğunlaşmamasına neden olmuştur. Topografyaya uyacak şekilde eğimin olduğu alanlar "Ticaret merkezi" olarak tercih edilmiştir. 15. ve 16. yüzyıllarda kentte yapılan cami, medrese, han, hamam ve mescit gibi yapıların kent dokusu içindeki konumlarına bakıldığında kentin bu yüzyıllarda kalenin eteklerinden vadi tabanına ve düzlüğe doğru yayıldığını ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan kervan yoluna doğru bir gelişme göstermiştir.

İmar ve yerleşim sürecinde kentin "kale altı" olarak adlandırılan "Sulu Sokak" ve "Meydan" semtleri Tokat'ın en değerli alanlarından biri olmuştur. Tokat gibi "yamaç kent dokusuna" sahip kentlerin topografik yapısının, kentsel mekânların gelişmesine imkân vermesi, kale altı olarak bilinen alanların önemini kent içinde bir kat daha arttırmıştır. Bu durum kentteki cami, han ve esnaf çarşıları başta olmak üzere bir çok imâr çalışmasının "kale altı" olarak adlandırılan alanlarda yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda "Sulu Sokak" ve Meydan Semtleri için "topografyanın zorlamasıyla oluşmuş ticaret mekânlarıdır" tanımı kullanılsa yanlış olmaz kanısındayım.

2. 19. ve 20. Yüzyılda Kentin Merkezi Ticaret Alanları

Tokat'ta şehir arazisinin önemli kullanımlarından birini hiç şüphesiz "Ticaret Alanları" oluşturmaktadır. 17. yüzyıldan itibaren "Merkezileşmiş Ticaret Alanlarının" ön plana çıktığı Tokat'ta, merkezi ticarî faaliyetleri tek bir bölge yada semtte değil, "Sulu Sokak" ve "Meydan" gibi iç yapıları, ticarî kimlikleri ve müşteri yapısı birbirinden farklı "Ticaret Merkezi Olma Karakteri" ise son derece güçlü olan iki semtte toplanmıştır. Şehrin merkezinde yer alan, Sulu Sokak ve Meydan semtlerinin

önemli ticaret birimlerini bünyelerinde barındırması ve bu birimlerin ticarî faaliyet açısından kendi aralarında sistematik bir dağılım sergiliyor oluşu gerçekten dikkate değer bir mevzudur.

Örneğin, Sulu Sokak bölgesi içinde yer alan "Kuyumcular Çarşısı" ve "Halit Mahallesi" farklı yerlerde olmalarına rağmen kendi içlerinde düzenli bir toplanma göstermektedir. Kuyumcular Çarşısında "Kuyumcu" ve "Manifaturacıların, Halit Mahallesinde ise "Yazmacı" ve "Kuru kahve satıcılarının" toplanması, tespitimizi doğrular niteliktedir. Söz konusu birimlerde konut ve ticarethanelerin iç içe oluşu da Sulu Sokak Bölgesinin "üretim ve pazarlamaya" dayalı ticarî bir kimliğinin olduğunu kanıtlamaktadır.

Tokat'ta Sulu Sokak bölgesi gibi ticarî faaliyet yoğunluğunun yüksek olduğu bir diğer önemli bölge de "Meydan Semtidir". "Köylü Pazarı" adıyla da anılan semtte "gıda maddelerinin satışına" dayalı bir ticaret söz konusudur. Köylülerin ihtiyaç fazlası sütünü, yoğurdunu, çökeliğini, tereyağını, peynirini, sebze ve meyvesini getirip satışa sunduğu bir "Pazar"; karşılığında ise günlük ihtiyaçlarını karşıladığı bir "Çarşı" görünümündeki "Meydan'da", anlaşılacağı üzere tamamıyla "tüketim ve iç pazara" yönelik ticarî bir anlayış söz konusudur. Meydan semtinde gıda maddeleriyle ilgili esnaf grupları, Meydan Camisinin etrafında toplanırken, köylünün gündelik yaşam tarzına ve alışveriş alışkanlıklarına hitap eden urgancı, nalbant, tohum, ilaç, şap vb gibi esnafın Dükkânları ise, "Küflüoğlu'nun Hanı, Mirzanın Hanı, Osmanca'nın Hanı" gibi gerek mimârî gerek işlev açısından tamamıyla "iç ticarete" uygun olarak yapılmış ticaret hanlarında toplanmıştır. Tokat'ın eğlence yerleri ise 19-20. yüzyıllarda Sulu Sokak ve Halit Mahallesinde yer almaktadır. Devlet hizmetlerinin yapıldığı Belediye, Hükümet Konağı, Jandarma, Adliye gibi "Yönetim Birimleri" ise kentin güneyindeki

"Behzat Semtinde" yer almaktadır. Tüm Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Tokat'ta da merkezi iş alanlarının dağılımında bir "iç düzen" söz konusudur.

Geçmiş zamanla birlikte değişen beklenti ve ihtiyaçlar Sulu Sokak ve Behzat semtlerinin kent bazında eski önemlerini kaybetmesine neden olurken, geçmişte "Köylü Pazarı" olarak bilinen Meydan Semtinin bu kimliğini koruyarak, günümüzde de Tokat'ın en kalabalık ve de işlek ticaret merkezi olma özelliğini sürdürmektedir. 17. yüzyıldan itibaren Tokat'ta iskândan çok ticarî kimliğiyle ön plana çıkan "Meydan" semtinin kent içindeki durumuna baktığımızda ticaret dışında, kent yaşamında üstlendiği başlıca işlevleri üç başlık altında toplamak mümkündür:

1. Kentsel Mekân

Kent meydanları hem tarihi dokuyu yansıtan hem de mimârî açıdan önemli bir değere sahip yapılarla çevrelenerek, kentte ayrıcalıklı açık bir mekân oluşturmaktadır. Özellikle de kent dokusundaki yapıların sıradanlığı ve sıkışıklığından sonra kent meydanları geniş ve ferah mekânlarıyla kentin fiziksel yapısına adeta nefes aldirmektedir.

Türkçe'de "içinde çeşitli etkinliklerin yapıldığı boş alan" anlamında kullanılan meydan, (TDK 2000:245) kent içinde yanında en az üç yapı olan açık bir alan olabileceği gibi, kent dışında çevrelenmemiş açık bir alan da olabilmektedir. Söz konusu alanlar kent yaşamının belirli bir işlevini özel bir etkinliği yada özel bir yapıyı barındırmadığında o işlev yada o yapının adıyla anılabilmektedir. Örneğin, Ok Meydanı, At Meydanı, Pazar Meydanı gibi.

Eski bir kentte yeni bir meydan oluşturmak kolay değildir. Bir kentte meydanın oluşması yada o mekâna meydan adının verilebilmesi için, söz konusu mekânda bir vakanın – tarihsel olabilir – yaşanmış olması gerekir. Aynı şekilde

coğrafi konum ve topografik özellikler de Meydanın oluşmasına imkân vermeyebilir. Söz konusu kentlerde "Meydan" adı verilecek mekânların oluşması için ya deprem, toprak kayması, sel gibi doğal bir felaketin yada yangın gibi kentin fiziksel yapısı içinde rahatlama yaratacak bir olayın gerçekleşmesi gerekir. Kent içi hizmet ilişkileri açısından Tokat'ın önemli mekânlarından birini oluşturan "Meydan" ise güçlü topografik etkenler sonucunda kent içinde kendiliğinden oluşmuş bir alandır. Osmanlı öncesindeki konumu ve fonksiyonu hakkında pek bilgi bulunmayan semt için "Tokat'ın çekirdek kısmıdır" dense yanlış olmaz. Bu konumu Meydanı, kentteki ticarî, dinî, kültürel faaliyetlerin yapıldığı ana mekân haline getirmiştir. (Fot. 2-3)

Tokat'ta Meydan kavramı 1485 yılında Hatuniye Camisinin yapılmasıyla ortaya çıkmıştır. Diğer Osmanlı kentlerinde olduğu gibi Tokat'ta da meydanlar külliyelerle şekillenmiştir diyebiliriz. Külliye, bir cami etrafında yerleştirilmiş anıtsal dinî, kültürel ve sosyal yapı topluluğudur. Böylece düzenli ve dengeli şekilde bir arada bulunduğu mekânın adı olmuştur (Cerasi, 2001). Söz konusu mekân, Osmanlı kentlerinde cami ile yakın ilişkisi ve merkezi konumu sebebiyle "kamu mekânı" özelliğini de taşımaktadır. Osmanlı döneminde iç bahçe olarak şekillenen meydanlar, külliyelerle anlam bulmuştur. Osmanlı döneminde külliye bazen çarşı yönlendirmiş, çarşı da külliye'nin ana yapısını oluşturmuştur. Ortaçağın pazar meydanlarından doğan ticarî işlev, Osmanlı dönemi külliyelerinde de ana işlev olarak devam etmiştir. Bu bağlamda, II. Beyazıt tarafından annesi Gülbahar Hatun için yaptırılan Tokat Hatuniye Külliyesi, tıpkı Lüleburgaz'daki Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi gibi kent meydanlarının ticarî işlevlerine örnek olarak verilebilir. Her iki meydan da çarşı, külliye'nin temeli oluşturmaktadır.

2. Mimârî Mekân Şehrin Tahta'l-Kal'a (Kale Altı) Bölgesi

Osmanlı kentlerinde kale altı yerleşimleri aslında şehirlerin nabzının attığı yerlerdir. Geleneksel Türk kent dokusunda "Kale altı bölgesi" olarak bilinen mekânların başında "Meydanlar" gelmektedir. Afyon, Tokat, Ankara gibi topografik durumunu uygun olarak yapılan Osmanlı kentlerinde (Aktüre, 1978) sosyal, ticarî ve dinî hayata ait unsurlar meydana gerçekleşmektedir. Tokat gibi yamaçta kurulmuş kentlerde esnaf çarşıları topografik duruma uygun olarak "Sulu Sokak" ve "Meydan" adı verilen iki ayrı "Kale altı Bölgesinde" toplanmıştır.(Fot.4)

-C Türü Kentsel Mekân

Tokat'taki hizmet meydanlarının ilk örneğini oluşturan Meydan Semti gerek konumu gerek işlevleri yönünden "C türü kentsel mekân" (Arû, 1998:24) özelliği göstermektedir. C türü kentsel mekânlar kent merkezinde cami, çarşı, kahve vb. yapılarla çevrilidir. Bir çeşme veya ulu bir çınara bu tip mekânlarda sıkça rastlanmaktadır. Bu tür kentsel mekânlarda cami, çeşme ve ağaç "esas mimârî motif" olarak her zaman alanın uygun bir kenarında yer alır. Bütün bu özellikleriyle C türü kentsel mekânlar "kentin esas meydanlarını" oluşturmaktadır.

Gerek mimârî dokusu gerek kent içindeki konumu "Meydan Semtini" Tokat'ın esas mekânlarından biri yapmıştır. Meydan semtine kimlik kazandıran esas mimârî motif ise, 1485 yılında Sultan II. Beyazıt (1481-1521) tarafından yaptırılan "Hatuniye Camisi ve onu oluşturan külliyesidir". Söz konusu külliye'nin bahçesinde C tipi kentsel mekânlara özgü olarak, Çınar ağacına ve şadırvana rastlamak mümkündür (Arû, 1998). (Fot. 5) Meydan semtine zaman içinde yeni yapılar ilave edilerek Meydanın kent içindeki önemi ve konumu güçlendirilmiştir. 1485 yılında Hatuniye

Külliyesinden sonra alanın önemini kuvvetlendiren ilk eser 1630 Taş Han olmuştur. Hatuniye Külliyesinin batısına inşa edilen Voyvoda Hanı (Taş Han) anıtsallığı kadar konumuyla aynı zamanda kentteki ticaretin ne derece gelişmiş olduğunu da gözler önüne sermektedir. 17. yüzyılda Tokat'a gelen Tavernier eserinde, çok sayıda cami arasında çok muhteşem ve yeni olanın yanında güzel bir kervansaraydan da bahseder. Bunun 1631 yılında İbşir paşa tarafından yaptırılan Voyvoda Hanı olduğu anlaşılmaktadır. Voyvoda Hanıyla birlikte, "Uluslar arası Kervanların Konaklama Noktası" olarak hizmet vermeye başlayan Meydan Semtinin kent içindeki önemi değişik dönemlerde yaptırılan yapılarla iyice perçinlenmiştir. Tokat'a gelen C. Texier Meydan Senti için "Eski Dünya yollarının buluştuğu büyük ticaret merkezidir" sözünü kullanmıştır (Texier, 1882:52)

19. yüzyıl ortalarından itibaren, tüccar, esnaf ve müşterilere hizmet verecek, "Mirzanın Hanı, Osmancanın Hanı, Küflüoğlunun Hanı gibi" yapılar da Meydan Semtinde yerini almaya başlamıştır. 20. yüzyılda kurulan "Buğday Kapanı" ile birlikte Meydan Semtinin önemi farklı bir boyuta taşınmıştır. O döneme kadar uluslar arası kervanların konaklama noktası olarak hizmet veren bu alan gerek satılan mallar gerek müşteri yapısı bakımından "yerel bir kimlik" kazanmıştır.

- Yolların "Kesişme Noktasıdır"

Osmanlı döneminde ipek yolunun öneminin artmasıyla Doğunun en büyük geçiş ve uğrak yerlerinden Tokat ticarethaneleri imparatorluğun önemli şehirlerinden biri haline gelmiştir. Özellikle 17. yüzyıl kentte ticaretin geliştiği bir dönem olmuştur. Ticarî önemli birlikte artan nüfus, kent içinde bazı alanların değer kazanmasına neden olmuştur. Bu süreçte Meydan Senti bölgelerarası ticarete "kavşak noktası" olarak değer bulmuştur. Öyle ki, Sinop, İzmir, İstanbul, Bağdat, Diyarbakır ve

İran'dan gelen sayısız kervanların kente girdiklerinde uğradıkları ilk iki mekândan birisi "Meydandır". Bu özelliği nedeniyle ki ünlü seyyah Texier, Meydan için "Küçük Asya'nın en önde ticaret merkezi konumundadır" (Texier, 1882:49) sözünü kullanmıştır.

Kuzey-güney doğrultusunda uzanan kervan yolu güzergâhında yer alması Meydanı önemli yolların kesişme noktası yapmıştır. Meydan semtinin mekânsal yapısına ilişkin bilgileri 18. yüzyıl başlarında kentten geçen seyyah P. Tournefort'un seyahatnamesindeki gravürden öğrenmekteyiz.

Seyyah tarafından çizilen gravür sadece Meydan semtini değil, aynı zamanda kentin mekânsal yapısının çözümlenmesinde de görsel kaynak olmaktadır. Gravürde doğu-batı doğrultusunda kent merkezinde yer alan hanların ölçeği oldukça belirgindir. Şeklin tam ortasında, batıda voyvoda hanı, doğuda Hatuniye Cami ve medresesi ile çevrili "Meydan Senti" yer almaktadır. Gravürde kuzey-güney doğrultusunda uzanan bölgelerarası ticaret yolu üzerinde meydan senti yük yükleme ve indirme işlevlerini gören "kervan konaklama noktası" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, bölgelerarası ticarete önemi artan Meydanın kent içindeki konumunu göstermesi açısından önemlidir. **(Çiz. 1)**

Tournefort (1717), Tokat için yaptığı gravürde açık mekân olarak han avlularını ve büyük çarşı meydanını betimlemiştir. **(Çiz. 2)** Aynı Meydan, A. Gabriel tarafından çizilen ve 20. yüzyıl başlarında Tokat kentini gösteren haritada da oldukça belirgindir. **(Çiz. 3)** Çiz. 1 ile karşılaştırıldığında Voyvoda Hanı'nın, Horozlu Hanın, Hatuniye (Meydan) Cami'nin ve Bedestenin yerlerinin her ikisinde de üst üste çakıştığı görülür.

3. Sosyal Mekân

Osmanlı kentinde yer alan açık mekânların sosyal bir yönü de bulunmaktadır. Kentteki kamu

yaşamının sorumluluğu yılın belirli dönemlerinde açık mekânlara emanet edilmiştir. Kent yaşamında insanların beraberce zaman geçirme, eğlenme ve bir araya gelme gibi toplumsal faaliyetler, çarşı, büyük cami avluları, mezarlıklar ve meydan gibi açık mekânlarda gerçekleşmektedir.

Söz konusu mekânlar, toplumsal bir görevi yerine getiriyor gibi görünse de, aslında kent insanına bir yere ait olma (kente ait olma) hissini vermektedir. Bu yönleriyle açık mekânlar psikolojik bir görevi de yerine getirerek, insanlara mutluluk vermektedir. Osmanlı kentinde iş, dedikodu, siyaset çarşının egemenliğine, dinî temsil görevi bir miktar dünya zevklerine bağlılıkla beraber camiye, gezintiler, akarsu kenarındaki mesire yerlerine, ziyaretler ise mezarlıklara verilmiştir.

Çalışmamızın ana konusunu oluşturan Meydanlara ise, özel günlere ait törensel ve eğlenceye yönelik işlevler yüklenmiştir.

Bu bağlamda Tokat'ın önemi mekânlarından birini oluşturan ve kent içinde ticarî kimliğiyle değer kazanan Meydan Senti de yılın belirli dönemlerinde özel günlere ve törenlere bağlı olarak yeni işlevlerle donatılmıştır.

19. yüzyıla geldiğimizde Tokat kentinde ve ramazan ayı eğlencelerinin sosyal mekânını meydan oluşturmaktadır. 20. yüzyıldan itibaren özellikle de Cumhuriyetle birlikte, resmi törenlerin, kutlamaların ve bayramların adresi yine meydan olmuştur.

Bu bilgiler ışığında Meydan Senti, Ramazan ayında "Direkler arası", Dinî Bayramlarda ise "Bayram yeri" olarak Tokat halkını eğlendiren, onları bir araya getiren ve en önemlisi de yaşadıkları kente ait olduklarını hissettiren "Sosyal bir mekândır". Bu özelliğini Cumhuriyetin ilanıyla kısmen kaybetse de kent insanını bir araya getirme işlevini korumayı başarmıştır.

MEYDAN SEMTİNDE TİCARÎ YAŞAM

A. TİCARÎ KİMLİK

Osmanlı kentinin dinamik yapılı birimlerinden olan çarşı-pazarlar farklı zamanlarda ve olaylara bağlı olarak çeşitli işlevler yüklenmiştir. Şehir halkının geleneksel yaşam tarzı, alışveriş alışkanlıkları, ihtiyaçları çarşı-pazarları kent yaşamında dinamik almaya zorlamıştır. Kentin ihtiyaçlarına yanıt veremeyen bir yapının süreklilik arz etmeyeceği gerçeği çarşı-pazarların yıl içinde değişip yenilenmesini, alışveriş alışkanlıklarına göre şekillenerek ticarî bir kimlik kazanmasını sağlamıştır.

Tokat'ta Meydan semti, gerek satışı sunulan ürün çeşidiyle, gerekse müşteri yapısıyla "yerel ölçekli iç pazar" özelliği sergilemektedir. Tüm Anadolu kentlerinin çarşı-pazarlarında olduğu gibi Tokat'taki Meydan semti de kent halkının geleneksel yaşam tarzına ve alışveriş alışkanlığına cevap verebilmek için yıl içinde farklı ticarî kimliklere bürünüp farklı isimler almaktadır. Meydan semtinin ticarî kimliğini müşteri yapısı ve satışı sunulan ürünler belirlemektedir. Meydan semtinin 19. ve 20. yüzyılda kent yaşamında ön plana çıkan kimlikleri şunlardır:

Köylü Pazarı

"Köylü pazarı" ismi Meydan semtinin önce "ticarî" kimliğini ardından da müşteri yapısını ifade etmektedir. Tokat'ın köylerinden at ve eşeklerle getirilen ürünler, Meydan semtinde satışı sunulmaktadır. Bu nedenle Meydan kırsal alanda yetiştirilen ürünlerin, kentli nüfusla yani tüketicisiyle buluştuğu, "Ticarî bir mekândır".

Meydan semtinin Köylü pazarı kimliği tüketici konumundaki kentli nüfusla üretici konumundaki köylüyü bir araya getiren bir mekândır. Kentlerin hızla artan nüfus yapısı düşünüldüğünde köylü pazarlarının gerek kent gerek kentli açısından ifade ettiği anlam daha da önem kazanmaktadır. Tam bu hususta köylü pazarlarının kentler için asıl işlevi devreye girmektedir. Bu işlev kırsal kesimde üretilen her

türlü ürünün kente ve kentliye aktarmaya hizmet eden ticarî birim olarak tanımlanmaktadır. Bu iki kesim arasındaki bağlantıyı Tokat'ta Meydan semti sağlamaktadır. Kentte köylünün günlük yaşam tarzına ve ihtiyaçlarına yönelik ürünlerin satıldığı yegane mekân Meydan semtidir. Alet edevattan, manifaturaya kadar hemen hemen her şey köylüye yöneliktir. (Fot. 6)

Bit Pazarı

Meydan semti, yılın belirli dönemlerinde taşınabilen eski eşyaların toplu şekilde alınıp satıldığı "Bit pazarı" kimliğine bürünmektedir.

Tokat'ta eski elbise ve eşya alım satımı Meydan Camisinin yanındaki "Pazar Yeri" adı verilen alanda yapılmaktadır. İlkbahar'da ve sonbaharda kurulan bit pazarının en önemli özelliği eski ve kullanılmış giyim eşyalarının alınıp satıldığı yer olmasıdır. Burada yalnızca esnaf halka mal satmaz, halkta esnafa mal satmaktadır. Bit pazarına mal götürüp satanlar arasında orta gelirli insanlar, ölmüş kocasının elbisesini satan dul kadınlar da bulunmaktadır. Hareketli bir yer olan bit pazarı, Meydan semtine hem ticarî hem de manevî olarak farklı bir anlam yüklemektedir. Tıpkı "Meydana kurulan bit pazarında kapanan bir dönemin yıkılan bir kurumun, çözülen bir ailenin hatıralarını yansıtan eşyalar satışa sunulurdu." (Kalaycıoğlu 2004) sözlerinde olduğu gibi.

Bit pazarında kullanılmış eşya alanlar orta ve dar gelirli insanlardır. Bit pazarı meydan semtinde kış başı ve kış sonu kurulmaktadır. Yeni bir mevsime girileceğinden dolayı evlerde yapılan genel temizlik sonunda her evden eskiciye verilmek üzere bir çok malzeme çıkmaktadır. Eskiciler tarafından anılan bu mallar bit pazarı esnafına satılmaktadır. Onlar da bu malzemeleri elde geçirip, gerekli ufak tefek onarımlarını yaptıktan sonra yeni alıcılarına satmak için tezgahlarında hazır tutmaktadır.

Meydan semtindeki bit pazarı esnafı "Dükkân sahipleri" ve "ayakçı esnafı" adı

verilen seyyar eskicilerden oluşmaktadır. Aslında bit pazarındaki esnafı besleyenler de seyyar eskicilerdir. Meydan da eski eşya alım satımı ile ilgili Dükkânlar Küflü oğlu Hanında toplanmıştır. Her getirenden mal almayan eskici esnafı, malı getiren kimseden kefil istemektedir (İnci, 2004). Hırsızların çaldığı giyim eşyasının çoğu doğrudan doğruya bit pazarına düştüğü için, çarşı esnafı ticarî etik gereği bu tedbiri almak zorundadır.

Küflü oğlu hanında eski giyim eşyalarının alım satımlarını Yahudiler yapardı. Yahudilerin eski eşya alım satımına olan özel ilgilerini herkes bildirdi. Mahalle arasında sırtların torbalarıyla "eskiler alayım" diye bağırıp dolaşan Yahudiler, topladıkları giyim eşyalarını Küflüoğlu hanındaki Yahudilere satarlardı." (Günaydın, 2004).

Meydanda yılda iki kere kurulan seyyar bit pazarında hemen herkes eski giyim eşyalarını satmak için orada buluşmaktadır. Böylesi durumlar, satılmak üzere getirilen malı elden kapıp satın alamaya çalışan "ayakçı" esnafı için bulunmaz fırsattır. Ayakçı esnafı nedeniyle, bit pazarında ticaret yapan esnafı hiç bir zaman güven duyulmamıştır.

Meydan semtine tezgah açan bit pazarı esnafının büyük kısmı Tokat'ın Miskincik köyünden gelen "çingenelerden" oluşmaktadır.

"Meydan semtinin başına bela olan iki grup vardı. İlki kaçak odun, kömür getirip satan Fenk köyünden gelenler, kavgacı ve ahlaksız yapılarıyla çarşının asayişini bozarlardı. Diğer grup ise eski eşya alıp satan Miskincikli çingenelerdir. Meydan Camisinde verilen her "sala" onlar için yeni bir müşteri anlamına gelirdi. Ölen kişinin giysilerini dağıtmak sevap olduğu için, cenaze evinin yolunu tutarlardı. Esnaf arasında biz onlara "ölü soyucu" derdik." (Ağaoğlu, 2004).

Meydan semtinde eski eşya alım satımı Küflü oğlu hanında yerleşik olarak yapılsa da, yılda iki kez kurulan bit pazarı da Meydan semtine yeni ve ayrı bir kimlik katmaktadır. Bu

durum çarşıların dinamik yapılı birimler olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir.

Avrat Pazarı

Meydan semtinden haftada her gün satıcıları ve alıcılarını çoğunlukla kadınların oluşturduğu Avrat Pazarı kurulmaktadır. Kadınlara yönelik olarak salı günleri kurulan pazarda üreticiden tüketiciye satış ilkesi hakimdir. Çoğunlukla orta yaşlı, yaşlı ve dul kadınların hem üretici hem de müşteri olarak yer aldığı avrat pazarında kadın müşterilerin gereksinimine yönelik ürünler satılmaktadır.

"Kına, şap, topuk taşı, rastık, mangaş (cınbız), hamam otu, mum, nöbet şekeri, loğusa şekeri gibi aktariye malzemelerinin yanında iplik, havlu, kumaş, terlik gibi manifatura ürünleri de satılırdı." (Yoğurtçuoğlu, 2004). Bununla birlikte tüm Anadolu'da olduğu gibi Tokat'ta da çeyizlerin alınıp satıldığı mekânın adı Avrat Pazarıdır. Tokat gibi bir çok Anadolu kentinde Avrat Pazarı çeyize dayalı bir ekonominin oluşmasına da ortam hazırlamıştır. Sandık içleri, salı günleri Meydan semtinde kurulan Avrat Pazarında alınıp satılmaktadır. Varlıklı kadınlar, kızlarının çeyizleri için gerekli olan el işlemlerini dul ve fukara kadınlara bu pazarda sipariş etmektedir. Meydan semtinde Hatuniye camisinin etrafındaki boş alanda kurulan Avrat Pazarı, kadınların hem alıcı hem de satıcı olarak ticarete de katıldıklarını açıkça göstermektedir. Bu durum aynı zamanda Meydan semtinin kent yaşamında ve kent dokusundaki çok yönlü özelliğini de vurgulamaktadır.

At Pazarı

Perşembe günleri dönüşümlü olarak "Pazar yeri" adı verilen alanda, "at ve merkep pazarı" kurulmaktadır.(Fot. 7) Erbaa'dan, Zile'den, Niksar'dan Sivas'tan satılmak ve çiftleştirilmek üzere iyi cins atlar getirilmektedir. Getirilen atların tamamının bakımı ve satışı "at cambazı" denen at satışında ihtisaslaşmış kişilerce yapılmaktadır. Meydan semtinden

kurulan At Pazarında satılmak üzere getirilen atların büyük kısmı Osmanca'nın hanındaki ahırda bekletilmekte ve timârlama, nallatma gibi bakım işleri buradaki nalbantlarca yapılmaktadır. Osmanca'nın hanında atların sadece bakımı değil, çiftleştirilmesi de yapılmaktadır. Satılmak üzere getirilen iyi cins atlar damızlık olarak da kullanılmaktadır.

"Pazar yeri olarak adlandırılan boş alanda at ve eşekler satılmadan önce koşturulur, yürütülür, deneme sürüşü yapılır, daha sonra satılırdı. Osmanca'nın hanı bir nevi at üretme yeri idi. Damızlık atlar burada çeğitirilirdi (çiftleştirilirdi). At simsarlarının tamamını Miskinciğin çingeneleri oluşturdu." (Narmanlı, 2004). Meydan semtinde at ve eşeklerin satışının en yoğun olduğu dönem ilkbahar ve sonbahar başlarıdır. Köylerde yetiştirilen sebze meyvenin at ve eşeklerle getirildiği hesaba katıldığında ürünlerin tezgaha düşmeden önce nakliyat sorununun çözülmesi gerekmektedir. Döneminin Mercedesi olan at ve eşeklere sonbaharda köyden kente odun taşımak için ihtiyaç duyulduğundan sonbahar başında Meydan semtinde Merkep Pazarı kurulmaktadır. (Fot. 8)

Sebze - Meyve Pazarı

Köylünün ürettiği sebze ve meyvenin kentte alıcısıyla buluştuğu mekânın adresi Meydandır. Eşek ve atların sırtında seleslerle (sepetlerle) getirilen sebze ve meyveler "Sebze Hali" olarak adlandırılan Taş Han'daki sebze-meyve simsarlarınca alınmaktadır. Haziran - Eylül aylarında 15 günlük arayla kurulan sebze-meyve mezadında (Narmanlı, 2004) köylüler ürettikleri ürünleri Taş Han'daki perakendecilere satmaktadır. Sırasıyla, kiraz, kabak, biber, domates, patlıcan, fasulye, seftali, kayısı ve üzüm Taş Handa kurulan mezatta yerini almaktadır.(Fot. 9)

Tezgaha ilk düşen meyve kirazdır. Kirazı, salatalık ve kabak izlemektedir. Tokat'ın meşhur domates, biber ve patlıcanı Temmuz ortasında çıkmaktadır (Genç, 2004). Tokat'ın domatesini,

ince kabuk biberini, çekirdeksiz patlıcanını almak için Amasya ve Sivas'tan simsarlar Tokat'a akın etmektedir. Taş Han'da kurulan mezatta Taş Han esnafında kalmaktadır. Onlarda küçük esnaf olarak nitelenen mahalle aralarında bakkallık yapanlara, sırtlarında küfeleriyle sokak sokak gezerek sebze satan seyyar manavlara satmaktadır (Ağaoğlu, 2004).

Taş Han'daki perakendeciler sebze satışında önceliği Tokat'ta esnaflık yapanlardan yana kullanmaktadır. İhtiyaç fazlası sebze ve meyve ise ya çevre illerden gelen sebze meyve simsarlarına yada o kentlerdeki anlaşmalı esnaflara satılmaktadır. Kimi zamanda takas yöntemi tercih edilmektedir. Örneğin, Taş Handaki perakendeciler sebze-meyve karşılığında Sivas'tan atlarla "kaya tuzu" getirmektedir:

"Temmuz-Ağustos gibi sebze ve meyvenin bol olduğu dönemde Tokat'tan Sivas'a atlarla kaya tuzu gelirdi. Sivas'ın tuzu meşhurdur. Taş Handaki perakendeciler sebze meyveyi tuzla takas etmeyi severlerdi. Sivas'tan kaya tuzu getiren atların yükü, Tokat'tan ayrılırken sebze olurdu. Koca Sivas'ı Tokat beslerdi." (Kalaycıoğlu, 2004).

Taş Handaki sebze-meyve satışı kış mevsiminde devam etse de, en hareketli dönemini yaz mevsiminde yaşamaktadır. Sonbaharda bağ bozumuyla birlikte yılın son ürünü üzüm tezgahdaki yerini almaktadır. Üzümün en gedikli müşterilerini ise, Pazarcık mahallesinde oturan Ermenilerle, Yahudiler Sokağında oturan Yahudiler oluşturmaktadır. Bağ bozumundan sonra Yahudiler Sokağındaki ve Pazarcık Mahallesindeki evlerin önü eşek yüküyle gelen üzüm küfeleri yığılıdır. Kazova'nın sulu üzümünden pekmez, cibresinden "cibre sirkesi", tertemiz üzüm suyu ise "şarap" içindir. *"Üzüm mevsiminde yolunuz Yahudiler sokağına yada Pazarcık Mahallesine düşerse, şarap kokusu sizi karşılardı."* (Günaydın, 2004). Tokat'ta şarap üretimiyle gayrimüslimler

uğraşmaktadır. Aralarında ünlü şarap üreticilerinin bulunduğu bu insanlar, Reji Dairesinden¹ izin aldıktan sonra vergisini ödeyerek yasal yoldan şarap yapmaktadır. *"Örneğin Gedikyanlar. Her yıl on ton şarap yaparlardı. Herkesin evinde kendi şarabı olduğu halde Gedikyan Efendinin şarabı safra da bulunurdu"* (Arslanyan, 2005:49).

Zahire Pazarı (Buğday Pazarı)

Üreticiden tüketiciye dayalı satış ilkesiyle Meydan semti yıl içinde pek çok ürünün satışına ev sahipliği yapmaktadır. Meydan semtini kent içinde vazgeçmez kılan da dönemlere ve beklentilere göre değişen çok yönlü ticarî kimliğidir. Söz konusu çeşitlilik Meydan semtine kent dokusuna zenginlik katmaktadır. Meydan semtini kent yaşamında önemli kılan ticarî kimliklerden biri de Zahire Pazarıdır. Halk arasındaki adıyla "Buğday hapanı". (Fot. 10) Tokatlılar "Kapan" yerine "Hapan" derler (Çıtır, 2004). Bereketli geçen hasat mevsiminden sonra eylül ayı başlarında köylüler çuvallara koydukları buğdaylarını eşek ve atların sırtında Meydan semtinde kurulan Buğday hapanında satmak üzere getirmektedir.(Fot. 11) Buğday hapanı Meydan semtine ayrı bir anlam yüklemiştir. Halk arasında "Köylünün dolmayan çilesini doldurduğu yer." (İnci, 2004) olarak geçmiştir. İsmet İnönü'nün başında bulunduğu dönemde CHP iktidarı, baskıcı ve zulüm kâr yüzünü, özellikle başı kasketli avam olarak nitelenen köylülere göstermiştir(Yücel, 2001:36).

Buğday hapanında, buğday alımı sırasında yaşananlar da bunun bir kanıtı gibidir. CHP iktidarının görevlendirdiği "Arpacı Yakup", köylünün kabusu olmuştur. Buğday alımından çok köylüye yaptığı zulümle hatırlanan, ün salan Arpacı Yakup'a zulüm karlığı nedeniyle "Arpacı Agop" (Kalaycıoğlu, 2004) adı verilmiştir.(Fot.

¹ Reji İdaresi: II.Abdülhamit devrinde kurulan, Osmanlı devletinin bütün tekeline yöneten kuruluş.Cumhuriyet döneminde varlığını 1929'a kadar sürdürmüşse de,tütün tekeli idaresi halk arasında uzun yıllar Reji adıyla anılmaya devam etmiştir.(Arslanyan 2005:185)

12) "Sıcağın altında buğdayını hasat eden köylüyü, hasattan sonra daha zor günler beklerdi. Zor günler ismi ise "Arpacı Agoptu". Buğdayını satmak için çuvalarla hapanda sıra bekleyen köylülerin buğdaylarını almadan önce kalitesini ucunda keskin bir bıçak bulunan sopasıyla kontrol ederdi. Çuvalın altına bıçaklı sopayı insafsızca daldırarak çuvaldaki buğdayları ortalığa döken Agop, bunla da kalmaz anası babası yaşındaki köylülere ağza alınmayacak hakaretlerde bulunurdu. Zaten dilinden hastalığa yakalanarak öldü. Dili, aynen buğday çuvallarını kestiği gibi milim milim kesildi." (Çıtır, 2004).

Kent yaşamında, ticarî kimliğinden ziyade Arpacı Agop'la ünlenen, hafızalara kazınan zahire pazarının (Buğday Hapanı) kurulduğu mekânın adı yine Meydandır. İhtiyaçlara göre şekillenen kimliğiyle 19. – 20. yüzyılda Tokat'ın başlıca ticaret mekânıdır.

Mezat Yeri

Eski eşyaların (giyim) satıldığı, Bit Pazarından sonra kıymetli malların açık artırma yoluyla satıldığı "Mezatlar" da Meydan Semtinde kurulmaktadır. "esnaf arasında" ve "halka açık" olarak iki şekilde düzenlenen mezatların en hareketlisini halkın geniş katılımıyla yapılanlar oluşturmaktadır. Meydan Camisinin arkasındaki boş alanda genellikle pazartesi günü kurulan mezatlarda, kıymetli eşyanın yanında sıradan eşyaların mezadı da olmaktadır. Çoğunluğunu vefat ve müsadere yoluyla gelen mallar oluşturmaktadır. Pahalı malların mezadında "huzur münadisi" adı verilen tellallar görev yapmaktadır (Erdem, 2004). Malların mezadı her zaman dürüst yolla yapılmamaktadır: "Malın esas sahipleri, müşterilerin arasına kendi adamlarını koyarak yapay artırımlar yaptıkları gibi, tellallar da bu oyuna para karşılığında dahil olurlardı" (İnci, 2004).

Buna karşın çarşı esnafı mezada hacizli malı, sahibinin alması için katılmaz, kimi zaman da sahibinin tekrar alması için, malın mezatta değerinin altında satılmasını sağlamaktadır. Mezatlar bir yerde "Bit

pazarlarını" besleyen önemli kaynaktır. Mezatta çarşı esnafının en çok rağbet ettiği mallar arasında ilk sırayı Dilencilere, zenginlere ve yatalaklara ait yatak, yorgan gibi eşyalar oluşturmaktadır. "Kimsesiz kalmış, yatalak, dilenci ve zenginler altınlarını yataklarına, yastıklarına, makat yastıklarına sakladıklarından onların eşyalarını mezatta almak için esnaf yarıştırdı" (Karaca, 2004).

Mal (Hayvan) Pazarı

Kurban bayramına yakın dönemde ortaya çıkan "Mal Pazarı" kimliğiyle Meydan Senti kent içinde kurbanlıkların satışının yapıldığı mekândır. Tokat ve çevresinden getirilen kurbanlıklar burada alıcısıyla buluşmaktadır. Kurban bayramının dışında, yıl içinde perşembe günleri "hayvan pazarı" kurulmaktadır. **(Fot. 13)** Perşembeleri kurulan hayvan pazarının müşterilerini genelde kasaplar oluşturmaktadır (Çıtır, 2004).

Kurban bayramıyla birlikte, Meydan semtinde kurbanla yönelik mesleklerin icracıları da ortaya çıkmaktadır. Urgancılar, bıçakçılar, yem satanlar ve bayram günü için kendilerine müşteri ayarlamaya çalışan seyyar kasaplar. Bütün bunların dışında, sipariş üzerine beslenip, getirilen kurbanlık develer de meydandaki yerini almaktadır.

"Artova'dan getirilen, Tokat'ın zengin aileleri için özel olarak beslenen kurbanlık develer de tablodaki yerini alırdı. Hacı Raif'in her bayram kestiği ve fakirlere dağıttığı 5 deve halen aklımdadır" (Demir, 2004).

Kiraz Pazarı

Meydan Çarşısı'nda yaz mevsiminin gelişini tezgaha düşen "Kiraz" müjdelemektedir. 15 Mayıs'tan itibaren meydan semtine ait at ve eşeklerin sırtında selevlerle getirilen kirazlar buradaki Küflü oğlu hanında kurulan kiraz mezadında satışa çıkmaktadır. Mayıs ortalarında kurulan kiraz pazarı, Meydan semtinin "pazarlamaya" yönelik ticarî kimliğini de ortaya koymasından önemlidir. Mevsimlik mesleklerin ve ürün satışının Tokattaki adresini Meydan oluşturmaktadır. Kiraz

mezadında satış gerçekleştirildikten sonra, satın alınan kirazların Küflü oğlu hanında rengine, iriliğine ve cinsine göre tasnifi yapıldıktan sonra, tahta sandıklara konarak başta İstanbul olmak üzere pek çok kente gönderilmektedir. (İnci,2004 ; Erdem 2004). Bu durum Meydan semtinin, "depolama pazarlama ve ihraç merkezi" olduğunu da göstermektedir. Mayıs ortalarında kurulan kiraz mezadıyla Meydan Çarşısı'nda ticarî anlamda bir canlanma da gözlenmektedir. "Kirazın tablaya düşmesi" Meydan Çarşısı için çok şey ifade etmektedir. Yılın ilk ürünü olması sebebiyle kiraz, sıkışık olan piyasaya nefes aldirmakta, çarşıya ise hareket kazandırmaktadır. Aynı durum köylü için de geçerlidir. İlk ürün tezgaha düşene kadar eline para geçmeyen köylü, kirazla birlikte rahat bir nefes almaktadır.

"Kiraz tablaya düşene kadar deyimi, hem esnafın hem köylünün hem de sıkışık piyasanın rahatlamasını ifade eder. Kiraz gerek esnaf gerek de köylü için sıcak paranın habercisi olarak da kabul edilir. (Ağaoğlu 2004)

Günümüzde Devam Eden Ticarî Kimlikler

Tokat'ta dönemlik ve mevsimlik işlerin mekânını Meydan semti oluşturmaktadır. İlkbahar da kiraz pazarıyla başlayan bu süreç, yıl içinde ortaya çıkan ihtiyaçlara göre çeşitlilik arz etmektedir. Meydan semtinde mevsimine göre birçok ürünün ticareti yapılmaktadır. Bunlar arasında, mahlep, kuşburnu, mahlep yağı, ceviz içi, asma yaprağı sayılabilir.

Bayram, Arife, Ramazan gibi dinî açıdan "özel günlerde", çarşıda yer alan Dükkânlarda satışı yapılan ürünlerin çeşidinde bir artış gözlenmektedir. Ramazan ayı boyunca, bu ayda özdeşleşen pek çok gıda maddesi tezgahlardaki yerini almaktadır. (Fot. 14- 21)

Hurma, güllaç, dökme tel kadayıf Tokat'a özgü cevizli çörek, kuru meyve bu ürünlerin başlıcasıdır. Ramazan ayında Meydan semtinde yaşanan bu hareketlilik, bayramda da artarak

devam etmektedir. Tek farkı, gıda maddelerinin yanında giyim kuşama ait manifatura da tezgahta yerini almaktadır. Bayrama özgü, gülsuyu, kolonya, bayram şekeri, lokum, leblebi, kuru üzüm, dökme kadayıfın yanında, mendil, çorap, iç çamaşırı, kumaş, oyuncak gibi bir çok üründe satışa sunulmaktadır. (Fot. 22-24)

Aynı Meydan semtinde okulların açılacağı dönem yaklaşmaya başlayınca çarşıdaki Dükkânların tezgahları müşteriye çekmek bağlamında dışarıya taşmaktadır. Meydan semti özellikle de hanların bulunduğu kesimdeki Dükkânlar okul kıyafetleriyle kırtasiye malzemelerini satan birimler haline dönüşmektedir (Ağaoğlu, 2004). Sadece köylüye değil, kentte yaşayan dar gelirli insanlara da hitap eden giysiler çarşıda görücüye çıkmaktadır. *"Okul zamanı önlük, yakalıklar, çanta satılırdı. Dükkân önünde kırtasiye malzemeleri yığılırdı. Dükkânın bir tarafında kırtasiye malzemesi satılırken, bir tarafında da yiyecek satılmaktaydı."* (Ağaoğlu, 2004).

Yıl sonuna doğru yeni bir yılın geldiğinin ilk müjdesini yine Meydan semti vermektedir. Meşhur "Ülkü Takvimleri" çarşıdaki Dükkânların vitrininde alıcısını beklemektedir. *"Yılbaşına girmeden Dükkânımızdaki Ülkü takvimleri biterdi. Takvim olayı Meydan da yeni olsa da insanlar için yeni bir yılı ifade ettiğinden, çarşının bünyesinde insanların da alışveriş alışkanlıklarına uymuştur."* (Karaca, 2004). Hac mevsiminin yaklaştığı dönemlerde Meydan Çarşısı'nda özellikle de köylü manifaturasına yönelik ürün satan esnaflar depoya kaldırdıkları "hac malzemelerini" vitrine çıkarmaktadır. Hacca gitmek kadar hacıdan dönüşte kendilerinden hediye bekleyen sevdiklerine tespih, namaz örtüsü, seccade, takke, hacıyağı, yüzük başta olmak üzere "Hac manifaturasına" yönelik pek çok ürün satışa sunulmaktadır. Aktarlar ise, kına ve hurmayı bu dönemlerde tezgahlarından eksik etmemektedir. Hasat dönemlerinde ise urgancılar, tırpan, orak gibi tarım aleti satmaya başlamaktadır. İhtiyaçlara

ve dönemlere göre satılan ürünlerde değişim gözlenirse de ticarî anlayışta, pazarlama şeklinde bir değişim gözlenmemektedir. Üreticiden tüketiciye pazarlama yöntemine dayalı ticaret sürdürülmektedir.

B. TİCARÎ YAPI

Alışveriş Biçimleri

Meydan Çarşısı'nda yapılan ticaretin biçimini İslâmî gelenekler ve toplumsal alışkanlıklar belirlemektedir. Günlük yaşamın sabah ezanıyla başlayıp yatsı namazıyla sona erdiği Osmanlı kentinde hem günlük hem de ticarî yaşam gün ışığına bağımlıdır. Güneşin konumuna göre belirlenen namaz vakitleri, gün içinde çarşıda gerçekleştirilecek ticaretin biçimine de yön vermektedir.

Esnafın Köylüden Alışverişi

Meydan Çarşısı'nda sabah ezanıyla öğle ezanı arasındaki zaman dilimi, esnafın köylüden alışveriş yapması için tahsis edilmiştir. Sabah namazından sonra kepenklerini açan Dükkân sahipleri, günün ilk ışıklarıyla eşek ve atlarıyla gelen köylülerin getirmiş olduğu, yoğurt, peynir, yumurta, tereyağı ile, sebze ve meyveyi "üreticiden tüketiciye pazarlama" anlayışıyla aracı olmadan satın almaktadır. 20.yy.da özellikle Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, köylüden esnafa aracı ürün satma biçiminde değişim gözlenir. Meydan Çarşısı'nda her köyün alışveriş yaptığı, ürününü sattığı esnaf bulunmaktadır. 20. yy.la kadar esnafın köylüden, köylünün esnaftan alışverişi bir düzen içerisinde devam etmiştir. Bu düzeni sürekli kılan hususların başında ise "simsar" adı verilen üçüncü bir kişinin alışverişe dahil edilmemesi yer almaktadır. Üreticiden tüketiciye pazarlama biçimi 20. yy.dan itibaren biçim değiştirmeye başlamıştır. Artık sabah ezanıyla birlikte eşekleriyle Meydan semtine gelen köylüleri esnaftan önce simsarlar karşılamaktadır. Otomobilin icadıyla birlikte, dolmuşlarla gelen köylüleri dolmuştan iner inmez simsarlar

karşulamakta, yoğurdunu, peynirini, tereyağını almak için sıkı pazarlığa girmektedir. Köylüden düşük fiyata aldıkları ürünü ise çarşı esnafına yüksek fiyatla satmaktadır. Söz konusu ticarî faaliyetler sabah ezanıyla öğle ezanı arasındaki zaman dilimi içinde gerçekleşmektedir.

Köylünün Esnaftan Alışverişi

Meydan Çarşısı'nda, öğle namazıyla ikinci namazı arasındaki zaman dilimi "köylünün esnaftan alışveriş etmesine" tahsis edilmiştir (Erdem, 2004). Çarşı esnafına, ürettiği ürünü satan köylü, kazandığı parayla ihtiyaçlarını almak için çarşı esnafından alışveriş yapmaktadır.

Meydan Çarşısı'nda, gerek esnafın yapısı, gerek müşteriye muamelesi, kırsal kesimden kente alışveriş için gelen insanları Meydan'a çekmektedir. Köy yaşamına ve köylünün beklentilerine yönelik ürünlerin satıldığı Meydan'da sadece satışa sunulan ürünler değil, esnafın konuşma tarzı, kıyafeti ve davranışı da çarşının müşteri yapısına hitap edecek tarzdadır. (Fot. 25-27) Müşteri yapısı ve alışveriş alışkanlıkları sadece çarşıdaki ticaret üzerinde değil, aynı zamanda ticaretin icracısı olan esnaf üzerinde de etkili olmaktadır:

"Esnaf gelen müşteriye uymak zorundadır. Müşterinin yapısına, kültür durumuna kendinî ayarlar. Meydan semtindeki esnaflar ise köylüye uymak zorundadır. Çünkü Meydan köylünün pazarıdır. Köylü, esnafı ne kadar kendinden biri olarak görür, onun yanında ne kadar rahat alışveriş yaparsa, şehre gelince ihtiyacını da o esnaftan karşılar." (Ağaoğlu, 2004).

Bütün bu unsurlar Meydan semtinin Tokat kent dokusu içindeki önemini sürekli kılmıştır. Köylünün esnaftan alışverişini kolaylaştıran etmenlerden birini oluşturmuştur.

Esnaf Arasındaki Alışveriş

İkinci namazıyla akşam namazı arasındaki zaman diliminde çarşı esnafı kendi arasında

alışveriş yapmaktadır. İkinci namazından sonra Meydan Çarşısı'ndaki ticarî hareketlilik ve yoğunluk yerini sessizliğe bırakmaktadır. Çarşıya hareket katan köylülerin ikindiden sonra köylerine dönmesiyle Meydan Çarşısı'nda alışveriş bitmektedir. Bu kez esnaf arasındaki alışveriş başlamaktadır (Erdem, 2004). Yapılan alışveriş daha çok çarşı esnafının evin günlük ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir.

2. TİCARİ BİRİMLER

19. yüzyıldan itibaren Meydan semtinde ticarî faaliyetler "Açık" ve "Kapalı" olmak üzere iki ana mekânda toplanmıştır. Bu durum ticarete "yapıldığı mekâna göre kimlik kazandırmıştır." "Çarşı" ve "Pazar" kavramlarını bir arada bulundurması Meydan semtini Tokat'taki diğer ticaret alanlarından ayırmaktadır. Meydan semtinde "Çarşı" kelimesi kapalı mekânda yapılan ticaretin mekânsal adını "Han" kelimesi ise ticaretin mekânsal adresini ifade etmek için kullanılmaktadır. Aynı şekilde "Pazar" kelimesi de açık alanda yapılan ticaretin mekânsal adını, "Meydan Camisi" ise burada yapılan ticaretin mekânsal adresini ifade etmektedir.

Pazar Yeri

Tokat kentinin genel organizasyonu içerisinde yer alan Meydan semtindeki ticaretin yapıldığı birimler aslında geleneksel Türk yaşantısına ait izleri yansıtır tarzdadır. Meydan semti, yerleşik ve göçebe olmak üzere iki tip ticarî eylem merkezine sahiptir. Türk toplumunun konar göçer yaşam tarzı kent dokusunda Meydan semtindeki Pazar yerinde temsil edilmektedir. Genelde yiyecek maddelerinin satıldığı Pazar yerleri Tokat'ın Meydan semtinde olduğu gibi cami çevresinde de kurulmaktadır. Bunun sebebini Doğan Kuban (1990) şu şekilde ifade etmektedir:

"Yiyecek pazarları özellikle küçük şehirlerde camilerin çevresinde kurulur. Bunun sebebi herhalde şehre yiyecek satmaya gelen köylü ve göçebelerin hiç olmazsa bir öğle

namazını büyük bir camide kılmak isteği, aynı zamanda cami çevresinde toplanarak kalabalığın alışverişi arttıracığı düşüncesi olmuş olmalıdır." (Kuban, 1990:71).

Yiyecek maddelerinin satıldığı bu geçici Pazar yerleri eylemlerinin çeşidine göre "tahıl pazarı, hayvan pazarı" gibi adlar alabilmektedir.

Çarşı

Meydan semtinde "Dükkân" gibi ticarî satış birimleriyle, "hanlar" gibi depolama birimleri Meydan semtinin "Çarşı" bölümünde yer almaktadır. El sanatlarından manifaturaya kadar geniş bir ürün yelpazesi bu mekânda satışa sunulmaktadır.

Çarşı kavramı, Pazar yerinin aksine, Meydan semtinde "yerleşik yaşama geçişi" simgelemektedir. Dükkân ve han gibi ticarethaneler yerleşik yaşam tarzının ortaya çıkardığı unsurlardır. Ticarî eylemlerin "sabit" bir mekânda yapıyor oluşu söz konusu birimleri çarşı yaşamında vazgeçilmez yapmıştır.

Hanlar

19. yüzyıldan itibaren "Mirza, Osmanca ve Küflü oğlu" adlarını taşıyan ticaret hanlarının peş peşe yapılması (Çıtır 2004), bu yüzyılda meydanın kent içindeki önemini vurgulaması açısından kayda değerdir. Söz konusu hanlar, Meydan semtinin ticarî kimliğine, müşteri yapısına, alışveriş alışkanlıklarına uyum sağlayacak biçimde düzenlenmiştir. Hem içindeki satış birimleri hem de etrafındaki Dükkânlar köylünün ihtiyaçlarına ve gündelik yaşam tarzına hitap edecek biçimde düzenlenip donatılmıştır (İnci, 2004).

Meydan Çarşısı'nın mekânsal organizasyonunda düzenli ve yerleşik ticaretin adresini oluşturan hanlar, aynı zamanda çarşı içinde de görsel bir etki yaratmaktadır.

Gerek ticarî organizasyon, gerekse alışveriş alışkanlıkları açısından, kendi içinde bir düzene sahip olan hanlar şunlardır:

Osmanca'nın Hanı

Mirza'nın Hanı

Küflü oğlu'nun Hanı

19. yüzyıl sonlarında Meydan semtine inşa edilen ve sahiplerinin isimlerini taşıyan hanlar arasında sadece Küflü oğlu'na ait han günümüze kadar ulaşmıştır. 1971 yılında iş hanı yapılmak için yıkılsa da, Küflü oğlu kiraz, mahlep ve ceviz gibi ürünlerin mezadının kurulduğu, bir çok yiyecek maddelerinin de özel sandıklar içinde depolandığı yerdir.

- Osmanca'nın Hanı

19. yüzyıl ortalarında hayvan tüccarı Sivaslı Osmanca adlı biri tarafından Meydan Çarşısı'na inşa ettirilmiştir. Köylünün yaşam tarzına yönelik meslek gruplarının toplandığı Osmanca Hanı bu özelliğiyle köylüler için vazgeçilmez mekânlardan biri olmuştur. Nalbant, urgancı, semerci, hamutçu² mutaf³ ve yem satan esnaf grubunun yanında, tırpan, orak, karasaban, bel, kazma gibi tarım aletleri yapıp satan esnaf grupları da Osmanca hanında yer almaktadır (**Fot. 28**). Tarım aletlerinin yapımında demirci esnafı ilgilenmektedir. Bununla birlikte, Meydanda satılan at ve eşeklerin bakımı ve barınması da, Osmanca Hanında yapılmaktadır. At ve eşeklerin bakımıyla at canbazları yakından ilgilenmektedir. Osmanca hanında barınan hayvanlarının bulunduğu bölmeler Yahudiler sokağındaki yazmacı esnafı için de büyük önem taşımaktadır. Alizar boyasıyla boyanan yazmaların boyalarının sabitleşmesi için en az bir hafta bu bölmelerde bekletilmektedir: *"Hayvanın gübre kokusu ve yeli yazmalar üzerindeki alizar boyasını sabitliyordu. Bu nedenle Osmanca'nın hanı hem yazmaların hem de yazmacıların ikinci adresini oluştururdu"* (Uslu, 2004).

- Mirza'nın Hanı

19. yüzyıl sonunda Sivaslı Osman Mirza adlı biri tarafından yaptırılmıştır (Kalaycıoğlu,

2004). Meydan Çarşısı'nda köylü manifaturasına yönelik esnaf grubunun toplandığı başlıca mekândır. Manifaturanın dışında köylünün günlük yaşamını sürdürmesi için gerekli olan her türlü ürün Mirzanın hanında satışa sunulmaktadır. Özellikle Arife ve cuma gibi çarşının kalabalık olduğu günlerde bazı esnaflar tezgahlarını hanın dışında da açmaktadır. Bunlar arasında ilk sırada köylü manifaturası satan esnaf grubu yer almaktadır (Erdem, 2004) (**Fot. 29**).

19. yüzyıldan itibaren Meydan Çarşısı'nın önemli ticaret birimlerinden biri haline gelen Mirza hanında kasket, lastik ayakkabı, yakasız göynek (gömlek), uzun paçalı don, entarilik kumaş gibi manifaturaya yönelik ürünlerin yanında, sabun, kına, akide şekeri, firkete, naftalin, vazelin, tütün kolonyası, ayna, ustura, biryantin gibi günlük ihtiyaçlara yönelik ürünler de satışa sunulmaktadır. 19. 20. yy Meydan Çarşısı'nın önemli mekânlarından biri olan Mirzanın hanı günümüze kadar varlığını koruyamamış günümüzde bulunduğu yerde Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğüne ait bina yer almaktadır.

- Küflü oğlu Hanı

19. 20. yüzyıl Meydan Çarşısı'nın en önemli ticaret mekânlarından olan Küflü oğlu hanı kiraz, mahlep, ceviz gibi ürünlerin mezadının kurulduğu, yumurta başta olmak üzere pek çok gıda maddesinin de özel sandıklar içinde önce depolamasının ardından da ihracatının yapıldığı yegane mekândır. Meydan Çarşısı'nın nabzının attığı ticarî faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı Küflü oğlu hanında ağırlıklı şekilde gıda maddesine dayalı ürün satışı söz konusudur. Köylülerin günlük ihtiyaçlarına yönelik gıda maddeleri satılsa da, Küflü oğlu hanı şehirde yaşayan herkese hizmet vermektedir. Müşteri yapısının bu derece geniş

² At koşumlarının boyun halkasını yapan ve satan meslek grubuna verilen isim.

³ Keçi kılından çul, çuval dokuyan ve satan meslek grubuna verilen isim.

ve çeşitli oluşu satışa sunulan ürünlerin büyük çoğunluğunun gıda maddelerinden oluşmasıyla açıklanabilmektedir. Gıda maddesinin en önemli özelliği köylü yada kentli ayırt etmeksizin herkesin ilgisini çekmesidir.

Küflü oğlu hanında satılan başlıca gıda maddeleri arasında haşhaş ezmesi, tahin helvası, çemen, çay, şeker, pirinç, nohut, kuru fasulye, meyve kuruları (hoşafılık), cevizli sucuk (köme), tatlı tarhana, incir, leblebi, kuru üzüm sayılabilir (Çıtır 2004).19. yüzyıl ortalarında yumurta tüccarı Ali İhsan Küflü oğlu tarafından yaptırılan Küflü oğlu hanı, 1971 yılında yıkılarak iş hanı olarak yeniden inşa edilmiştir. Günümüzde Küflü oğlu iş hanı olarak Meydan Çarşısı'nda hizmet vermektedir. (Fot. 30).

Özet olarak, Çarşının mekânsal organizasyonunda düzenli ve yerleşik ticaretin adresini oluşturarak çarşı içinde görsel bir etki yaratan hanlar, ticarî organizasyon ve alışveriş alışkanlıkları açısından da kendi içinde bir düzene oturmaktadır. Söz konusu durum, aynı iş kollarının bir arada bulunması sonucunu doğurmaktadır. Köylülerin günlük ihtiyaçlarına yönelik ürünlerin satıldığı Meydan semtinde, aynı iş kolundan olan ve aynı malı satan birimlerin bir handa toplanması çarşının bölümlerini de özelleştirmektedir. Bunda Lonca sistemimizin etkisi de büyüktür. Bu durum müşteriye de kolaylık sağlamaktadır.

Dükkânlar

Meydan Çarşısı'nın "sabit" ticaret birimlerinden olan dükkânların büyük bir kısmı "Karasu" adı verilen büyük su kaynağının etrafında toplanmıştır. Dükkânların düzenleniş biçimi son derece ilginçtir. Hem içerdeki esnafın hem dışarıdaki müşterinin iyi bir görüş açısı yakalayabilmesi için zeminden epeyce aşağıda "çukur" olarak yapılmıştır. (Fot. 31-32).

Esnafın sattığı ürünü ön plana çıkaran müşterinin ise alacağı ürünü kolayca seçmesini sağlayan çukur Dükkânlar bu yönleriyle Meydan Çarşısı'ndaki ticarete "insana ait" bir duygu

katmaktadır. Bu duygunun adı "Mekâna hakim olma arzusudur." Çukur Dükkânlar esnafın dışarıdaki çarşı akışını, müşterinin ise Dükkânın iç mekânına hakim olma arzusunun yansımasıdır. Çukur Dükkânların diğer bir özelliği de, vitrin ve reklam tabelasının bulunmamasıdır. 19. yüzyılın Meydan Çarşısı'nda sıkça rastlanan "Çukur Dükkânlar" değişen hayat şartları ve ticaret anlayışı nedeniyle yerini modern kepenkli, vitrinli Dükkânlara bıraksa da günümüze ulaşabilen iki çukur Dükkân Meydan semtinde halen ticarî yaşamlarını sürdürmeye devam etmektedir.

Meydan Çarşısı'nda yer alan dükkânlar reklam tabelasına ve vitrine gerek duyulmayacak şekilde düzenlenmiştir. Dükkânların zeminden aşağıda yer alması müşteriye geniş açılı, sınırlandırılmamış bir vitrin anlayışını fazlasıyla sunmaktadır. İç mekânların oldukça yalın olması, satılan ürünü ön plana çıkarmaktadır. Satış amaçlı teşhir edilen mallar ise, Meydan Çarşısı'ndaki dükkânlarda hem çarşının hem de dükkânın esasını oluşturmaktadır. 19. yüzyılda Meydan Çarşısı'ndaki Dükkânlarda reklam tabelası ve vitrinin kullanılmama sebebi Lonca sisteminin çarşı yaşamını denetleme özelliğiyle de açıklanabilmektedir. (Özgen 2006) Aynı işkoluna ait meslek gruplarının geleneksel satış sistemi içinde bir diğerinin önüne geçmemesi için çarşıda reklam tabelası ve vitrine yer verilmemiştir.

Meydan Çarşısı'ndaki çukur Dükkânlarda hem üretim hem de satış bir arada yapılmaktadır. Bu durum Meydan Çarşısı'nın tüketim ve pazarlamaya yönelik kimliğine ters düşse de çarşının genel ticarî yapısında bir değişikliğe neden olmamaktadır. Hem üretim hem de pazarlama yapan esnafın arasında urgancılar ilk sırayı almaktadır.

3. ESNAF

Kentlerin "yarı kamusal" alanı olan

çarşılar, şehirde yaşayan insanların bir araya geldiği, dil, din ve ırk gözetmeksizin tüm diyalektiklerin birbirine karıştığı mekânlardır. Birleştirici yönüyle geçmiş yaşantımızı anlamlı kılan mekânların başında yer alan çarşılarda ticaretin yönünü, biçimini belirleyip, müşteriye çarşıya çeken gücün adı "esnafıtır". Müşteriye hitap etme biçimiyle ürünleri satışa sunma yöntemiyle çarşı yaşamının vazgeçilmezi haline gelmiştir. Esnafı çarşı yaşamı içinde vazgeçilmez kılan bir diğer husus ise "Ticaret ahlakıdır." Müşteri yelpazesinin son derece geniş ve çeşitli olduğu Meydan semtine "çarşı" kimliğini kazandıran esnafı Meydan Çarşısı'ndaki alışverişin üslubunu, müşterinin yapısını, satışa sunulan malların ise çeşidini belirlemesi açısından üç grupta toplamak mümkündür:

Esnafın sosyal yapısı

Esnafın etnik yapısı

Esnafın ticarî yapısı

1 - Esnafın Sosyal Yapısı

Meydan semtinde 19. ve 20. yüzyılda ticaretle uğraşan çarşı esnafını "sosyal yapıları" açısından iki grupta toplamak mümkündür.

- Kent Kökenli Esnaf

Bu grupta yer alan esnafın arasındaki manifaturacılar, berberler, saatçiler, terziler, ayakkabıcılar, bakkallar, değirmenciler, aktarlar, çaycılar, yazmacılar vs sayılabilir.

Kentte doğup yaşayan bu insanlar Meydan Çarşısı'nın ağır basan "köylü pazarı" kimliğine uygun olarak sadece sattıkları ürünlerin çeşidinde değil, aynı zamanda kullandıkları ticarî dilden giydikleri kıyafete, hatta davranış tarzına kadar her ayrıntıda müşterinin sosyal yapısı ve alışveriş alışkanlıklarına hitap edecek biçimde davranış sergilemektedir. Sulu Sokak çarşısında "Ahmet Bey" olarak nitelenen bir esnaf, Meydan semtinin ticarî ve sosyal kimliğine uygun olarak "Ahmet Emmi" ye

dönüşmektedir. Sulu Sokak çarşısının müşteri yapısına uygun olarak ticaretini kravatlı, temiz ütülü giysileriyle yapan esnaf, Meydan Çarşısı'nda kirli sakalı, gündelik kıyafeti ve başındaki kasketiyle adeta alışverişe gelen köylülerden farksızdır (Ağaoğlu, 2004). Bütün bunlar açıkça göstermektedir ki, çarşı esnafının icra ettiği meslek ne olursa olsun müşterinin sosyal yapısı ve alışveriş alışkanlıkları ticareti şekillendiren başlıca etmendir. Bu yüzden çarşı yaşamında esnafın ne sosyal ne de etnik yapısı önemlidir. Bu unsurları yönlendiren asıl güç "müşterinin sosyal yapısıdır."

- Köy Kökenli Esnaf

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde Demokrat Partinin (DP) iktidara gelmesiyle birlikte köylüler, Cumhuriyet Halk Partililerin (CHP) tabiriyle "Başı kasketli Hasolar, Memolar" (Yücel, 2001:94), sadece ülke yönetiminde değil, aynı zamanda kent yaşamında da kendilerine yer edinmeye başlamışlardır. Bu dönemde köylülerin kendilerini ifade etmeye çalıştıkları alanlardan biri de ticaret olmuştur. Uzun yıllar ürünlerini satmak için geldikleri, aynı zamanda alışveriş de yaptıkları Meydan semtine "Esnaf" statüsüyle de girmişlerdir. 1950'den itibaren Meydan semti, "Köylünün şehre atlama noktası" olmuştur. Köye özgü yaşam tarzını, üretim ve satış anlayışını da şehre taşıyan bu insanlar Meydan Çarşısı'nda "Gıda ve tarıma yönelik" malzemelerin satışını yapmışlardır. Bunlar arasında urgan, semer, yular, yem, kepek, tuz, tohum ile ekmek, haşhaş ezmesi (köyde yapılan haşhaşlı çöreklerde kullanılan) kuru bakliyat (nohut, pirinç, kuru fasulye vs.) eğlencelik olarak nitelenen leblebi, keçi boynuzu, kuru üzüm, çocuklara yönelik cam şeker, horozlu şeker ve gofret sayılabilir.

Zamanla bu durum gelişerek farklı bir boyut daha kazanmıştır. Önceleri kent kökenli esnaftan alışveriş yapan köylüler, kendi köyünden gelip Meydanda ticaret yapan köylüsünün yanına uğramaya başlamıştır. Artık

köylünün Meydanda diyaloga geçtiği esnaf "kendi köylüsü" olmuştur. "Benim köyümden" düşüncesi Meydandaki ticarete "hemşerilik" anlayışını katarak, her köyün kendi köylüsünden alışveriş yapması sonucunu doğurmuştur (Erdem, 2004). Köylüler alışverişlerinin dışında, Tokat'a indiklerinde satılacak mallarını, yüklerini köylüsünün Dükkanına bırakmakta, köye gönderilecek emaneti varsa onu da esnaf vasıtasıyla göndermektedir. Ekseriyetle asker mektuplarının üzerinde yazan "Bakkal Ahmet Emmi Eliyle" ibaresi bunun en iyi kanıtıdır (Ağaoğlu, 2004).

2 . Esnafın Etnik Yapısı

Osmanlı kentleri gibi çarşı esnafı da Osmanlı uyruğundaki çeşitli milletlerden oluşmaktadır. Bu durum ticarî hayatta ve satış tekniklerinde kimi farklılıkların doğmasına ortam hazırlamıştır.

Osmanlı'dan günümüze pek çok medeniyete ev sahipliği yapan Tokat kentinde müslüman ve gayrimüslimler gerek ticarete gerek komşuluk ilişkilerinde karşılıklı hoşgörü esasına dayalı bir birliktelik sürdürmüşlerdir. Bu hoşgörüsü anlayışı ticaret hayatında da devam etmiştir. Tokat'ın önemli ticaret mekânlarından olan Meydan semtinde kendilerine özgü satış teknikleriyle Müslümanlar kadar gayrimüslimler de etkili olmuştur.

H: 1323 (M. 1908) tarihli şeriye sicillerine göre (Cinlioğlu, 1973) Tokat'ın 20. yüzyıldaki toplam çevre nüfusu 277.685'tir. Nüfusun etnik gruplara göre dağılımı ise şöyledir:

İslâm	: 239.697 = % 86.3
Ermeni	: 21.293 = % 7.6
Rum	: 14.148 = % 5
Yahudi	: 1.073
Katolik	: 678
Protestan	: 497
Kipti	: 149
Toplam	: 277.685

Tablodan % 86.3 gibi yüksek bir oranda müslüman nüfusun yaşadığı anlaşılırsa da sayıca az olmakla birlikte Ermeni, Rum ve Yahudilerin ticari yaşamda daha faal oldukları anlaşılmaktadır.

Üretimden ziyade pazarlamaya yönelik ticarî bir anlayışın hakim olduğu Meydan Çarşısı'nda faaliyet gösteren esnaf gruplarının etnik yapıya göre dağılımına baktığımızda çarşıdaki ayakkabıcılık, boyacılık gibi dericilik işleriyle, demircilik, dökümcülük gibi maden ve metal işleme işleri, ayrıca değirmencilik, boyahane, bezirhane gibi imalathanelerin işletmeciliğini Ermeniler yapmaktadır, (Kalaycıoğlu, 2004).

Bununla birlikte, eskici, kürkçü, bıçakçı, aktar, sabuncu gibi mevsimlik ve günlük ihtiyaçları karşılamaya yönelik meslek gruplarıyla manifaturacılık, dokumacılık, terzicilik gibi tekstil işlerini kapsayan meslek gruplarına baktığımızda Musevi vatandaşlar oldukları anlaşılmaktadır. (Karaca, 2004).

Gayrimüslim vatandaşlarımızın dışında Meydan Çarşısı'nda ticaretle uğraşan Türkler ise daha çok, nalbantlık, saraçlık, keçecilik, semercilik, mutafık, hamallık, arabacılık, odunculuk, kasaplık, pastırmacılık (çemencilik), fırıncılık, berberlik ve bakkal gibi meslekleri icra etmektedir (Erdem, 2004).

Çarşı genelinde para getiren ve fazla işgücü gerektirmeyen mesleklerle gayrimüslim kesimin uğraşmasını toplumsal alışkanlıklar ve İslâmî geleneklerle açıklamak mümkündür:

Günümüzde ticaret, insanların maddî ve ihtiyaçlarını tatmin için değil, toplum içindeki itibarlarını yükseltmek için yapılmaktadır. Osmanlı toplumunda insanı ulvi gayeler uğruna hazırlıklı tutmaya yetecek ticaretin meşru olduğuna inanılmaktadır (Özcan, 2003).

Bu nedenle toplum içinde para ve zenginlik sahibi olmanın sanıldığı aksine itibarlı ve matah bir iş olmadığı altı çizilmektedir. Osmanlı Devletinin özellikle son dönemlerinde

önemi olan Erzurum, Tokat, Diyarbakır gibi Anadolu şehirlerinde dinî, ahlaki, tasavvufi gibi manevi unsurlar ticaretin adeta gayrimüslimlerin mesleği haline gelmesine neden olmuştur. Söz konusu unsurlar şehirlerdeki müslüman tüccarların ticarî davranışları üzerinde belirleyici unsur haline dönüşmüştür.

Osmanlı şehirlerinde ticaretle uğraşan tüccarların ticarî faaliyetlerinde nelerin etkin olduğunu Sabri F. Ülgener (1981) hem Osmanlı şehirlerinin ticarî gücünü hem de şehirdeki tüccarların yapılarını ortaya koyarak açıklamaya çalışmıştır. Ülgener, Osmanlı şehirlerindeki ticarî faaliyetlerin baş kahramanı olan tüccarların ticarî davranışlarını hem etkileyen hem de denetleyen en önemli unsuru dinî-manevi bir anlayış olduğunu İmam Gazali'nin bu konudaki düşünceleriyle ortaya koyar:

"İmam Gazali, saadeti mal çokluğunda görüp kazanma ve biriktirme uğruna ömürlerini tüketen ticaret erbabından acınarak bahsederken, çarşı esnaflığının ölçülerini aşmayacak kadar ve yerleşik bir ticarete taraftardı." (Ülgener, 1981:77).

Bu nedendir ki, Osmanlı toplumunda sınırsız büyümeye ve normal ölçüleri aşmaya uygun bir ticaret yalnızca dinî yönden değil, aynı zamanda toplum tarafından da şüphe ile karşılanmıştır. Kendinî ve yakınlarını geçindirmeye yetecek kadar uğraşmak hoş karşılanırken, mal biriktirme peşinde koşan istismarcı ticaret anlayışı reddedilmiştir. Bu durum, Osmanlı kentlerinde para kazandıran mesleklerle gayrimüslim tebaanın uğraşması sonucunu doğurmuştur.

19. yüzyılda Meydan Çarşısı'ndaki meslek gruplarının etnik yapıya göre dağılımı da bu düşünceleri doğrular niteliktedir. Meydan Çarşısı'nın 19. ve 20. yüzyıldaki - içinde bulunulan şartlara göre - durumunu ele aldığımızda iki farklı etmenin buna kaynaklık ettiğini görürüz:

İlkini yukarıda bahsettiğimiz durumla bağlantılı olarak "cami imamları" oluşturmaktadır. Cami imamları geçmiş yaşantıya ait toplumsal ve dinî kuralların uygulayıcıları olarak, 19. yüzyıl Meydan semtinde karşımıza çıkmaktadır. Aslında, müslümanlıkla değil, parayla işi olan bu insanlar için esnaf "parayla satılmış" (Karaca, 2004, Fermanlı, 2004) tabirini kullanmaktadır. Özellikle hutbelerinde, cami cemaatine çocuklarını, kuyumculuk, terzilik, manifaturacılık, yazmacılık gibi "gavur mesleklerine" çırak olarak vermemeleri yönünde uyarmaktadır. Cami cemaatini, Müslüman meslekleri olarak adlandırdığı, semercilik, urgancılık, nalbantlık, mutafık, saraçlık, keçecilik, hamallık gibi mesleklere yönlendiren cami imamları, aslında böyle bir davranışı dinî amaçla değil, mesleklerinin öğrenilmesini istemeyen gayrimüslimlerden aldığı para karşılığında yapmaktadır. Örneğin, Tokat'ta Takyeciler Camisinin imamı "Çolak Hafız" bunlardan biridir (Karaca, 2004).

Hafız gibi parayla satılmış imamların sözlerine uyup, çocuklarını Ermeni ve Yahudi ustaların yanına çırak olarak vermeyip, saraç, mutaf, semerci çırağı yapan aileler fakir bir yaşamı tercih etmiştir. Bununla birlikte imamların fetvalarına kulak asmayıp gayrimüslim ustaların yanına çocuklarını çırak veren ileri görüşlü aileler ise zengin olmuştur. Tokat'ın ünlü "Tokat Bileziğini" yapan kuyumcu Bahaddin İspirli, ikinci gruba giren çocuklardan biridir (İspirli, 2004).

Gayrimüslimlerin ticarete ve el sanatlarında bu derece ilerleyip zengin olmalarının ikinci sebebi ise, "seferberlikle" açıklanabilmektedir. Uzun süren savaşlardan ve birden ilan edilen seferberliklerden bir türlü yaşamaya, nefes almaya fırsat bulamayan Türk insanı, cepheden cepheye koşarken, etnik ve dinî yapıları nedeniyle askere alınmayan gayrimüslimler ise ülkenin bu durumundan yararlanarak hem ticarete hem de el sanatlarında ilerleme fırsatı bulmuşlardır. Aynı zamanda zengin de olmuşlardır.

"Nüfusun çoğunluğu savaşta kırıldı. Geriye kalanlar ise kadınlar, yaşlılar ve çocuklardı. Ülkede nüfus 36 milyondan 13 milyona düşmüştü. Halk kendi başının çaresine düşünce, Ermeni ve Yahudiler ticarete, el sanatlarında ilerleyip zengin oldular. Ülkenin içinde olduğu durum en çok onlara yaradı." (Kalaycıoğlu, 2004).

Meslek grupları, Meydan Çarşısı'nda ticaret yapan Müslümanlar arasında da etnik yapıya göre bir dağılım göstermektedir. Meydan Çarşısı'ndaki aşçı, çaycı, simitçi, macuncu, bakkal, dondurmacı, fırıncı, hamal ve destancılarının tamamı 1293 H. / 1876 M. Osmanlı-Rus savaşından sonra Tokat'a yerleştirilen göçmenlerden oluşmaktadır. At simsarlığı, kasap, arabacılık, odunculuk, deri toplama işleriyle Kürtler ve Miskincikli çingeneler, semerci, urgancı, mutaflik, saraçlık, nalbantlık işiyle Çerkezler uğraşmaktadır. Çıracı ve esansçılar ise Sivaslıdır.

3. Esnafın Ticarî yapısı

19. ve 20. yüzyıl Meydan Çarşısı esnafının bir kısmı, Dükkân, han gibi ticarethanelerde faaliyet gösterirken, büyük bir kısmı da ayakçı esnafı adı verilen seyyar satıcılardan oluşmaktadır. Köylünün günlük ihtiyaçlarına, alışveriş alışkanlıklarına, yaşam tarzına hitap eden ürünleri satan esnafın Dükkân ve ticaret hanlarında ticarî faaliyetlerini sürdürmektedir. Manifaturacılar, demirciler, saraçlar, nalbantlar, keçeciler, terziler, sabuncular, berberler bu grupta yer almaktadır.

- Seyyar Satıcılar

Eskiden "ayak esnafı" da denilen seyyar satıcıların çoğunluğunu, para kazanmak gayesiyle ticaretin yoğun olduğu kentlere, komşu kentlerden gelen kimseler oluşturmaktadır. Kimi zaman aynı kentte yaşayan insanlar da seyyar satıcılık yaparak geçimlerini sağlamaktadır.

Tokat'ın Meydan semti seyyar satıcıların sıkça uğradığı mekânların başında yer almaktadır. Günlerinin her saatini seyyar satıcılarla birlikte geçirmeye alışan çarşı esnafı için, seyyar satıcılar kendilerine özgü sesleri ile çarşının alameti farikalarıdır.

Bu bilgiler ışığında Meydan Çarşısı'ndaki seyyar satıcıları üç grupta toplamak mümkündür.

İlk grubu çarşının yıl içindeki beklenti ve talebine göre şekillenen ticarî kimliğine bağlı olarak ortaya çıkan meslekler oluşturmaktadır. Söz konusu meslekler, ramazan, bayram, yılbaşı, aşure gibi özel günlere özgü mesleklerdir. Berberler, bıçakçılar, sülükçüler, dondurmacılar, lokumcular, çıracılar, tebrikçiler vs.

İkinci grupta, haftanın belirli günlerinde ortaya çıkan ve kendi içinde sürekliliği olan meslekler yer almaktadır. Esansçılar, macuncular, destancılar, kasaplar, tütüncüler, tellallar, eskiciler vs.

Üçüncü grupta ise, gün içinde gelişen olaylara göre ortaya çıkan "Günü birlik, saatlik" meslekler yer almaktadır. Mezar kazıcıları, ameleler vs.

4 . Esnafın Ticaret Ahlâkı

Dükkân sahipleri ve ayak esnafı olmak üzere iki kısımdan oluşan Meydan Çarşısı'nın esnafı, bazı ahlâki prensiplere sahiptir. Bu prensipler çarşının ticarî hayatındaki ilişkilerin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Çarşı içindeki üretim ve ticaret biçimlerini düzenleyen hususların kaynağını ise Ahilik geleneği oluşturmaktadır. Meydan esnafının ticaret ahlakını şekillendiren Ahilik, Anadolu'da 13. yy.da kurulup, belli bir süre içinde, belli kurallarla işlenmiş esnaf ve sanatkarlar birliği olarak ifade edilmektedir. Nerede ve kim tarafından kurulduğu bilinmemekle beraber, Samanoğulları ve Müslüman Türk Devleti olan

4 Özel işaret anlamına gelmektedir.

Karahanlıların devrinden başlayarak Osmanlı Devletinin son zamanlarına kadar yaşamıştır (Gürata, 1975:74). Ahilik, tekke ve türbelerde çöreklenip, el açarak, halkın duygularını sömürerek onların sırtından bedava geçinen asalak tarikatçılardan farklıdır. Her şeyden önce Ahilik halka dönük bir düzendir.

Anadol'a göre "Kendi nefisini hiçbir zaman değerinden üstün tutmayan ahi kişi, mutluluğun büyük payını halka hizmet edip yararlı olmada arar." (Anadol, 2001: 64). Bu bilgiler ışığında ahiliğin gayesi, zenginle fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye hak ile devlet arasında iyi ilişkiler kurarak sosyal adaleti gerçekleştirmek ve ahlaki bir toplum düzenini meydana getirmektedir. Ahiliğin tanımını, amacını ve Türk toplum hayatına getirdiklerini kısaca özetledikten sonra, 19. ve 20. yy.da Meydan Çarşısı esnafının ticaret prensibi ve ahlâkını oluşturan unsurları altı maddede toplamak mümkündür:

-Alışverişte "Karşılıklı Güven" Prensibi

Çarşı yaşamı, yazılı olmayan kurallara sahiptir. Çarşıya ait kurallara öncelikle esnaf ardından da müşteri yapısı ve satışa sunulan ürünler belirlemektedir. Çarşıyla ilgili her türlü kuralın kaynağı ise yukarıda belirtildiği üzere ahilik oluşturmaktadır.

Çarşı esnafının ticaretteki ölçütünü "güven" duygusu oluşturmaktadır. İnsanların alışveriş biçimleri, borçlarına olan sadakati, ticarî açıdan verilen sözlerin zamanında yerine getirilmesi esnaf için yeterli bir ölçüttür.

"Ticarî hayatta insanların alış verişene bakıp karar vereceksin. Eğer ticareti iyiyse o adam iyidir. Eğer alacağına düşkün, vereceğinden kaçırıyorsa, o adam tehlikelidir. Ticarete güven ruh gibidir. Çıktı mı bir daha girmez." (Yoğurtçuoğlu, 2004).

Çarşı esnafının ticarî ahlak gereği bir insanla alışveriş yapması için öncelikle güven duygusu olması gerekmektedir. Ekonomik

açıdan güven veren kimselerle ticaret yapma prensibi, esnafı kimi gruplara mal satmaya kimselerine ise satmamaya yöneltmiştir. Çarşı esnafı "kadınların, çocuklar ve askerler" gibi ekonomik ve sosyal açıdan bağımlı olanlara ürün satmayı ticarî prensip açısından uygun görmemektedir(Erdem, 2004).

Esnaf tarafından "Bağımlı" olarak nitelenen ilk grup "Kadınlardır".

Çarşı esnafının gözünde "Kadınlar", ekonomik açıdan "kocalarına", sosyal açıdan ise "topluma" bağımlı kesimdir. Bu sebeple alışverişlerde tek başlarına karar verme hakkına sahip değillerdir (Erdem, 2004). İslâmî geleneklerle ilişkili olarak yapılan düzenlemelerde kadın ve erkeğin toplum içerisindeki rolleri belirlenmektedir. Kadınların sokağa çıkmasının hoş karşılanmadığı bir toplum yapısında hamam veya çarşıya gitmek kadınlar için büyük önem arz etmektedir (Özgen, 2006). Toplum yaşamından dinsel nedenlerle soyutlanan kadınlara karşılık toplumda üretim gücü erkeklerin elindedir. Dolayısıyla sokaklar ve çarşılar erkek denetimi altındadır. Geçmişten gelen bu tavır ve davranışların izleri Meydan Çarşısı esnafında "ticarî prensip" olarak karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte bu anlayış da kırılma gözlenmektedir. Kadınlar, çarşı çevresinde alış veriş yapıp, esnafa pazarlık edebilmektedir.

İkinci Bağımlı Grubu "Askerler" oluşturmaktadır: Çarşıya çıkma izni komutanlar verdiği için ticarî yaşamda kendi ifadeleriyle hareket edemeyen ikinci grupta "askerler" yer almaktadır.Esnafın gözünde askerler "yarı özgür, yarı sosyal" görüntüsü çizdiği için ticarete mal satılırken düşünülmesi gereken kesimdir (Kalaycıoğlu, 2004).

Üçüncü Bağımlı Grubu ise "Çocuklar" oluşturmaktadır: Çocuklar da, tıpkı kadınlar ve askerler gibi kendi kararlarını kendileri bağımsız olarak veremedikleri için, en önemlisi de reşit olmadıkları için ticarî faaliyetlerden uzak tutulmaktadır.

"Kârını zararını kestiremeyeceği için aldatılma payının yüksek olması nedeniyle çocuğun ticaret yapmasına ve çocuğa mal satılması ticarî prensip gereği uygun görülmemiştir" (Erdem, 2004).

- Alışverişte 3. Kişinin Şahitliği

Noter kurumunun olmadığı dönemlerde çarşı esnafını, mal alım satımlarında üçüncü bir kişinin şahitliğine ihtiyaç duyulmuştur. Çarşı esnafından birinin şahitliğinde yapılan alımlar satımlar gerek esnafın gerek çarşının ticarî ilkeleri bakımından önem taşımaktadır. Bu durum esnafın ticarî prensibini ve güvenilirliğini göstermesi bakımından da önemlidir. Bu yolla satılan malın satışını takip eden dönemde, "müşteri memnuniyetsizliği" gibi ortaya çıkacak hoş olmayan durumlar da önlenmiş olmaktadır. (Erdem, 2004 ; Ağaoğlu, 2004).

"Hacizli Mala" Talip Olmamak

Ticarî ahlâk gereği, çarşı esnafı "vârisi" bulunan mezata düşmüş hacizli mala talip olmamaktadır.

"Ağlayanın malı gülene hayır etmez" düşüncesiyle "Varisi" hayatta olan malın mezadına çarşı esnafından kimse katılmamaktadır. Çarşı esnafı mezatta satışa çıkan malın sahibini tekrar alması için girişimlerde bulunarak, değerinden aşağı bir fiyatla mezata çıkmasını sağlamaktadır (Erdem, 2004). Bütün bu davranışlar "ahilik" ve "fütüvvet" geleneğinin çarşıya kattığı ahlaki prensiplerle açıklanabilir. Özellikle fütüvvet geleneğine (Anadol, 2001) hakim olan tasavvufi terbiyeye dayalı ahlaki prensiplerin yaygın şekilde dile getirilmesi esnaf arasında rekabetten ve para kazanma hırısından ziyade karşılıklı kontrollü ve dayanışmayı ön plana çıkarmaktadır.

-Emanet Verme Sistemi

Kent yaşamında "emanet" denince ilk aklı gelen Bedestendir. Çarşıda kiralık kasa görevini üstlenen iki birim bulunmaktadır. İlki

Bedestendir. Kentin en değerli malları bedestende korunmaktadır. Şehrin bir çeşit kasası konumundaki bu yapılar mimârî açıdan sağlam ve korunaklı yapılmışlardır. Diğer kiralık kasa ise kuyumculardır. Aslında bedesteni, kiralık kasa olarak kullanan esnaf kuyumcular olsa da kendilerine emanet edilen malları onlar da bedestene emanet etmektedir.

Bankanın olmadığı dönemlerde Meydan Çarşısı'nda emanet verme mevzusu geçerlidir. Esnafa malın "emanet" olarak bırakılması çarşının saygınlığı açısından da önemlidir. Bu davranış kent genelinde çarşı esnafına duyulan güvenin de bir kanıtıdır. Çarşı esnafı için harman sonrası "emanet verme" dönemidir (Ağaoğlu, 2004). Harmandan sonra şehre inen köylü, tüm parasını esnafa emanet etmektedir. Çarşıda her köy, kendi esnafından alışveriş yaptığı için, emanet konusunda da kendi esnafını tercih etmektedir.

"Köylü çarşıda parasını alışveriş yaptığı esnafa emanet ederdi. Köylü için esnaf günlük ihtiyaçlarını karşıladığı Dükkân sahibi olmasının dışında parasını emanet ettiği "kasadır" (Narmanlı, 2004).

Tanzimatla birlikte bankalar, esnafa yüklenen emanetçilik fonksiyonunu ortadan kaldırırsa da, çarşı esnafı "emanetçi" olarak uzunca bir süre köylüye hizmet vermeye devam etmiştir.

- "Kâra Karşı Kayıtsızlık" İlkesi

Rekabetten ziyade karşılıklı dayanışmanın söz konusu olduğu Meydan Çarşısı'nın işleyişinde etkin gücü "Ahilik sistemi" (Anadol, 2001) oluşturmaktadır. Ahilik sisteminin ticarî yaşamdaki etkisi özellikle esnaf üzerinde satış ve üretimle ilgili bazı ahlak kurallarının oluşmasına ortam hazırlamıştır. "Komşusu siftah yapmıyorsa, müşteriyi komşusuna göndermek" adeti

esnaf arasında "Kâra karşı bir kayıtsızlığın" hakim olduğunu gösteren en somut örnektir.

- Helâl ve Meşru Yollardan Kazanç

Ticaretle uğraşan kişilerde ahlaki açıdan güvenilir olmak hassasiyet gösterilen bir mevzuudur. Bu nedenle çarşı yaşamında haram kazanca iyi gözle bakılmamıştır. Esnafın kazancının helâl ve yasal yollardan olması beklenmektedir.

Osmanlı'da da bu hususta verilmiş bir çok fetva bulunmaktadır. Fetvalar da, kazancının tamamı haram olan ve haramdan sakınmayan kişinin yemeğini yemenin doğru olup olmayacağı konusunda sorulan soruya "yememek daha evlâdır" (Özcan, 2003) cevabı verilerek, bu hassasiyet vurgulanmaktadır.

5. MESLEK GRUPLARI

Meydan Çarşısı'nda Dükkân sahibi ve seyyar satıcı olarak faaliyet gösteren esnaf grupları arasında ticarî ve sosyal kimlikleriyle çarşı yaşamında ön plana çıkanlar şunlardır:

1. Ticarî Kimliğiyle Ön Plana Çıkanlar

- Demirciler

Meydan Çarşısı'nda demirci ustalarının tamamına yakını Ermeni vatandaşıdır. Çarşının ticarî kimliğine ve müşteri yapısına uygun şekilde ürettikleri keser, tırpan, orak, çekiç gibi alet ve edevatı köylülere satmaktır.

Tokat'ın ünlü demircisi Karakaş'ın Manuk Usta, Meydan Çarşısı'nda sanatını icra etmektedir (**Fot. 33**). Yaptığı baltalarla tanınan Manuk usta için "Manuk ustanın baltasıyla demir kessen, demir kesilir. Baltanın ağzı bozulmaz" (Arslanyan, 2005:26) denilmektedir. Meydanda demirci esnafı içinde en çok Manuk Ustanın dükkânında kuyruk olmaktadır. Bu kuyruğun sebebi, zanaatına duyduğu saygı nedeniyle hilesiz ve sağlam iş yapmasıyla

açıklanmaktadır. " Köylülere balta satardı. Baltayı satmadan önce taşa vururdu. Taş kırılır baltanın ağzı kırılmazdı. Köylü bir baltaya bir de Manuk ustaya bakar, tereddütsüzce baltayı alırdı" (İnci, 2004).

Tokat'taki kapıların adeta gerdanlığı ve küpesi olan "kapı tokmaklarının" da dökümünü Manuk usta yaparken, kapı tokmaklarının çizimini ve modelini ise Behzat semtindeki Ermeni kuyumcular yapmaktadır. " Tokat'ta özel istek üzerine yapılan tokmakların çizimini ve ince işçiliğini kuyumcular, dökümünü ise demirciler yapardı. Demirciye yada kuyumcuya tokmak siparişi de o evin en yaşlı kişisi verir" (Özgen, 2005:16).

Meydan Çarşısı'nda Karakaş'ın Manuk Ustanın dışında Nişan ve Mıgır adı verilen (Çıtır, 2004) döküm ustaları da bulunmaktadır. " İşte şuradaki demirci Dükkânında Karakaş'ın Manuk usta çalışırdı. Kardeşi Mıgır ustayla meslektaş olmalarına rağmen ayrı dünyaların insanlarıydılar. Manuk usta dev cüssesine rağmen sessiz sakin bir adamdı, yegane zevki, eğlencesi testi testi ayran içmekti. Dükkânda demiri bir ekip halinde döverlerdi. Bazen dört, bazen beş çekiç, makine ile kurulmuş gibi ateşeten çıkardıkları madenin üzerine "dan, dan" vururlardı. Bir işçi biteviye körük çekerdi. Küçükçük yaşında o koca koca adamların elini kolunun bir makine gibi çalışmasını hayran hayran seyredirdim" (Arslanyan, 2005:85). Günümüzde Tokat'ta demircilik ve dökümle uğraşanların çoğu Manuk ustanın yanında çıraklık yapmış, onun yanında bu mesleği öğrenmiştir.

- Değirmenciler

Meydan Çarşısı'nın en önemli imalathanelerinden birini değirmenler oluşturmaktadır. İslâmî gelenekler ve toplumsal alışkanlıklar sonucunda değirmencilik işiyle Tokat'ta Ermeniler uğraşmıştır.

"Toplumumuzda ekmeğe ve rızka duyulan saygı, verilen değer o kadar güçlüdür ki, yolda

yürürken ayak altına atılmış bir parça ekmeği hangimiz görsek yerden alıp önce öper, sonra uygunca bir yere koyarız. Un ve buğdayın sürekli ayak altında olduğu mesleklerden biri değirmencilik, diğeri fırıncılıktır. Türk toplumunda nimetle oynamak ve onu çiğnemek günah sayıldığından Tokat'ta değirmen işletme ve un üretme işi gayrimüslimlere kalmıştır" (Kadioğlu, 2004).

Meydan Çarşısı'ndaki değirmencilerin Ermeni olmasının diğeri bir nedeni de zorlu savaş yıllarının getirdiği zorunluluklardır. 20. yy.da Meydan da değirmencilik yapan Ermeniler, harp yıllarında 1915'te Niyazi Paşa'nın emriyle Sivas'ın Tavra köyünden Tokat'a getirilmişlerdir. Değirmencilikle uğraşan 65 Ermeni ailesi harp zamanında Tokat'ın ve askerlerin aç kalmaması için Sivas ve Tokat arasında bulunan çoğu Niyazi Paşa'ya ait değirmenlerin çalışması için getirilmiştir (Arslanyan, 2005:25). Harp zamanı askere un veren değirmenlerin başında Ermeni değirmenciler bulunmaktadır. Askere alınmadıkları için cephedeki askere bu yolla destek olmaları amaçlanmıştır.

Tokat'ta hasat mevsiminden sonra köylüden buğday alımının yapıldığı Meydan Çarşısı'nda değirmene ihtiyaç duyulmuştur (Kalaycıoğlu, 2004). Meydan semti içinde yer alan Yahudiler sokağındaki yazmacılar hanının içinde elektrikle çalışan bir değirmen kurulmuştur. 20. yüzyıldan itibaren harman yerinden kağni ve at arabalarıyla, öğütölmek üzere çuvallar dolusu buğday, Yahudiler sokağındaki "ateş değirmenine" getirilmektedir (Çıtır, 2004) (Fot. 34).

Değirmen önünde oluşan uzun kuyruklar normal zamanlarda sessizliğe gömülen Yahudiler sokağına hareket getirmektedir.

- Dövençiler

Buğdayı ezmeye yarayan, aynı zamanda buğdayı başaktan ayırıp samanı ortaya çıkaran "Döven aletini" Meydan Çarşısı'nda Barkev adlı Ermeni ustası yapmaktadır. Döven işiyle

uğraştıkları için bu aile Tokat'ta "Dövençiler" olarak anılmaktadır. (Arslanyan, 2005). Barkev ustanın yaptığı dövenin en önemli özelliği ise, dişlerinin asla dökülmemesidir. Bu kısım, buğdayı başaktan ayırdığı için, "Döven" için önemlidir. Çarşıda kimi zaman paraya, kimi zaman veresiye satılan dövenin parası genellikle harmandan sonra ödenmektedir. Barkev usta, köylüde bir kurusunun kalmayacağını bildiği için gönül rahatlığıyla yaptığı dövenleri köylüye veresiye olarak vermektedir (Fot. 35).

- Keçeciler

Keçe üretimi Meydan Çarşısı'nda Osmanca'nın Hanında gerçekleştirilmektedir. Keçecinin yanında çırak olması adettendir. Çünkü keçe iki kişinin çabasıyla imal edilebilmektedir. Keçe Dükkanında alet olarak sadece özel yapılmış sağlam ve büyükçe bir hasır bulunmaktadır. Keçenin hammaddesi tamamen yün ve yapağıdır. Bu nedenle atılmış yünü hallaçlardan hazır olarak alır, bunun üzerinde çalışır. Keçecinin imal ettiği malların başında evlerde kilim ve halı niyetine kullanılan "yaygı"lar gelmektedir (Narmanlı, 2004).

Keçecinin imal ettiği bir diğeri mamul "Çoban kepeneği"dir. Kepenek bir tür çoban giysisidir. Kolu yoktur. Her çobanın bir kepeneği mutlaka vardır. Hem yatak hem de yorgan vazifesi görür. Kar ve yağmur çobanı etkilemez. İçinde rahatça yatar, uyur. Keçecilerin yaptığı bir diğeri eşya da "Keçe külah"tır. Bu bir nevi başlıktır. Umumiyetle mor koyunların doğal yününden yapılır (Karaca, 2004). Özellikle köylüler tarlaya, bağa giderken külah giymektedir. Yün olduğundan sıcak tutmaktadır. Fes pahalı ve kalıbı çabuk bozulduğu için köylülerce giyilmemektedir. Keçe külah daha ucuzdur. Çünkü köylü, hayvanının yününü keçeciye götürüp ucuz külah yaptırmaktadır. Meydan Çarşısı'nın ünlü keçecileri arsında

Tavra: Sivas yakınlarında 20. yy. başlarında 255 hanede yaklaşık 1500 Ermeni'nin yaşadığı Sup Asduadzazdin adlı bir kilisenin ve Aramyan ve Tavıtyan adlı iki okulun bulunduğu büyük bir köy idi (Arslanyan, 2005:186).

Keçeci Salih Emmi, Çerkez İsmail, Bodur Ahmet sayılabilir (Narmanlı, 2004). Keçe işiyle Çerkezler uğraşmaktadır. Köylüler şehre indiklerinde Meydan Çarşısı'ndaki keçecilere hayvanlarının yünlerini vermekte, verilen yünlerden sipariş üzerine yukarıda adı geçen ürünler yapılmaktadır.

- Mahlep ve Mahlep Yağı Tüccarları

Aslında mahlep ve mahlep yağı satıcılarının ilk ayağını çarşıda Setenciler oluşturmaktadır. Ağustos sonunda Meydan Çarşısı'na çuvallarla mahlep getirilmektedir. Mahlep satışı, köylü için mevsimlik bir uğraş, küçükte olsa para getiren bir iştir. Mahlep işinde en büyük pay mahlep tüccarlarına, ikinci büyük pay ise mahlebi kıran "Setencilere" aittir. Gerek Setenciler, gerekse çarşıda mahlep işiyle uğraşan mahlep tüccarları Ermenilerden oluşmaktadır. Çarşıda para getiren her türlü ürünün satışıyla Ermeniler uğraşmaktadır. Bu durum, İstanbul'la ticaret bağlarının kuvvetli olmasıyla açıklanmaktadır. Bu yolla Tokat, İstanbul için ticarî bakımdan önemli bir Pazar haline gelmiştir.

Köylüden alınan mahlep, Sulu Sokaktaki Setenciler esnafına kırdırmaya gönderilmektedir. Kabukları kırılan mahleplerin "içi" çuvallara doldurularak İstanbul'da mahlep işiyle uğraşan Ermeni tüccarlara gönderilmektedir. İstanbul'dan da başta Yunanistan olmak üzere pek çok ülkeye ihracatı yapılmaktadır. 19. yüzyılda Tokat'ın ihraç ettiği tek ürün mahleptir. Setencilerde kırdırılıp çuvallara doldurulan mahlep içleri paskalya yaklaşırken "Paskalya çöreklerinde" kullanılmak üzere İstanbul'daki pastaneler gönderilmektedir. Hoş kokusu nedeniyle pastacılık sektöründe sıkça kullanılan mahlebin büyük kısmını Tokat karşılamaktadır (Ağaoğlu, 2004). Ayrıca mahlepten elde edilen "Mahlep yağı" da başta Arap ülkeleri olmak üzere dışarıya ihraç edilmektedir. Kokulu bir yağ olması ve ağır vücut kokusunu bastırması nedeniyle Araplar bu yağı vücutlarına sürerek ter kokularını bastırmaktadır (Çıtır, 2004).

Hoş kokusu nedeniyle Dünyada parfüm sektörünü elinde bulunduran Fransa'ya,

Tokat'tan mahlep yağı ihraç edilmiştir. Mahlep yağının Meydan Çarşısı'nda satıldığı mekân, Küflü oğlu hanıdır.

Mahlep yağı hoş kokusuyla "Afrodizyak" özelliğine de sahiptir. Cinsel açıdan isteksizlik çeken kadınları uyararak erkeğe yaklaşmasını sağladığı için iç pazarın haricinde Arabistan'a ve İstanbul üzerinden diğer ülkelere ihracat yapılmaktadır (Çıtır, 2004). Mahlep, ticarî anlamda yurt içi ve yurt dışında önemli bir pazara sahip olmuştur. Kazancının iyi olması nedeniyle de Tokat'ta mahlep işi Ermenilerin elindedir. Bütün bu özelliklerinin dışında, ilaç sektörünün ana hammaddesini de mahlep oluşturmaktadır. Dünya'da ilaç sektörünü elinde bulunduran Almanya'ya mahlep ihracatı 20. yüzyılda Tokat'ta yaşayan Ermenilerce yapılmıştır.

"Vaktinde Tokat eşrafından Murat Dülgeroğlu, Almanya'nın ünlü ilaç firması Bayer'e postayla biraz mahlep ve bir de mektup yollamış:

'Saygıdeğer beyler,

Bu paketin içindekinin adı mahleptir. Biz bunu bir torbaya koyup eziyor, sonra yiyoruz. Sıtmaya yakalananlar hemen iyileşiyor. Bende sıtmaya yakalandığımda aynı yöntemle hiçbir arızaya uğramadan iyileştim. Size sıtmaya karşı çalışmalarınızda mahlebi dikkate almanızı öneriyorum...'

Olacağı bu ya, kısa bir süre sonra Almanya'dan mektup geldi, cevap olumluydü. Birkaç ay içinde, o devir için hayli modern sayılabilecek bir sistem kuruldu ve mahlep toplanıp işlenmeye başlandı" (Arslanyan, 2005:92).

- Yumurta Tüccarları

Tokat'ın Meydan semti 20. yüzyılda yumurta ticaretinin kalbidir. Çerçilerce,⁶ Tokat'ın köylerinde toplanan yumurtalar Meydan Çarşısı'ndaki Küflü oğlu hanındaki yumurta

⁶ At arabalı seyyar satıcılar.

tüccarlarına getirilip satılmaktadır. Küflü oğlu hanına getirilen yumurtalar ihraç edilmeden önce şu işlemlerden geçmektedir (Çıtır, 2004):

Kalite ve tazelik kontrolü için "Lambaya vurulmaktadır". Buna "yumurtayı muayene etmek" adı verilmektedir.

Lambaya vurulan yumurtaların çürük yada kırıkları sağlamlarından ayırt edilmesi.

Yumurtaların büyüklüğüne, rengine, ağırlığına, lekesine göre tasnifinin yapılması.

Tasnifi yapılan yumurtalar başta İstanbul olmak üzere Antakya'ya oradan da Arap ülkelerine ihraç edilmek üzere içi telaş dolu sandıklara (720'lik ve 1440'lik sandıklara) doldurularak ağızları kapatılmaktadır.

"20. yüzyılda, Meydan Çarşısı'ndaki Küflü oğlu hanında yumurta işiyle uğraşan başlıca yumurta tüccarları arasında Behzat Çıtır (ilk yumurta tüccarı), Hasan Konyar, Abdurrahman Açık, Süleyman Eser, Mustafa Işıklıyurt öne çıkan isimlerdi (Çıtır, 2004).

Tokat'ın mahlep dışında ihraç ettiği ikinci ürün yumurtadır. Antakya'dan Arap ülkelerine ihraç edilen yumurtaların kalitesi ve sağlamlığı tartışılmazdır. Tavukların arpa ile beslenmesi, yumurtaları hem kaliteli hem de sıcağa karşı dayanıklı yapmıştır. Tokat'ın yumurtaları bu nedenle uzun mesafe yolculuğuna dayanıklıdır.

Tokat'tan gönderilen yumurtalar, her şehrin ayrı bir yumurta komisyoncusunun bulunduğu İstanbul'daki yağ iskelesine yıkılmaktadır. Komisyoncular, Anadolu'dan İstanbul'a gelen yumurtalara büyüklüğüne, ağırlığına, rengine göre alıcı bulmaktadır. Komisyoncular, sattıkları yumurtanın komisyonunu aldıktan sonra, komisyonculuğunu yaptıkları şehrin yumurta tüccarlarına paralarını göndermektedir. Tokat'ın yumurta komisyoncusu, Tokat'tan gitme Ermeni Artin Torosoğlu'dur (Çıtır 2004). Meydan Çarşısı'nda yumurta ticaretini Türkler yapsa da, İstanbul'daki komisyonculuğu yine Ermeniler yapmaktadır. Artin Torosoğlu'nun kendisi de

Tokat'lı olduğu için, Tokat'lı yumurta tüccarlarının yumurtalarına her zaman yüksek fiyat vermektedir. Satışını yaptığı yumurtaların komisyonunu, "Yumurtalarınızın bir kısmı çürük, çatlak çıktı" diyerek yüksek tutsa da tüccarların paralarını zamanında ve eksiksizce vermektedir (Çıtır, 2004).

- Kasaplar

Meydan Çarşısı'nın en gedikli esnaf-larından olan kasapların bir özelliği de mesleklerini "seyyar satıcı" olarak icra etmeleridir. Merkeplerle kapı kapı dolaşarak tahta sehpa üzerine asılmış etleri satmaya çalışan seyyar kasaplar, perşembe ve cuma günleri Meydan camisinin kenarında seyyar kasap tezgahlarını açarak müşterilerini beklemektedir (**Fot. 36**).

"Eşeklerin sırtına attıkları tahta sehpa seyyar kasapların Dükkânıydı. Çarşının en yoğun günlerinde Meydan Caminin kenarına tezgahlarını açarlardı. Uzunca bir sırığa etleri dizerler, ellerinde bıçakları, bellerinde peştamallarıyla "Semiz!..." diye bağırarak müşterilerini eklerlerdi" (Genç, 2004).

Günümüzdeki gibi etlerin yaz,kış buzdolabında saklanması mümkün olmadığı dönemlerde kesilen koyunun eti, kesildiği gün satılmak zorundadır (Ağaoğlu, 2004, Erdem, 2004). Kesilen etin, gününde satılmaması durumunda bozulma tehlikesinin en fazla yaşandığı dönem yaz mevsimidir. Yaz mevsiminde çarşıda et satışı öğleye kadar yapılmaktadır. Günlük yaşamda evin ihtiyaçları (yemeklik erzak için vs.) sabahdan alınmaktadır. Çarşıda seyyar kasapların öğleye kadar et satışı yapmaları öncelikle alışveriş alışkanlıklarıyla daha sonra da mevsim şartlarıyla açıklanmaktadır.

- Ciğerciler

Meydan Çarşısı'nda çoğu zaman kasaplarla karıştırılmıştır. Ancak, ciğercileri kasaplardan ayıran husus, kasaplık hayvanların sakatat adı verilen ciğer, baş, ayak, yürek, böbrek gibi kısımlarını satmalarıdır.

Meydan Çarşısı'ndaki seyyar ciğerciler iki çeşittir. Bir bölümü at veya eşeğin iki yanına yüklediği yada sırtına aldığı tel dolaplar içinde bulunan ciğer ve sakatatı Meydan camisinin kenarında açtığı tezgahlarda satmaktadır (İnci, 2004). Bir sırığın iki ucuna sıralanmış ciğerlerini Meydan Çarşısı'nda gezerek satmaya çalışan "sırık ciğercileri" de ikinci grubu oluşturmaktadır. Ciğercilerin çarşıya girişleri de ilginçtir. Gittikleri her mahallede arkalarına takılan büyük bir sokak kedisi sürüsüyle giriş yapan ciğerciler, bir yandan çoluk çocuk, genç ihtiyar demeden alışverişe gelenlere meram anlatırken, bir yandan musallat olan her türden sineği kovalamakta, bu arada ciğerlerini kedilere kaptırmamaya da çalışmaktadır (Dedeoğlu, 2004, Çıtır, 2004).

- Ayak Berberleri (Seyyar Berberler)

Ellerinde küçük bir iskemle, içinde takım taklavatlar bulunan zembilleri sırtlarında, perşembe, cuma ve arife günlerinde Meydan camisinin avlusunda yada amele pazarının yanında tezgahlarını açarak müşterilerini bekleyen seyyar berberler vardır.

Müşterilerinin çoğunu amele, çember sakallı hacı babalar, hamallar, köylüler ve esnaf kesiminin oluşturmaktadırlar. Seyyar berberlerin yaptığı tıraşa "medya işi" adı verilmektedir (Erdem, 2004). Berberlerin yaptıkları tıraş müşterinin mesleğine ve sosyal konumuna göre çeşitlilik arz etmektedir. İmam ve hacılar "çember sakallarının" altlarını kırtırma şeklinde tıraş edilirken, hamallar, köylüler ve ameleler ise enseyi kafatasının altına kadar kazıtılarak saçlarını kestirmektedir (İnci, 2004). Sulu Sokak semtinde ustura kullanmayarak yüz üzerindeki ince tüyleri iple alan "İbrişim berberleri" bulunmaktadır. İbrişim berberlerinin tamamı gayrimüslim olup, müşterilerini yönetici kesimi ve kentin eşrafı oluşturmaktadır. Berber Mihran, bu bağlamda en ünlü İbrişim berberi idi (Günaydın, 2004).

Bununla birlikte seyyar berberler de mesleklerini Meydan semtinde icra etmeye devam etmektedir. Meydanı kendilerine mesken tutan seyyar berberler, çarşı, pazar, cami avlusu demeden Meydanı gezerken, kimi zaman esans satıcıları da kendilerine eşlik etmektedir. Cami avlusunda tıraşı biten müşteriyi cami kapısında esansçı karşılamakta, "ağabey, hacı baba tıraş olmuşsun, kokun da benden olsun" (Erdem, 2004) diyerek koku satmaya çalışmaktadır.

Çarşıda seyyar berberlerin en büyük kabusunu ise "kolcular" oluşturmaktadır. "Cami avlusunu veya bir duvar dibini kendilerine mekânedinerek müşteri bekleyen berberler uzaktan kolcunun geldiğini görünce zembillerini alıp kaçarlardı" (Erdem, 2004).

Kimi zaman çok komik sahnelere de şahit olunmaktadır: "Kolcular, genellikle seyyar berberin en savunmasız anı olan, müşterisini tıraş ederken baskın yapardı. Kolcuyu gören berber bazen müşterisinin altından tabureyi birden çekip kaçarken, müşteri olanların şaşkınlığı içinde kalakalırdı. Bazen de müşteriyi yüzünün bir tarafı sabunlu bir tarafı tıraşlı halde bırakıp giderlerdi." (Ağaoğlu, 2004). Bütün bunlara rağmen Meydan Çarşısı'nda seyyar berberlere olan talepte değişiklik olmamıştır. Çarşının müşteri yapısı ve ticarî kimliği bu talebi oluşturan ana unsurdur.

- Sülükçüler

19. – 20. yüzyıl Tokat'ının çarşı yaşamında sülükçüler de vardır. Şişelere koydukları sülüklerle, bahar mevsiminin geldiği "sülük, taze sülük" (Kalaycıoğlu, 2004) şeklindeki nidalarıyla çarşı esnafına müjdeleyen sülükçüler, bu özellikleriyle çarşı yaşamına ayrı bir renk katmaktadır. Mayıs ayının başında gölden çıkardıkları sülükleri şişelere doldurarak, Meydan Çarşısı'ndaki hekim Dükkânlarına (aktarlar) getirip satan sülükçülerin dışında, şişelere doldurdukları sülükleri çarşı ve pazar yerinde seyyar tezgahlar üzerinde satan sülükçüler de mevcuttur.

Meydan semtinde Osmanca hanının önüyle, Pervane Hamamının giriş kapısı sülükçülere tahsis edilmiştir. Her yıl Nisan sonu Mayıs başında sülükçüler bu mekânlara sülüklerini getirip satışa sunmaktadır. Sülük işiyle Miskincik köylüleri ve Zileliler uğraşmaktadır (Çıtır, 2004, İnci, 2004).

"Sülük vurması" adı verilen tedavinin en ideal zamanı Mayıs ayı olduğu için Mayıs boyunca çarşılarda ve hamamlarda sülük satılmaktadır. "Kirazlar erişmeden sülük vurulması gerekirdi. Çünkü vücuttaki kan durulmadan sülük vurulursa istenen sonuç elde edilirdi. Eskiden büyüklerimiz, kirazlar erişmeden sülük vurdururlardı. Kiraz yenildikten sonra kan durulduğunda vücuda verilen sülükten fayda gelmezdi" (Biter, 2004). Sülük vurma işiyle çarşıda "berberler" hamamlarda ise "natırlar" yada "tellaklar" uğraşmaktadır. Berberler kimi zaman "Hacamatlık"* dışında sülükle de kan almaktadır.

Ayak ve damar hastalıkları başta olmak üzere pek çok hastalığa iyi geldiği düşünülen sülüklerin rahatsız olan bölgeye konulduklarında damarlardaki pis kanı temizlediğine inanılmaktadır. Hem sağlık dağıtan hem de para kazandıran sülükçüler, 19.-20. yüzyıl Tokat'ında çarşı yaşamının vazgeçilmezleri arasında yerini almıştır.

- Esansçılar (Misk Yağcılar)

Çarşı yaşamında yollarını merakla gözlenen seyyar satıcılar vardır. Esansçılar bunlardan biridir. Esansçılarda herkesin beklentisine uygun koku bulmak mümkündür. Bu yönleri esansçılar çarşı yaşamının önemli unsurlarından biri haline getirmiştir.

19. yüzyılın başından itibaren Meydan Çarşısı'nda kokuları, Sivas Darende'den gelen esansçılar satmaktadır (Erdem, 2004). Meydan semtini kendilerine mesken tutan Sivaslı esansçılar Perşembe ve Cuma olmak üzere haftanın iki günü Tokat'a gelmektedir. Perşembeleri Meydan'da kurulan mal ve sebze pazarında, Cumaları ise Meydanın çarşı

kısımında tezgah açmaktadır. (Fot.37). Perşembe günleri Meydan da kurulan mal pazarına Erbaa, Artova ve Niksar'dan mal (hayvan) getiren "hayvan tüccarları" aynı zamanda esansçıların gedikli müşterilerini oluşturmaktadır.

Esansçılar gedikli müşterileriyle "Beybaba yada ağabey" diye senli benli şekilde hatır sorduktan sonra "Bu akşam için senin kokundan getirdim", "Bu şışeyi senin için doldurdum" (Erdem, 2004) diyerek ellerindeki şırıngalarla ağır kokuları üzerlerine fışkırtmaktadır. Geceyi Tokat'ta geçirecek olan kimi tüccarlar ise, Sulu Sokaktaki geneleve gitmeden önce esansçılarını ziyaret edip koku almakta idi.

2. Sosyal Kimliğiyle Ön Plana Çıkanlar

Osmanlı çarşısında kimi meslek grupları vardır ki, ticarî kimliklerinden ziyade sosyal kimlikleriyle yöneticisinden sıradan vatandaşına , kentlisinden köylüsüne, hatta esnafına kadar toplumun her kesimince kabul görmektedir. Söyledikleri sözler kentin ve çarşının sosyal, ticarî yaşamına yön verecek niteliktedir.

- Manifaturacılar

Çarşı yaşamında tekstil ürünlerini satan kesim olarak tanınırlar da , sosyal açıdan taşıdıkları önem gerek çarşı gerekse kent

* Hacamat (Hicamat): İki omuz arasından, sırttan, başın arka tarafından yahut vücudun herhangi bir yerinden tedavi maksadıyla bardak, şışe veya boynuzla kan aldırma. Peygamberimiz (SAV) in sağlıkla ilgili tavsiyelerinden ve bizzat tatbik ettiği sunnetlerindenir. Hacamat, sebebi belli bir hastalığın tedavisi olmaktan ziyade kan fazlalığının vücutta meydana getirdiği rahatsızlıkları gidermek için kullanılan genel bir tedavi usulüdür. Eskiden yaygın olarak "hacamat bıçağı" veya "hacamat zembereği" denilen bir aletle tatbik edilen bu usul, bugün yerini enjektörle kan almaya bırakmıştır. Hacamat bıçağı, tarak biçiminde, vücutta bir sıra çizik meydana getiren bir alettir. Bir yüzünde bir yarık bulunan bir bakır kutu içindeki tetikli zembereğe bağlı olan bıçaklar, düğmesine basınca zembereğin boşalmasıyla yarıklardan dışarı fırlar ve vücutta çizikler meydana getirir. Bardak vs. Bir şeyle çizikler üzerinden kan çekilir. Bir cıns sülük de bu iş için kullanılmaktadır. Sülük, vücudun ağrıyan bölgelerine konularak kanı emmesi sağlanır.

yaşamında "Yeniliği ve ilkleri getiren" kesim olarak anılmalarına neden olmuştur. Meslekleri icabı sık sık İstanbul'a gidip mal getiren manifaturacılar, aynı zamanda başkent İstanbul ile Taşra arasında " ulaklık ", görevini üstlenen meslek gruplarının başında yer almaktadır.

Günümüzdeki gibi radyo, televizyon, gazete gibi kitle iletişim araçlarının olmadığı dönemlerde İstanbul ve memleketin durumu hakkındaki haberler İstanbul'a sıkça giden esnaf gruplarından öğrenilmektedir. (Erdem 2004) Bu konuda başı çeken meslek grubunu manifaturacılar oluşturmaktadır. Buldukları şehrin dışına çıkıp başka başka memleket görmeleri manifaturacı esnafının Tokat'ta yaşayan insanlarca "aydın kişiler" olarak anılmalarına neden olmuştur. Öyle ki insanlara Tokat'ın ileri gelen aileleri de dahil manifaturacılar gelip bilgi almayı birer zaruret olarak görmüşlerdir (Genç, 2004). Bu özellikleriyle manifaturacılar getirdikleri ürün kadar getirdikleri haberlerle de 19. ve 20. yy.da çarşı yaşamında özel bir yere sahip olmuştur. 1950'li yıllarda Tokat'ın tanınmış manifaturacıları Garbis Dülgeroğlu ile Zaven Kılıçyan'dır.

- Tellallar

19. ve 20. yüzyılda Tokat'ta kent içindeki haberleşmenin adı "tellal" bağtırtmak olmuştur. Kamu oyunu ilgilendiren haber, bilgi, resmi mesajlardan, düşün, cenaze ve mezada çıkacak malların satışına kadar kent insanını ilgilendiren pek çok unsur tellallar vasıtasıyla duyurulmuştur. Kent genelinde haberlerin duyurulup yayıldığı mekânların başında çarşılar yer almaktadır. Çarşı yaşamında, bir malın satılmasına yardımcı olan, alıcı ile satıcı arasında aracılık yapan kimseler olarak yerini alan tellallar, günümüzdeki gibi iletişim ağlarının yaygın olmadığı dönemlerde bu özellikleriyle çarşı yaşamının vazgeçilmezleri arasında yerini almıştır.

Çarşı yaşamının getirdiği talep, çeşitliliğine cevap verebilmek için tellallar yaptıkları işin

içeriğine göre kendi arasında dört gruba ayrılmaktadır (Biter 2004)

Cenazeyi Bildirenler; Çarşı esnafı arasında "Nidacılar" olarak bilinen bu tellallar, cenazenin kadın mı erkek mi olduğundan, kimi yakını olduğuna, cenazenin ne zaman ve hangi camiden kaldırıp hangi mezarlığa defin edileceğine kadar cenazeye ilgili önemli ayrıntıları bildirmekle görevlidir.

Ev Tellalları ; Eğer bir konut satılacaksa, satışın pazarlık veya muamelat usulüyle mi olacağı, artırmanın kaç liradan başlayacağı, mezar yeri olarak belirlenen yere kadar tüm ayrıntıları (cami önü, kahve veya çarşı) mahalle mahalle, çarşı çarşı gezerek insanlara duyurmaktadır.

Eşya Tellalları ; Satışın yerini, zamanını, saatini söyleyen tellallardır. Tokat'ta, cuma pazarı, ispaha pazarı gibi yerlerde, haftanın belirli günlerin de genelde sergi, nadiren de müzayede şeklinde yapılacağını bildirmekle görevlidir.

İcra Tellalları ; Çarşı esnafının yolunu merakla beklediği tellal grubunun başında yer alan icra tellallarının, çarşıya girişleri esnaf arasında "müjdeli haber" olarak adlandırılmaktadır.

"İcra tellalları, biz çarşı esnafı arasında yolu en çok gözlenen tellal olmuştur. Aynı zamanda her esnaf, icra tellallarının çarşıya her gelişinde "Allah kimseyi düşürmesin" şeklinde temenni de bulunmaktan kendinî alamazdı. Çünkü ticaretle uğraşan herkes bilirdi ki, icra işi bugün başkasına ise yarın kendine olabilirdi. Yine de kendimizi alamazdık düşmüş mala talip olmaktan. Çünkü ticaret duygularla yapılan bir şey değildir"(Ağaoğlu, 2004).

Kent insanı için " haberleşmeyi " ifade eden tellallar çarşı esnafı içinse farklı bir anlamı ifade etmektedir. Ellerinde davullar, ağızlarında "duyduk duymadık demeyin" nidalarıyla çarşıya girdiklerinde esnafı sıkı pazarlık yapan müşteriler pazarlığı, hamallar yüklerini, Dükkân

Dükkân gezerek sadaka isteyen dilenciler dilenmeyi, geçici olarak bırakmakta ve tellalın söyleyeceklerine kulak kabartmaktadır.

Her tellal girişinde çarşıda hayat durmaktadır. Öyle ki, erkek ve çocuk seslerin satıcı seslerine karıştığı, değişik lehçelerin konuşulduğu çarşıda ses ve insan trafiği, kısa süreliğine durmakta, 7'den 70'e herkes tellalın söyleyeceklerine odaklanmaktadır. Tellalın gelişyle kısa süreliğine duraklayan çarşı yaşamı, tellalın ayrılmasıyla tün gürültüsü, coşkusu ve karmaşasıyla kaldığı yerden devam etmektedir. Tellalları çarşı yaşamında vazgeçilmez kılan "duyurdukları haberlerdir". Özellikle "ev, eşya ve icra tellalları" esnaf için sıcak paranın habercisidir. Mezatta saltığa çıkacak mal yada devre mülk satışının haberi çarşığı hareketlendirmektedir. Asıl hareketlilik ise esnaf arasında yaşanmaktadır.

"Tellalın çarşıya gelişi, esnaf için sıcak para, prestij ve yeni mal mülk edinme demektir. Sıcak para girişi önemlidir. Çünkü piyasayı sıcak para hareketlendirir. Yeni bir mülk sahip olmak Meydan Çarşısı'nda esnaflık yapan biri için üç şeyi ifade ederdi:

1. Çarşı ve diğer esnafın içindeki konumunu sağlamlaştırmak,
2. Müşteri kitlesini arttırmak,
3. Prestij sağlamak" (Kalaycıoğlu, 2004).

Tellallardan sonra, satılığa çıkan devre mülk hakkında çarşı esnafı hemen toplanmaktadır. Malın, mal sahibinin kendi kazandığı mı yoksa miras yoluyla mı kaldığı etraftan soruşturularak öğrenilmektedir. Eğer mal miras yoluyla kalmışsa o malı satın almak kolay olacağı için bütün esnaf mala talip olmaktadır. Böyle durumlarda mezat oldukça zorlu geçmektedir. "Miras kalan kişi, mezatta malı değerinin altında satardı her zaman. Çünkü kendi kazanmadığı için, kolay elde edilen bir şeyi kolayca, değerinin çok altında elden çıkartmak, onun için bir şey ifade etmezdi. Böyle durumlarda çarşı esnafımızın tamamı mala talip

olur. mezat zorlu geçer. Eğer mal miras değil de kendi kazandığı mal ise esnaftan hiç kimse o malı alamaya talip olmazdı. Çünkü çarşıdaki her iyi bilirdi ki, malın gerçek sahibi değerinden 1 kuruş dahi aşağı inmezdi"(Biter, 2004).

Meydan Çarşısı'nın önemli tellalları arasında, Tellal Sabri, Tellal Fehmi sayılabilir (İnci, 2004). Bütün bu özellikleri tellalları çarşının "sosyal dinamiği" yapmıştır.

- Hamallar

Meydan'a "çarşı" kimliğini kazandıran ve bu özelliğini günümüzde de sürdürmesini sağlayan unsurlardan biri "hamallardır". Munis kişilikleri, saf ve gariban görünüşleriyle çarşıların vazgeçilmez simalarından olan hamallar aynı zamanda çarşının ve esnafın eğlence kaynağıdır.

Meydan Çarşısı'ndaki hamalların büyük çoğunluğunu muhacirler, bir kısmını da Sivas'ın dağ köylerinden gelen Kürtler oluşturmaktadır:

"Ekseriyetle muhacirler hamallık yapardı. Gelir getirecek toprağı, malı ve mesleği olmayan bu insanlar Tokat'ta hamallığı layıkıyla yaparak bu mesleğe şahsiyet kazandırmıştır. Hamallar arasında Kürtler de çoktu. Sivas'ın dağ köylerinden gelen bu insanlar özellikle Tokuş'tan gelenler ağır işlerde çalışmaya alışkın olduklarından çarşıda barınabilmişlerdi" (Çıtır, 2004).

Meydan Çarşısı'nda "Karasu" ve "Buğday Pazarı" olmak üzere iki noktada müşterilerini bekleyen hamalların kendi içinde de bir düzeni bulunmaktadır. Belediye tarafından verilen numaraya göre, hamallar çarşıda yük taşımaktadır. "Çeketlerinin üzerinde sarı işlemeli numaralar bulunurdu. Bunları Belediye vermişti. Bu numara sistemiyle emanetin yerine ulaşip ulaşmadığı rahatlıkla kontrol edilirdi. Bu numaralar aynı zamanda hamalın kademesini de gösterirdi" (Ağaoğlu, 2004).

Meydan Çarşısı'nda hamalın başının kurallara uymayarak yük taşıma yüzünden

birbirleriyle kavga eden veya bu işe hile karıştıranlar hamalca başı tarafından belediyeye bildirilmektedir. Kurallara uymayan hamallar 3-6 ay ile bir yıllığına Tabakhane'de hamallık yapmaya gönderilmektedir. Çarşıda hamalca başının kurallarına uymayıp olay çıkartanların çoğunluğu Sivaslı Kürt hamallardır (Kalaycıoğlu, 2004, İnci, 2004). Meydan Çarşısı'nda her hamal, numarasının dışında çarşı esnafınca verilmiş lakaplarıyla da tanınmaktadırlar. Lakaplarıyla ünlü hamallar arasında, "Kız Ahmet, Kara Ali, Çağlayanlı" (Karaca, 2004) sayılmaktadır. Bununla birlikte Meydandaki Karasuyun yanında sırtlarında yük semerleriyle müşteri bekleyen hamallar arasında "Hamal Mecit, Kamil, Mevlüt, Kör Süleyman" (Turaneri, 2004) çarşının en tanınmış hamallarıdır. Hamallar zor ve meşakkatli bir mesleğin icracısı oldukları için çarşı esnafınca her zaman saygı duyulmuş, korunmuş ve kollanmıştır.

"Hamal olacak kişi munis olmak zorundadır. Çünkü vurucu kırıcı olanlar bu zor ve sabır gerektiren işi yapamazdı. Bedenen çok yorulurlardı. Beden çok çalışmayla veya ağır yük taşımayla zengin olunsaydı bu insanlar zengin olurdu. Her zaman birileri işlerine mani olmuş parsayı başkaları almıştır. O ağır yüklerin altında sadece bedenleri değil, kimi zaman ruhları onurları, yaşamları ve umutları da ezilmiş yine de dik durmayı başarmışlardır." (Dedeoğlu, 2004). Saf ve uysal kişilikleriyle çarşı esnafının sevgisini kazanan hamalların bu özellikleri, esnafın mizah ve eğlence konusu olmuştur. Bu yönleri hamalları çarşıların "sosyal dinamiği" yapmıştır.

Özetle, 19.-20 yüzyıl ölçeğinde baktığımızda Tokat'ın "Meydan Serti" için şu tespitlerde bulunabiliriz.

Geleneksel Türk kentinde kentsel mekânlar toplumun sosyal, ekonomik, politik, dinî ve kültürel yapısına göre belirli bir şekil kazanarak zaman içinde gelişme kaydetmiştir. Özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren Tanzimat ilanını takiben yönetsel yapıda meydana

gelen köklü değişimler kentlerde yeni alanların değer bulmasına neden olsa da; kent dokusunda öyle özel mekânlar vardır ki; gerek konumları gerek işlevleri itibarıyla her dönem önemini korumayı başarmıştır. Bu mekânlardan biri de "Meydandır."

Kent içinde "Ortak kullanım alanı" olarak tasarlanan Meydanlar aynı zamanda din, ticaret, tören ve kutlama gibi işlevleri de üstelenerek kentlerdeki kamu yaşantısının temel göstergesi olmuştur. Kentlerde, Meydanlara genelde bahsi geçen mekânda yapılan işler yaşanan olaylar ve satılan mallar kimlik kazandırmıştır. Geçmişten günümüze kent halkının karşısına farklı işlevlerle çıkan meydanlar, günümüz kentlerinde sosyal yaşantıların ayrılmaz parçası olmaya da devam etmektedir. Antik çağda "toplama yeri" olan Agoralar (meydan) ticarî işlev açısından kentlerde ikincil öneme sahiptir. Ortaçağ kentlerinin "Market Squaresi" olarak tanımlanan Pazar meydanları ise, ekonomik amaçlar için oluşturulan alanların ilkinin oluşturmaktadır. Bu özellikler, Meydanları kentteki ticaretin yaşatıldığı ana mekânlardan biri yapmıştır.

Osmanlı kentinde ise durum biraz farklıdır. Genelde külliye ya da cami avlularında ve çevresinde kurulan "Açık Pazarlar"; "Meydan" olarak adlandırılmaktadır. Osmanlı kentindeki Meydanlar Batı kültüründe olduğu gibi belirli etkinliklere yönelik olarak önceden örgütlenmiş nitelikte olmadıklarından hangi etkinlikte kullanılacaksa ona göre "geçici" olarak donatılmaktadır.

Osmanlı kentinde Tanzimat'ın ilânına (1839) kadar biçimlendirilmiş meydanların olmayışı kamu yaşamının sosyal olmayışıyla açıklanabilmektedir. Osmanlı kentinde Meydanı anlamlı kılan önemli bir unsur da yerleşimin ana Camisidir. Kapalı mekânlara özgü bir yaşam tarzının hakim olduğu Osmanlı'da hayat; park, bahçe, çarşı gibi açık kamusal alanlardan ziyade evde geçmektedir. Osmanlı kentinde ise

TOKAT KENTİ'NİN TİCARET MEKÂNLARI

yaşam dinî ve toplumsal yapı gereği cami avlusunda ve çarşıda geçmektedir.

Tokattaki Meydan Sempti, Osmanlı kentindeki cami-çarşı birlikteliğinin en iyi temsil edildiği mekânlardan biridir. Meydan kavramı Tokat'ta Osmanlı döneminde Hatuniye Camisinin yapılmasıyla ortaya çıkmıştır. Diğer Osmanlı kentlerinde olduğu gibi Tokat'ta da Meydanlar cami etrafında hayat bulmuştur. Cami ile yakın ilişkisi ve merkezi konumu itibarıyla Meydan Sempti kent içinde "Kamu mekânı" özelliği taşımaktadır. Şehir halkını kendine çeken özelliğiyle Cami ise, Meydan Semptinin kent içindeki konumunu kuvvetlendiren özel bir işleve sahiptir. Cami, müşteri açısından Meydanı besleyen itici güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Meydan Semptini Tokat kent dokusunda önemli yapan diğer bir husus ise "Kale altı" yerleşimi olmasıdır. Osmanlı kentlerinde kale altı yerleşimleri olarak adlandırılan mekânların başında "Meydan" gelmektedir. Tokat gibi topografik duruma uygun yapılan kentlerde sosyal, ticarî ve dinî faaliyetlerin adresini Meydan oluşturur. Meydanların kentin çekirdek kısmında konumlanması topografyanın bir sonucudur. Şehirde yaşayan insanların ihtiyaçlarını kolayca temin edebilecekleri en müsait yer, şehrin kenarı değil çekirdek kısmıdır. Bunun doğal sonucu olarak da kentte; eğimin az olduğu alanlar ticaret mekânı olarak tercih edilmiştir. Bu durum, başta Cami, han ve diğer kent içi hizmet birimlerinin "Kale altı" adı verilen Meydan Semptinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Meydan semti için "Topografyanın zorlamasıyla oluşmuş" kentsel bir mekândır tanımlaması doğru bir tespit olur.

Tokat'ın Meydan Semptinde iki tip ticarî eylem söz konusudur. İlki zanaat ürünlerinin alışverişinin ve depolamasının yapıldığı hanların yer aldığı "Çarşı"; diğeri ise, yiyecek maddelerinin satışa sunulduğu "Pazar Yeridir". Meydan Semptinde topografik şartlar çarşının yerini belirlerken; Hatuniye Camisi çevresi ise

yiyecek maddelerinin satıldığı Pazar yerini belirlemiştir. Pazar yerinin Meydan Camisi etrafında kurulması ise; büyük olasılıkla şehre yiyecek satmaya gelen köylülerin en azından öğle namazını büyük bir camide kılmak isteğiyle açıklanabilir.

Köylüyle birlikte cami çevresinde toplanan kalabalık ise, alışverişi artıran önemli bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, Meydan Semptinin kent içindeki ticarî kimliğini "Köylünün Pazarı" olarak belirlemiştir. "Köylünün Pazarı" sözü, Meydanın hem müşteri yapısını hem de alışveriş alışkanlıklarını yansıtmaları bakımından kayda değerdir. Tokat ve çevresinden gelen köylüler için özel olmayan dinî alana girmeyen her tür konu; ticareten idari uygulamalara, siyasal anlaşmazlıklardan bireysel iş tartışmalarına kadar Meydan Semptinde doğal ortamını bulmuştur. Meydan Semptine ticarî kimlik kazandıran Çarşı ve Pazar; tüm Osmanlı kentlerinde olduğu gibi Tokatta da dinamik bir yapıya sahiptir. Kent içindeki asli kimliğinin dışında yıl içinde alışveriş alışkanlıklarına ve ihtiyaçlarına göre şekillenen ticarî yapısı Meydanı kent yaşamında sürekli kılmıştır. Satışa sunulan ürünler, kurulan pazarlar Meydan Sempti'nin yıl içinde farklı tarihlerde "Kiraz Pazarı, At Pazarı, Avrat Pazarı, Bit Pazarı, Sebze-Meyve Pazarı, Buğday Pazarı" gibi farklı isimlerle tanınmasına neden olmuştur. Sonuç itibarıyla, yıl içinde yenilenen, şekillenen kimliğiyle Meydan, yaşayan bir dokudur.

Kentteki kamu yaşamının sorumluluğu da yılın belirli dönemlerinde Meydan Semptine emanet edilmiştir. Kent içinde ortak kullanım alanı olarak tasarlanan Meydan Sempti, Ramazan ve bayram gibi yılın belirli dönemlerinde Direkler Arası, Bayram Yeri gibi özel günlere yönelik kimliğiyle kent insanını bir araya getiren, eğlendiren, en önemlisi de yaşadıkları kente ait olduklarını hissettiren sosyal bir mekângörümündedir.

Meydan semtinin önemli dinamiklerinden biri de esnaftır. Ticaretin yönünü, biçimini

belirleyip müşteriye çarşıya çeken gücün adı "Esnaftır". Özellikle meydan gibi müşteri yelpazesinin son derece çeşitli olduğu bir mekâna çarşı kimliğini kazandıran unsur esnaf olmuştur. Çarşıdaki alışverişin üslubunu, satışa sunulan malların çeşidini, icra edilen meslek gruplarını; esnafın sosyal, ticarî ve etnik yapısı belirlemektedir.

Meydan semtinin bir başka dinamiğini ise; ticarî ve sosyal yönleriyle ön plana çıkan meslek grupları oluşturmaktadır.

Meydandaki çarşı yaşamı için önem arz eden mesleklerin icracıları arasında, ilk sırayı söylediği her söz toplumca kabul gören "imamlar" almaktadır. İkinci sırada kent yaşamında meydana gelen her türlü olayı ticaretten, ölüme, düşünden toplum hayatını düzenleyen yasalara kadar sokak sokak çarşı çarşı gezerek kent insanına duyuran "Tellallar" yer almaktadır. Üçüncü sırada gazetenin henüz yaygınlaşmadığı dönemlerde yanık sesleriyle renk renk kağıtlara basılmış destanlarıyla çarşı, sokak, mahalle demeden gezerek ellerindeki kağıdı etraflarına birikmiş insanlara okuyan "Destancılar" yer almaktadır. Dördüncü sırada meslekleri icabı buldukları şehrin dışına çıkıp başka başka şehirler görmeleri nedeniyle memleketlerinde ve çarşı esnafı arasında "aydın kişiler" olarak tanımlanan "Manifaturacılar" yer almaktadır. Beşinci sırada, gün boyunca farklı ortamlara grip çıkarak pek çok konuşmaya kulak misafiri olan, bu özellikleri nedeniyle çarşı esnafının haber kaynağı olan "Çaycılar" yer almaktadır. Altıncı sırada munis ve saf kişilikleriyle esnafın eğlence kaynağı olan "Hamallar" yer almaktadır.

Çarşı yaşamında sosyal kimlikleriyle ön plana çıkan bu meslek gruplarının söyledikleri söz; kentlisinden köylüsüne, esnafından yöneticisine kadar toplumun her kesimince kabul görmektedir. Sözleri çarşının sosyal ve ticarî yaşamına yön verecek niteliğe sahiptir.

Kent kültürü bağlamında Meydan Tokat için bir tüketim ve ekonomik yapısından fazlasını

ifade etmektedir. Özel bir düşünce alanında Tokat'taki kent yaşamının kaynaştığı mekândır. Toplumsal ilişkiler, beğeniler Meydan Semtinin maddesel kültürünü ifade eden "Çarşısında" vücut bulmuştur.

Tokat kentinin çok kültürlülük yapısında dinî ve kültürel etkinlikler bir tür belirsizlik içinde kalmış olsa da Meydan Senti kent halkının bütünü için "Özel", onu kullanan etnik ve dinî cemaat içinse "Kamusal" bir alandır. Tokattaki toplumsal kitlenin kamusal yaşamının geçtiği mekânın adı bu nedenle "Meydan'dır."

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

AKDAĞ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, C.I İstanbul, Cem Yayınları, 1985.

AKTÜRE, Sevgi. *19. Yüzyılın Sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi*. Ankara ODTÜ Yayınları , 1978

ANADOL, Cemal. *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları , Ankara, 2001.

ANDREASYAN, H. D. *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi (1608-1619)*, İstanbul, Baha Matbaası, 1964.

ANHEGGER, R. , H. İNALCIK. *Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i Osmani*, Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara, 1956.

ANONİM, *Tokat II Yıllığı* , İstanbul 2007.

ARÛ, Kemal Ahmet. *Türk Kenti*, İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1998.

ARSLANYAN, Agop. *Adım Agop, Memleketim Tokat*, İstanbul, Aras Yayınları, 2005.

AYBET, Gülgün Üçel. *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

TOKAT KENTİ'NİN TİCARET MEKÂNLARI

BOUÉ, Ami. *La Turquie d'Europe...* Paris, 1840.

CAN, Yılmaz. *İslâm Şehirlerinin Fiziki Yapısı*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

CERASÍ, Maurice M. *Osmanlı Kenti*, Çev. (Aslı Ataöv) , İstanbul: Yapı Kredi Bankası Yayınları, 2001.

CİNLİOĞLU, Halis Turgut. *Osmanlılar Zamanında Tokat, İkinci Kısım*, Tokat Matbaası, Tokat, 1950.

CİNLİOĞLU, Halis Turgut. *Osmanlılar Zamanında Tokat, Üçüncü Kısım*, Tokat Matbaası, Tokat 1951.

CİNLİOĞLU, Halis Turgut. *Osmanlılar Zamanında Tokat, Dördüncü Kısım*, Barış Matbaası, Tokat, 1973.

ERGENÇ, Özer. "Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler", Türk Tarih Kurumu, Konferansları, Ankara, 1988: 667-83.

EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatname*, C. 5, Yapı Kredi Yayınları , İstanbul, 2003 s. 69-70.

FAROQHI, Surayya. *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler* (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

GABRIEL, Albert. *Monuments Turcs d'Anatolie*, Paris, 1931-1934.

GENÇ, Mehmet. "Osmanlı Devletinde İç Gümrük Rejimi". *Tanzimat'tan Cumhuriyete*, Fas. 25, İstanbul, 1991, s. 212-16.

GEORGEON, F ve P. DUMONT. *Osmanlı İmparatorluğunda Yaşamak*. (çev. Maide Selen), İstanbul, İletişim Yayınları , 2003.

GÖDE, Kemal. "Eretnaoğulları", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* C. X, İstanbul, 1995, s. 295-96

GÖKBİLGİN, M. Tayyib. " Tokat ", *İslâm Ansiklopedisi* XII/1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1979.

GÜNESEN, Burhan. *Bir Asırda Tokat*, Ofset 2000, Tokat, 2002.

GÜRATA, Cemal. *Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar*, Ankara, 1975.

HOBHOUSE, J. C. A. *Journey Though Albania and Other Provinces of Turkey in Europe and Aisa to Constantinople During The Years 1809 and 1810*, London, 1813.

KUBAN, Doğan. "Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler" *Vakıflar Dergisi*, C. VII. Ankara, 1990, s. 53-75.

MASON, Paul. *Histoire Du Commerce Français Dans Le Levant aux XVIII. Siecle*, Paris, 1911.

MERCAN, M. - M. E. ULU, *Tokat Kitabeleri*, Ankara, THK Basımevi, 2003.

ÖZCAN, Tahsin. *Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı*, İstanbul, Kitabevi 2003.

ÖZDEŞ, Gündüz. *Türk Çarşıları*, Ankara, Tepe Yayınları, 1998.

ÖZGEN, Mutlu. *Fotoğraflarla Bir Zamanlar Tokat*, Ankara, 2002.

ÖZGEN, Mutlu. "Tokat'ın Kapı Tokmakları", *Popüler Tarih Dergisi*, Kasım 2005, s. 16-20.

ÖZGEN, Mutlu. "Osmanlı Kentinde Çarşı", *Popüler Tarih Dergisi*, Şubat 2007, s. 32- 37

ÖZGEN, Mutlu. "Kentlerin Vitriini Meydanlar ", *Yolculuk Dergisi*, Aralık 2007, s. 96-97.

ÖZGEN, Mutlu. "Batılı Seyyahların Gözüyle Tokat'ın Kamusal Mekânları ", *Mostar Dergisi*, Mayıs 2008, s. 56-59.

PETUSIER, Charles. *Atlas des Promenades Pittoresques dans Constantinople et Sur Les Rives du Bosphore*, Paris, 1817.

ŞAHİN, İ - F. M. EMECEN. "XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnafı", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. VII-VIII, 1987. s.112-123.

TANYELİ, Uğur. *Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15.yy)*, İstanbul, 1987.

TAVERNIER, J. B. *Les Six Voyages de M. J. B. Tavernier Seyahatnamesi (Stefanus Yerasimos'un Anısına)*, (çev. T. Tunçdoğan), İstanbul Kitap Yayınları 2006, s. 341.

TEXIER, C. , *Küçük Asya* (çev. A. Suat) , 3 cilt, Ankara 2002 Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı.

TOURNEFORTH, Joseph. P. *De Relatron d'un Voyage du Levant Amsterdam*, C. II, Paris, 1718.

TÜMERTEKİN, Erol. İstanbul, *İnsan ve Mekân*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.

UBICINI, A. *La Turquie Actuelle*, Paris, 1855.

ÜLGENER, Sabri. *"İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası"*, 1981.

YAVI, Ersal. *Tokat, Turizm Otelcilik Yayınları*, Tokat, 1986.

YÜCEL, M. Serhan. *Demokrat Parti. Ülke Kitapları-10*, İstanbul, 2001.

Sözlü Kaynaklar

ADIGÜZEL, Selahattin.(2004),Yaşı 48, Tokat, Yüksekokul, Tokat İl Kültür Müdürü Olan Kaynak Kişiyile Mutlu ÖZGEN'in 25.07.2004'te Tokat'ta yaptığı Görüşme. (Mülakat Notları M. Ö. Arşivindedir).

AĞAOĞLU, Fikret. (2004),Yaşı 73, Tokat, Ortaokul, Esnaf Olan Kaynak Kişiyile Mutlu ÖZGEN' in 07.09.2004 – 08.09.2004 –10.11.2004- 15.12.2004 tarihlerinde Tokat'ta yaptığı Görüşme. (Mülakat Notları, M. Ö. Arşivindedir).

AYKUN, Mehmet. (2004),Yaşı 45, Tokat, Sanat tarihçisi olan Kaynak Kişiyile Mutlu ÖZGEN' in 15.08.2004'te Tokat'ta yaptığı

Görüşme.(Mülakat Notları M.Ö. Arşivindedir.).

BİTER, Cemalettin. (2004),Yaşı 59, Tokat, ilkokul, Tellal olan Kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN'in 21.09.2004'te Tokat'ta yaptığı Görüşme. (Mülakat Notları M. Ö.arşivindedir.)

ÇITIR, Ünal. (2004),Yaşı 64, Tokat, ortaokul, Derici-Yumurtacı olan Kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN'in 20.09.2004-24.09.2004 –27.09.2004 tarihlerinde Tokat'ta yaptığı Görüşme. (Mülakat Notları M.Ö. arşivindedir.)

DEDEOĞLU, Nuri. (2004), Yaşı 68, Tokat, ilkokul, Urgancı olan Kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN'in 04.09.2004'te Tokat'ta yaptığı görüşme. (Mülakat Notları M.Ö. arşivindedir.)

DEMİR, Münevver.(2004),Yaşı 42, Tokat, Üniversite, Tokat Müze Müdürü olan Kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN'in 18.09.2004'te Tokat'ta yaptığı görüşme (Mülakat Notları M. Ö. arşivindedir.)

DURMUŞ, Rifat.(2004), Yaşı 50, Tokat,Lise, Hamam sahibi olan kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN'in 19.07.2004'te Tokat'ta yaptığı görüşme (Mülakat Notları M.Ö. arşivindedir.)

ERDEM, Hasan.(2004), Yaşı 42, Tokat, Lise, Esnaf olan Kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN' in 28.09.2004-31.09-2004-02.09.2004-03.09.2004-05.09.2004-07.09.2004-13.09.2004 tarihlerinde Tokat'ta yaptığı görüşme. (Mülakat Notları M. Ö. arşivindedir.)

FERMANLI, İhsan. (2004),Yaşı 56, Tokat, Lise, Mesleği Kuyumcu olan Kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN'in 01.09.2004'te Tokat'ta yaptığı görüşme (Mülakat Notları M.Ö. arşivindedir.)

GÜNAYDIN, Tacettin. (2004),Yaşı 78, Tokat, Emekli Sağlık Memuru olan Kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN'in 14.09.2004-29.09.2004 tarihlerinde Tokat'ta yaptığı görüşme (Mülakat Notları M. Ö. arşivindedir.)

İNCİ, Şehri. (2004),Yaşı 72,Tokat,İlkokul, Terzi olan Kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN'in 21.08.2004-24.08.2004-31.08.2004

TOKAT KENTİ'NİN TİCARET MEKÂNLARI

tariflerinde Tokat'ta yaptığı görüşme(Mülakat Notları M.. arşivindedir.)

İSPİRLİ, Bahaddin. (2004),Yaşı 75, Tokat, Kuyumcu olan Kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN' in 19.08.2004'te Tokat'ta yaptığı görüşme (Mülakat Notları M. . arşivindedir.)

KADIOĐLU, Biraye.(2004), Yaşı 45,Tokat, Fırıncı olan Kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN'in 25.08.2004'te Tokat'ta yaptığı görüşme (Mülakat Notları M.. arşivindedir.)

KALAYCIOĞLU, İhsan.(2004), Yaşı 79, Tokat, Bakırcı olan Kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN'in 12.08.2004- 14.08.2004 - 16.08.2004 - 21.08.2004 - 23.08.2004 - 25.08.2004 - 27.08.2004 - 30.08.2004 - 02.09.2004 - 05.09.2004 - 06.09.2004- 09.09.2004 - 11.09.2004 tarihlerinde Tokat'ta yaptığı görüşme.(Mülakat Notları M.. arşivindedir.)

KARACA, Mevlüt.(2004),Yaşı 71, Tokat, Ortaokul, Keçeci olan Kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN'in 18.09.2004-27.09.2004 - 30.09.2004- 03.10.2004 tarihlerinde Tokat'ta yaptığı görüşme (Mülakat Notları M. . arşivindedir.)

KÜÇÜKARSLAN, Hsn.(2004),Yaşı 49, Tokat,Lise, İl Turizm Müdürü olan Kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN' in 24.09.2004'te Tokat'ta yaptığı görüşme. (Mülakat Notları M..arşivindedir.)

KÜÇÜK Mehmet. (2004),Yaşı 52, Tokat, ortaokul, dkmc olan Kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN'in 21.08.2004'te Tokat'ta yaptığı görüşme.(Mülakat Notları M.. arşivindedir.)

NARMANLI, Hüseyin.(2004),Yaşı 70, Tokat, bakırcı olan Kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN'in 02.09.2004-07.09.2004 tarihlerinde Tokat'ta yaptığı görüşme (Mülakat Notları M. . arşivindedir.)

SARAÇ, Kemal. (2004),Yaşı 44, Tokat, Lise, Fotoğrafçı olan Kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN'in 27.08.2004 - 03.09.2004 tarihlerinde Tokat'ta yaptığı görüşme (Mülakat Notları M.. arşivindedir.)

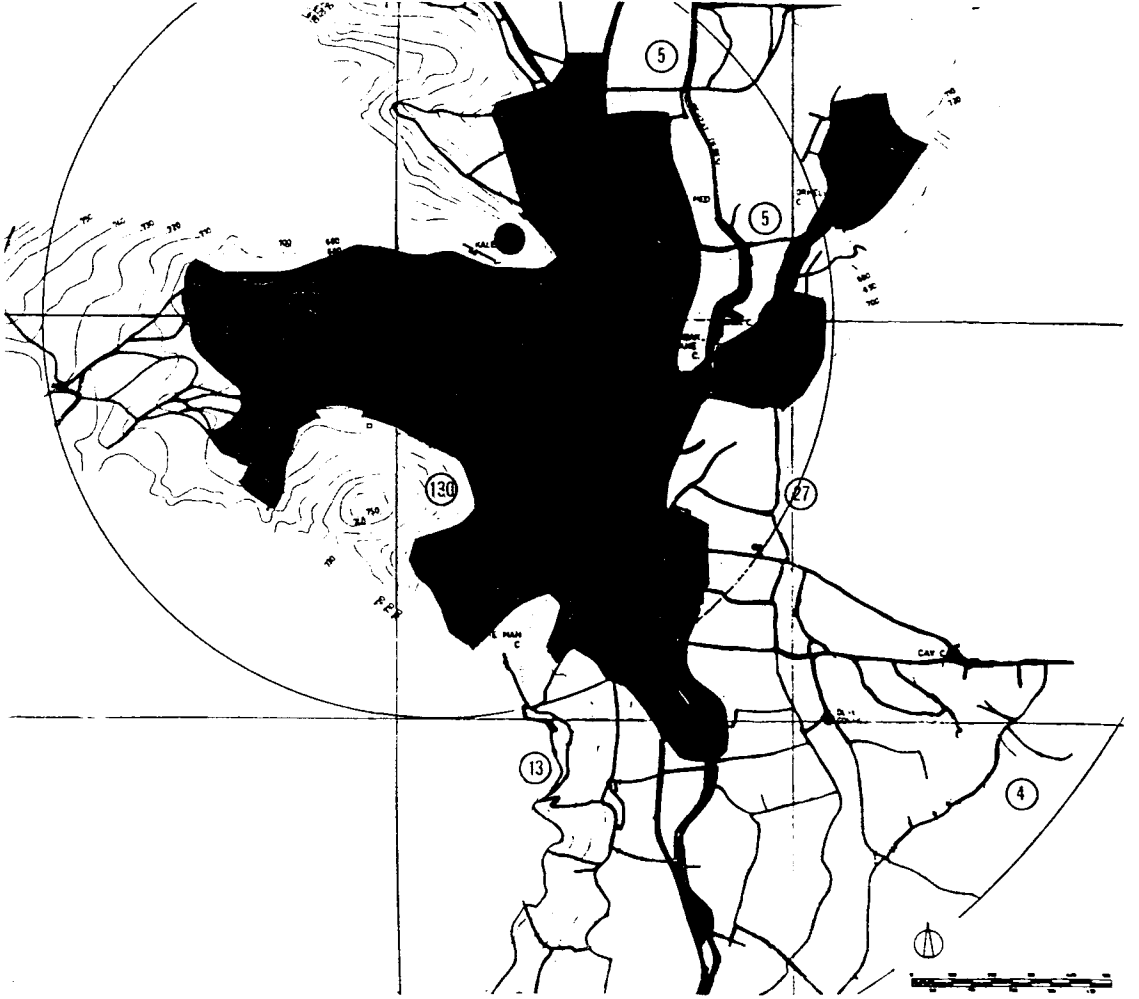
SÜRÜCÜ, Mustafa.(2004), Yaşı 47, Tokat, İlkokul, rekçi olan Kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN'in 20.08.2004 - 25.08.2004 tarihlerinde Tokat'ta yaptığı görüşme (Mülakat Notları M. . arşivindedir.)

TURANERİ, Ali Osman. (2004), Yaşı 76, Tokat, İlkokul, yemenici olan Kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN'in 23.08.2004'te Tokat'ta yaptığı Görüşme, (Mülakat Notları M. . arşivindedir.)

USLU, İsrail.(2004), Yaşı 70, Tokat, Ortaokul, yazmacı olan Kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN'in 06.09.2004'te Tokat'ta yaptığı Görüşme,(Mülakat Notları M. . arşivindedir.)

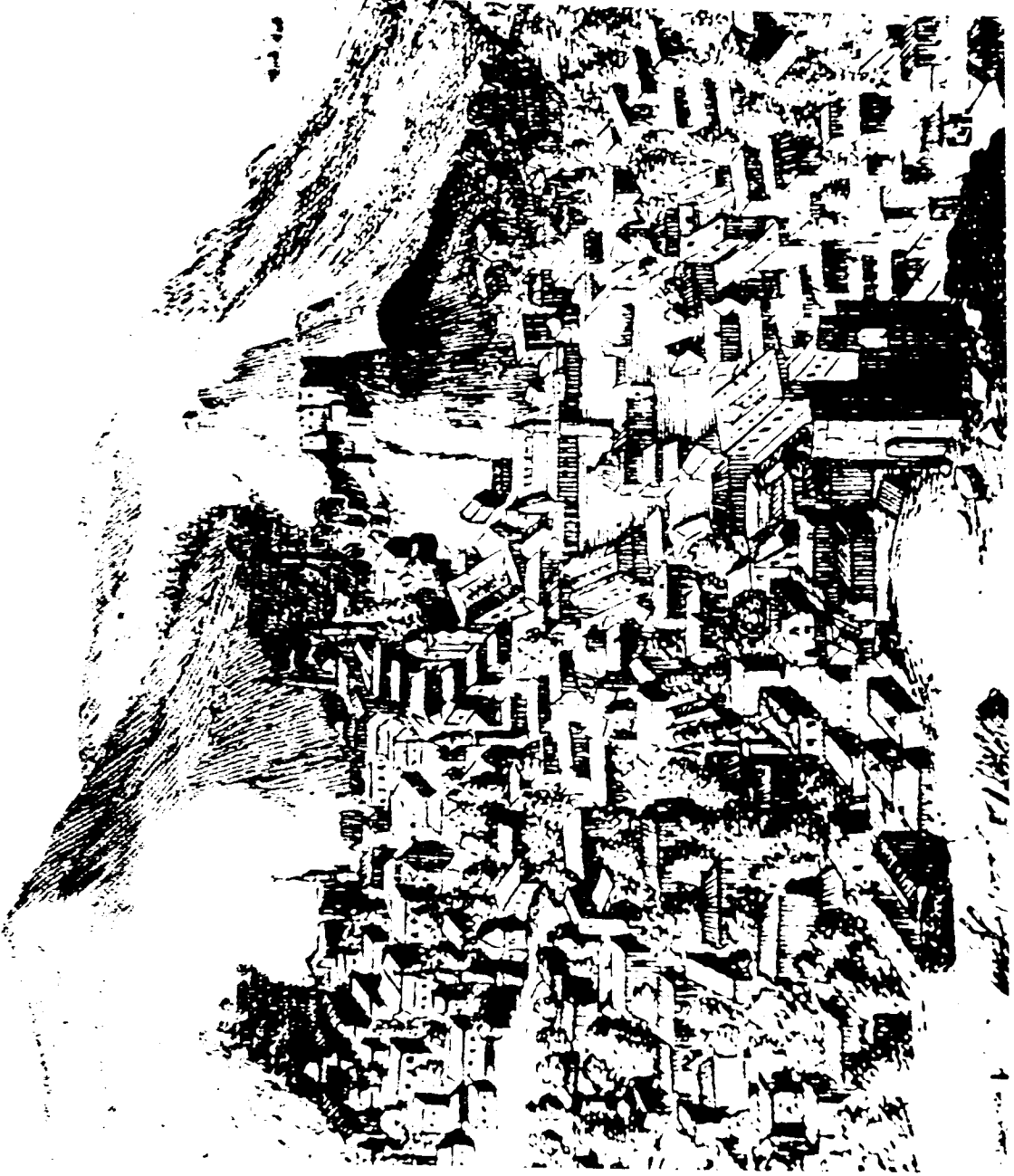
YAZAR, Kadir.(2004),Yaşı 91, Tokat, Emekli subay olan kişiyile Mutlu ÖZGEN'in 26.08.2004'te Tokat'ta yaptığı görüşme, (Mülakat Notları M. . arşivindedir.)

YOĞURTÇUOĞLU, Aysel.(2004),Yaşı 68, Tokat, Kolej, Türkiye Yardımseverler Derneđi Tokat Şube Başkanı olan Kaynak kişiyile Mutlu ÖZGEN'in 15.08.2004'te Tokat'ta yaptığı görüşme.(Mülakat Notları M.. arşivindedir.)

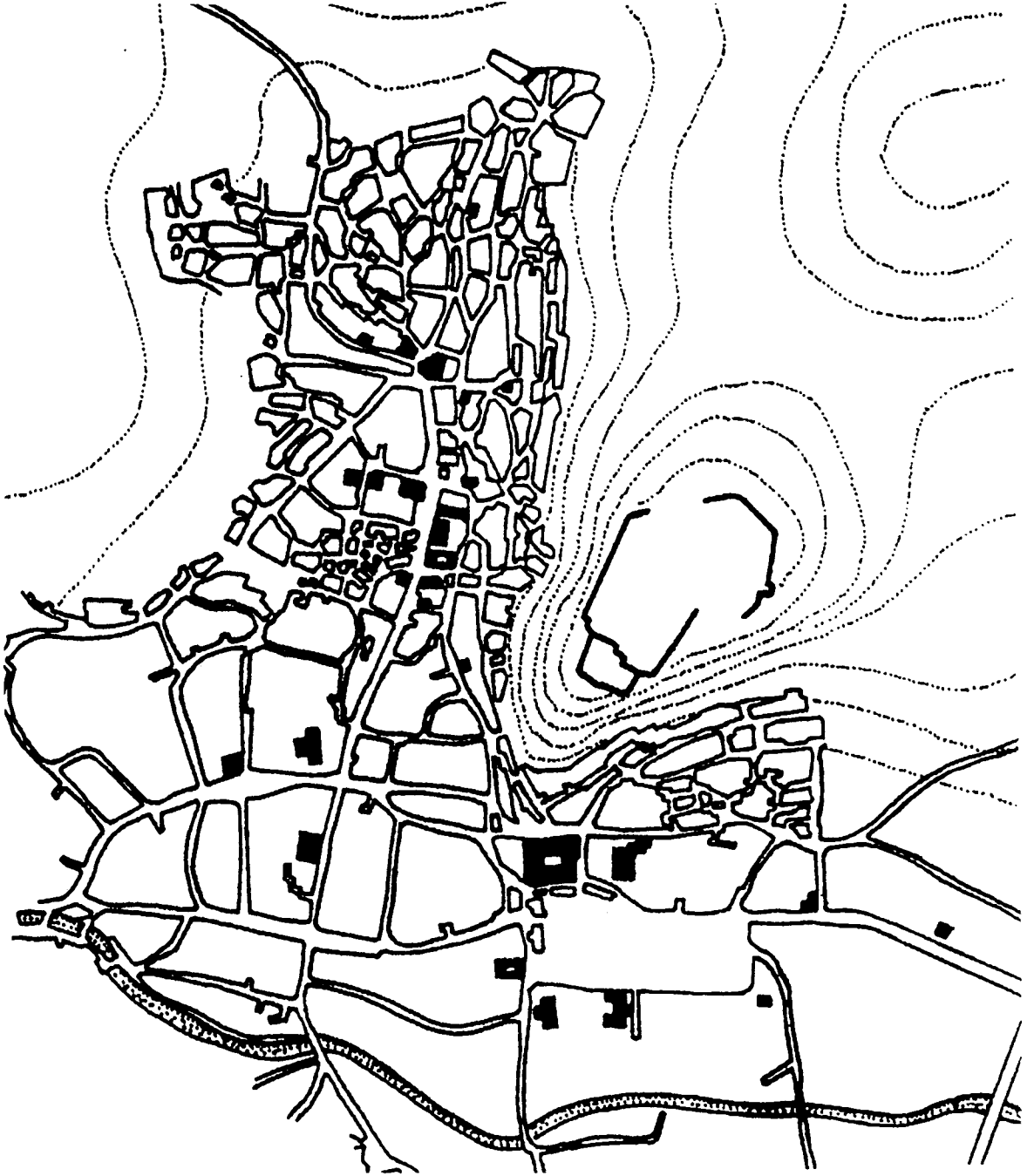

Çizim 1. Tokat kent dokusunun gelişimini gösteren çizim

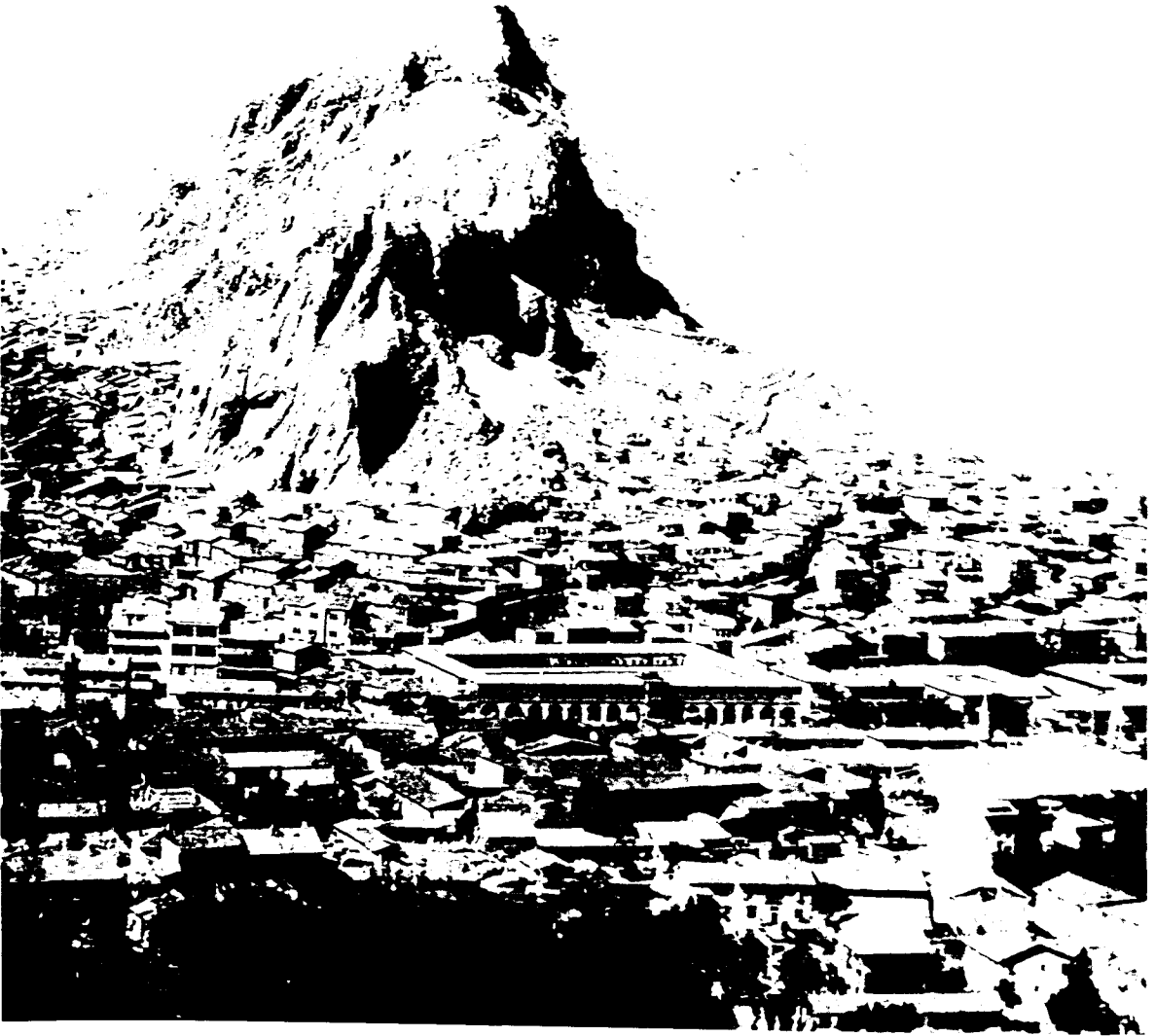
TOCAT.

Çizim 2. Tournefort'un 19. yüzyılda Meydan semtini gösteren grevür

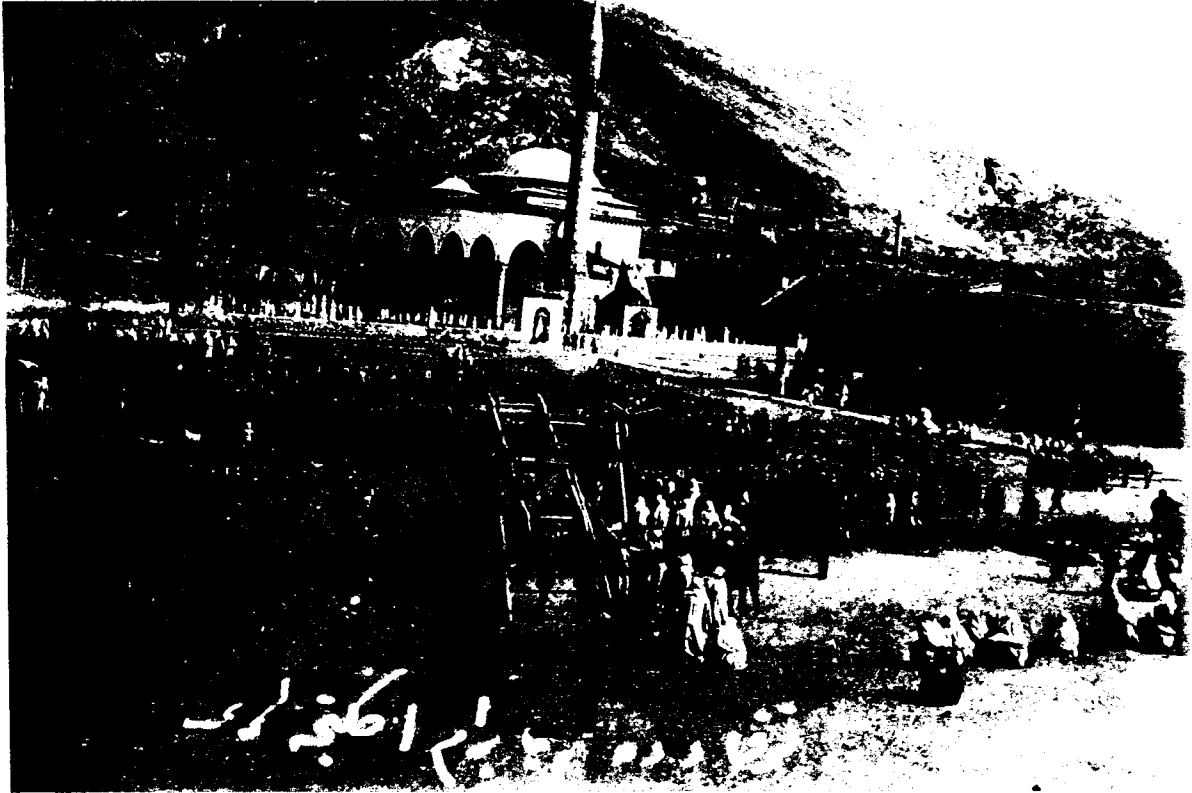
Çizim 3. Gabriel'in çizimiyle 20. yy.da Tokat kentinin yerleşimi

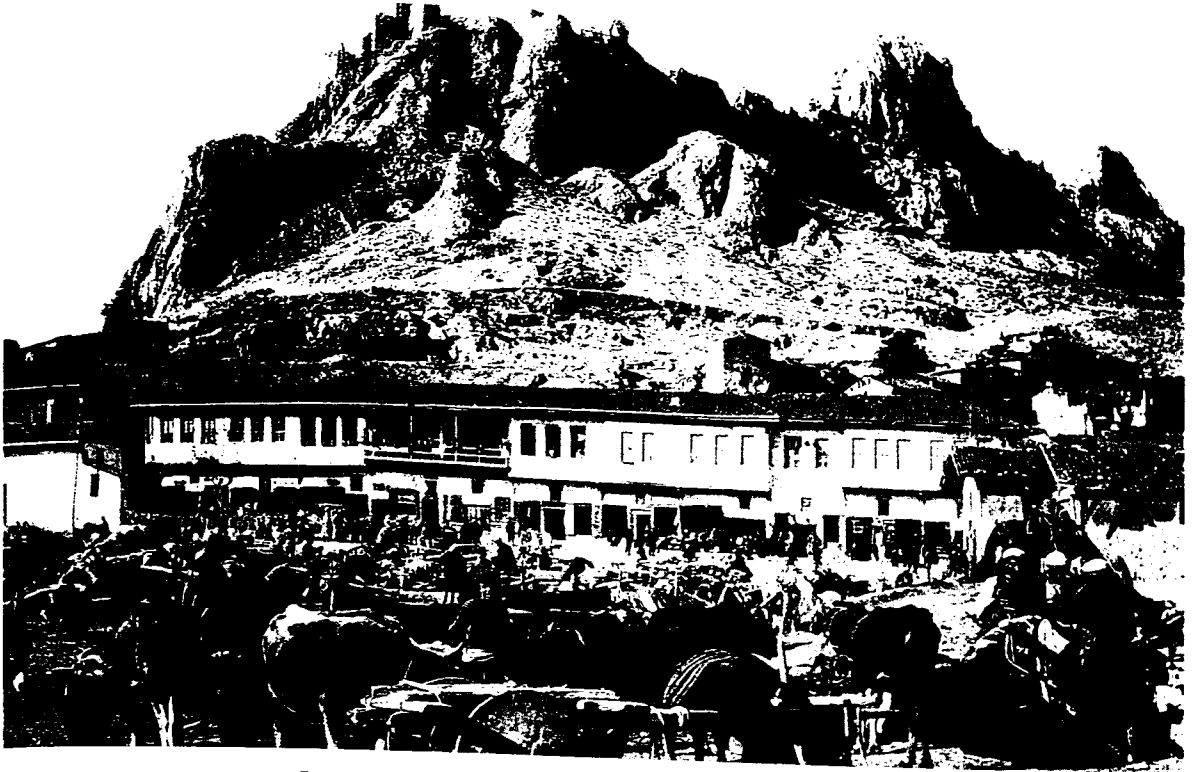
Fot 1- Kalenin eteklerinde yükselen mahalleler 1960.

Fot. 2- Hatuniye Külliyesi etrafında şekillenen Meydan Semtı.

Fot. 3- Kentteki ticari, dini, kültürel faaliyetlerin yapılışı.

Fot. 4- Kale altı yerleşimi olarak Meydan Sempti 1940.

Fot. 5- Meydan semtinin C tipi Kentsel mekan özelliği.

Fot. 6- Köylü Pazarı Kimliğiyle Meydan Senti 1930.

توکات د شهر بازار و میکان

Fot. 7- "At Pazarı" Kimliğiyle Meydan Senti.

Fot. 8- Meydan semtinde odun taşımacılığında kullanılan merkez.

Fot. 9- Dönemin Meyve ve sebze toptancı hali.

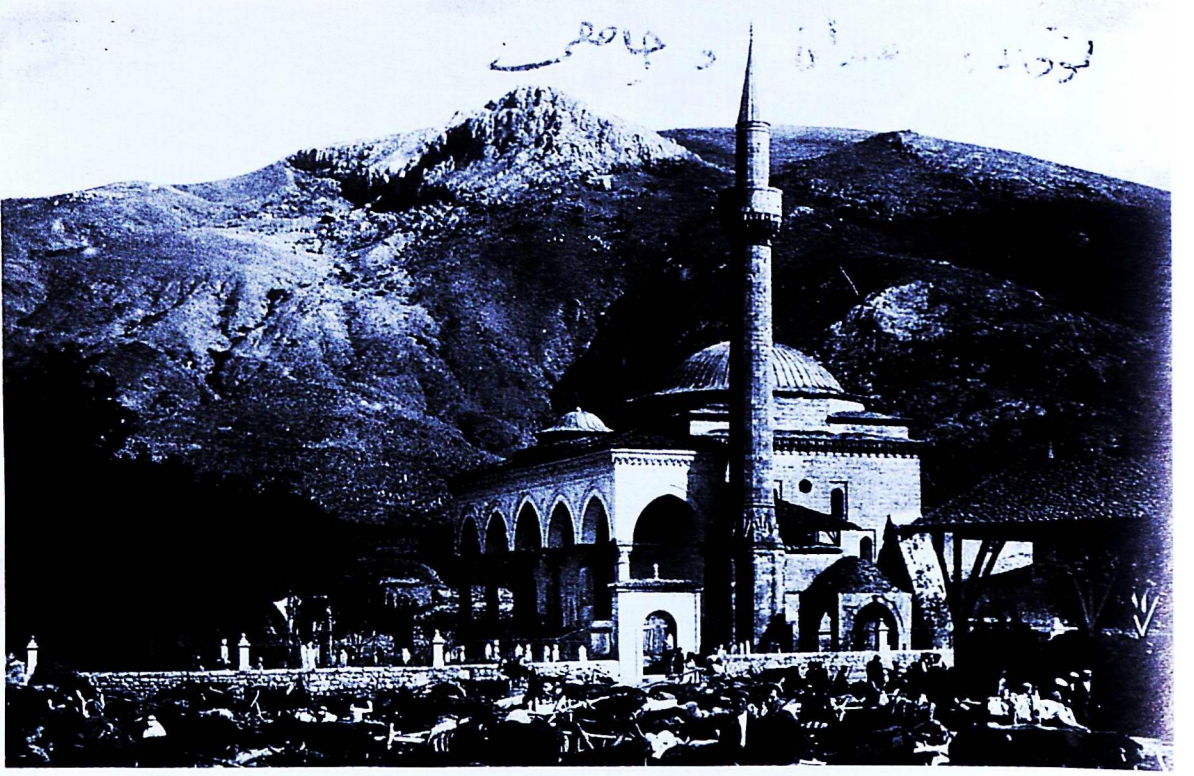
Fot. 10- Meydan semtindeki "Buğday Kapanı" 1930.

Fot. 11- Zahire pazarına buğday getiren kağnılar 1940 Tokat.

Fot. 12- Köylünün Kabusu "Arpacı Agop" Buğday Kapanının da.

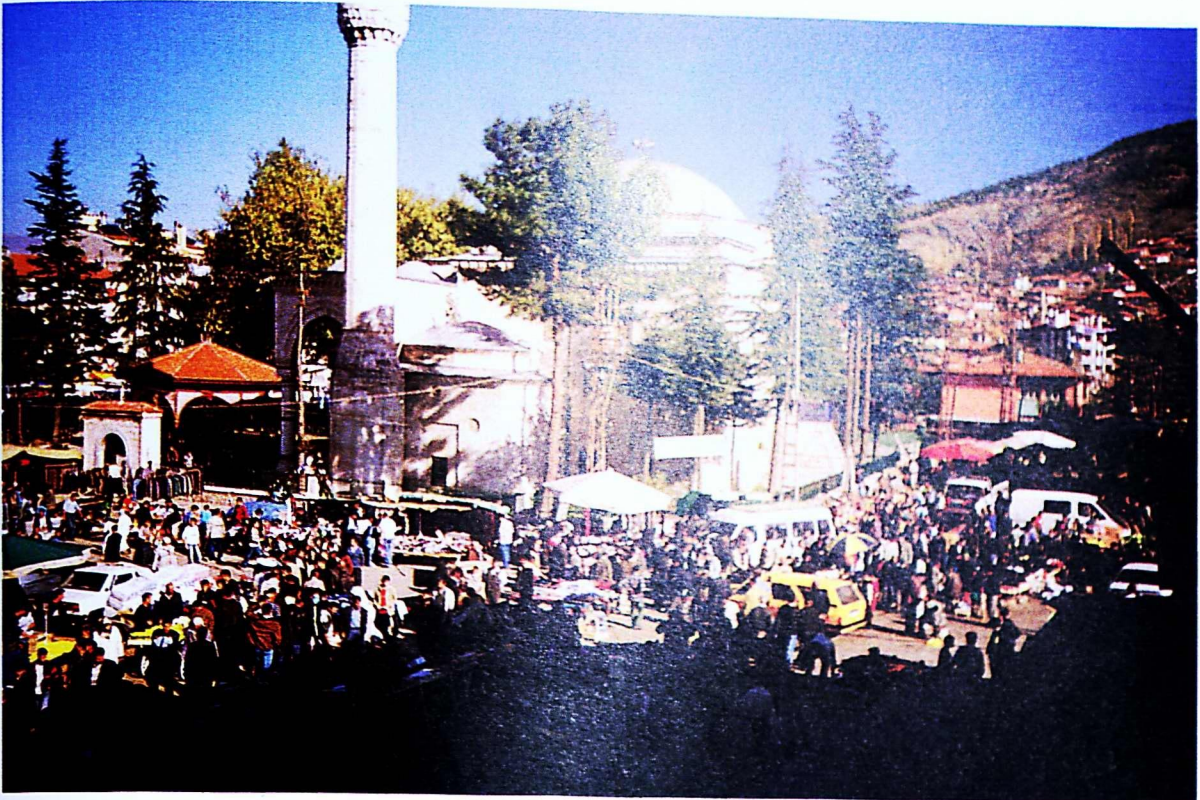
Fot. 13- Meydan semtinde kurulan "Mal pazarı" 1940.

Fot. 14- Meydan'ın yıl içindeki durumu.

Fot. 15- Meydan'ın Ramazan ayındaki durumu, Tokat 2004.

Fot.16- Meydan'ın Arefe Günüdeki durumu, Tokat 2004.

Fot. 17- Meydan'da satılan ürünler.

Fot. 18- Meydan'da satılan ürünler.

Fot. 19- Meydan'da satılan ürünler.

Fot. 20- Meydan'da satılan ürünler.

Fot. 21- Meydan'da satılan ürünler.

Fot. 22- Arefe günü meydanda satışa sunulan ürünler.

Fot. 23- Arefe günü meydana satışı sunulan ürünler.

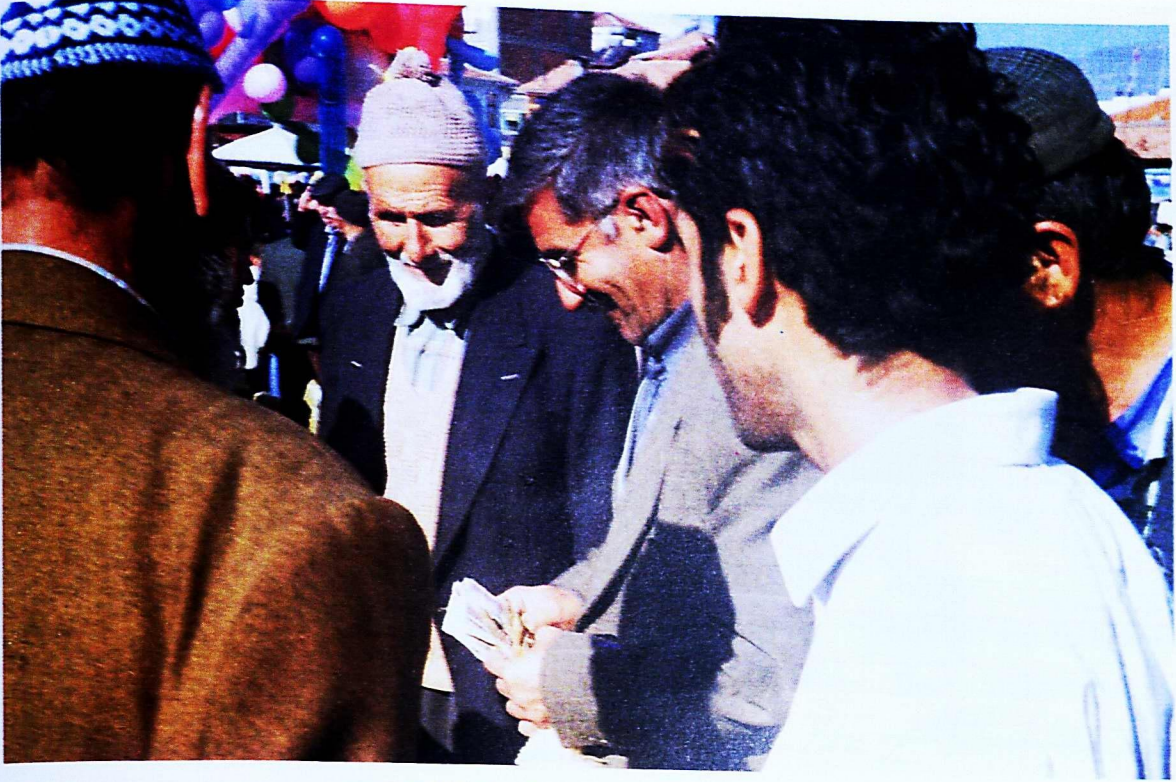
Fot. 24- Arefe günü meydana satışı sunulan ürünler.

Fot. 25- Meydan çarşısında köylünün esnaftan alışverişi.

Fot. 26- Meydan çarşısında köylünün esnaftan alışverişi.

Fot. 27- Meydan çarşısında alışveriş.

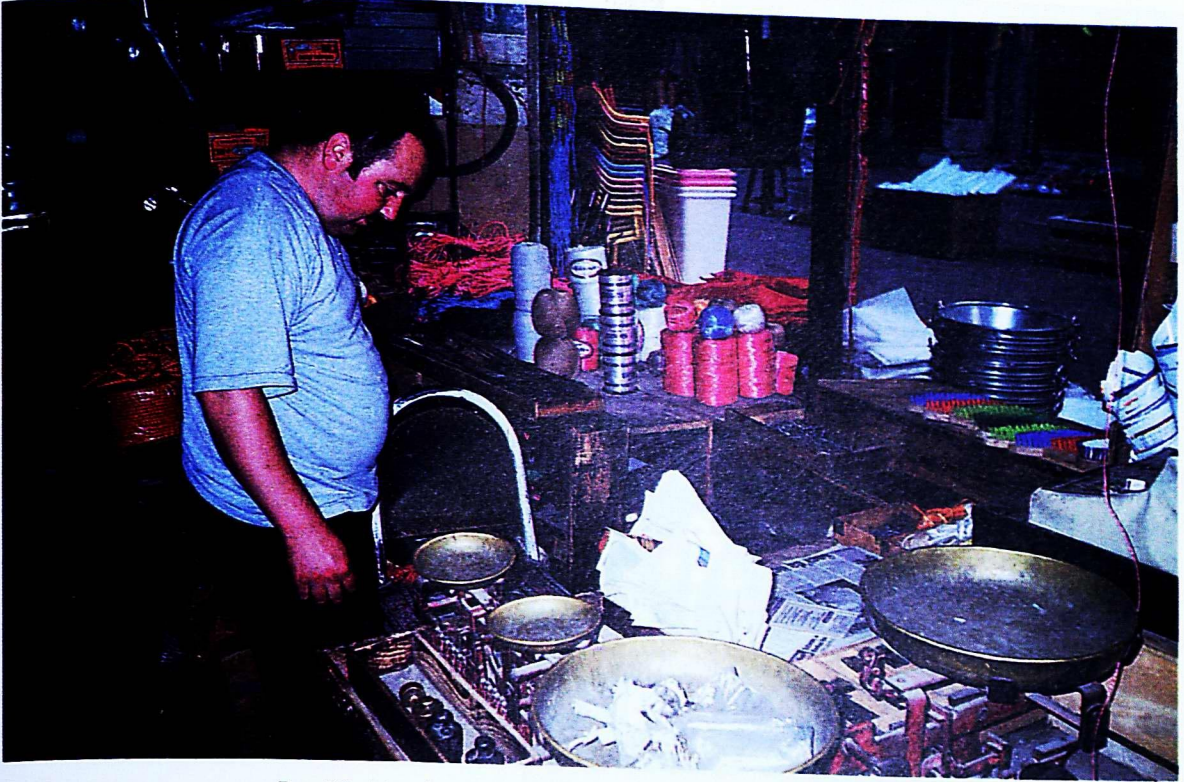
Fot. 28- Osmanca'nın Hanında yer alan karasaban, tırpan, orak.

Fot. 29- Meydan çarşısında köylünün esnaftan alışverişi.

Fot. 30- Kuşçuoğlu Hanından Kuşçuoğlu Pasajına Tokat 2004.

Fot. 31- Meydan Çarşısındaki "Çukur Dükkanlar" 2004.

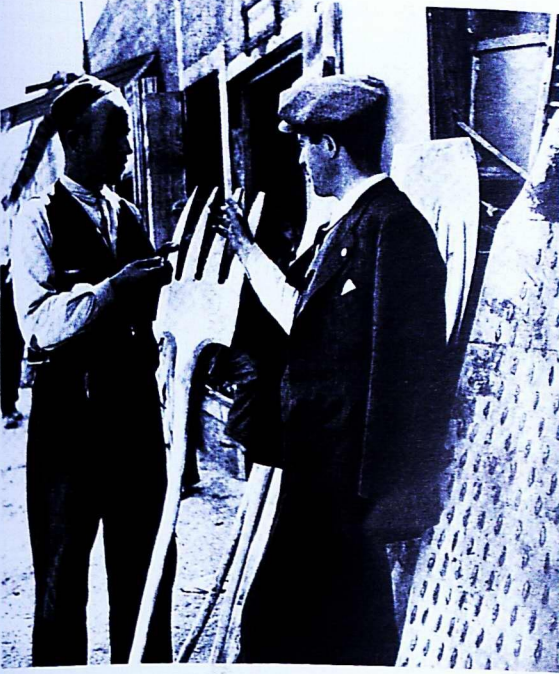
Fot. 32- Meydan Çarşısındaki "Çukur Dükkanlar" 2004.

Fot. 33- Tokat'ın ve Meydan Semtinin ünlü demircisi "Manuk".

Fot. 36- Tokat'ta kapı kapı çarşı çarşı dolaşıp et satan...

Fot. 35- Esnaf Köylüye "yaba" satarken 1935.

Fot. 34- Harp yıllarında köylünün zahiresini öğütüğü ateş.

Fot. 37- Arife Günü, Meydan çarşısında tezgah açan "Esansçı".